

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG FOR THISTED AMT

Mindestenen ved Agger for de faldne fra slaget ved Nabe

Indhold

E. Toft: »Liden Kirstines Grav	163
F. Elle Jensen: Kroforhold ved Vilsund og Sallingsund..	175
J. Rolighed: Gamle bondeskikke fra Klim sogn	185
Torsten Balle: Hvorledes finder man noget om en ejendoms historie?	201
H. A. Riis-Olesen: Fra Hassing-Refs Herreders tingbog..	212
H. Støvring-Nielsen: Sandflugten i Thy.....	224
P. L. Hald: Thy i Fjendevold.....	257
Torsten Balle: Nabe og kamppladsen 3. oktober 1657....	277
Mindstensafsløringen ved Agger.....	290
Henning Jensen og G. Krogh-Jensen: Mindeplader fra Vester Vandet kirke	294
Historisk Samfunds Regnskab	318
Museets Erhvervelser	319

Historisk Samfunds Bestyrelse.

I Foreningsanliggender bedes man henvende sig til Formanden Læge Toft, Vestervig, og Kassereren Redaktør Lustrup, Thisted. Bidrag til Aarbogen sendes til Redaktionen Lærer T. Balle, Torsted, og Skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig. Den øvrige Bestyrelse er Lærer Jens Rolighed, Klim, Togfører Svalgaard og P. L. Hald, Thisted.

Museets Bestyrelse

Læge E. Toft, Vestervig, Redaktør Lustrup, Thisted, Lærer V. K. Henriksen, Torp ved Thisted, Arkitekt J. Foged, Thisted, Bankdirektør K. Hertzum, Thisted, Lærerinde Signe Gjødesen, Thisted, og P. L. Hald, Thisted.

Tidsskrifter, Bøger o. s. v. bedes adresseret til
Thisted Museum.

HISTORISK AARBOG
FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HANHERRED

1957

P. HAASE & SØN . KØBENHAVN

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI
1957

»Liden Kirstin«s Grav

paa Vestervig Kirkegaard

Af Læge E. TOFT, Vestervig.

SOM GAMMEL Vestervig Borger og stærkt interesseret i Egnens Lokalhistorie — maaske ogsaa præget af Lokalpatriotisme — har det i længere Tid gjort mig ondt, at mange nu ganske afgjort mener at have fastslaaet, at Liden Kirstins Grav her ikke indeholder hendes og hendes berømte Elsker, Prins Buris' Lig. Denne Grav skal findes ved Tvis Kloster.

Om Prins Buris og Tvis Kloster skriver Peder Møldrup i Manuskriptet om Vestervig Kloster (pag. 19) følgende: Buris blev begravet her c. 1178. Fik Øjnene udstungne c. 1167, gik her i c. 11 Aar.

Paa Grund af hans politiske Opførsel — Oprør mod Kongen — blev han Statsfange 1162, hensat paa Tvis Kloster — hans Fædrenegaard — »gjorde« Gaarden til Kloster, sig selv til Munk og gav sine Midler til Klostret.

Da Kongen efter sin Hjemkomst blev klar over Buris' Forhold til »Liden Kirstin«, der døde ca. 1167, blev hans Fængsel haardere, han blev blindet, lagt i Lænker i Vestervig Kloster, c. 1167, efter at have

været Fange i Tvis Kloster fra c. 1162. Han døde c. 1178.

I Danmarks gamle Folkeviser — tiende Del — 1943 — Tekst-Tillæg af H. Grüner Nielsen, 3. Hæfte, skriver Arkivaren en interessant Artikel om Folkeviserne — en Fortsættelse af Svend Grundtvigs Arbejde — konkluderende i følgende: »Derfor maa Vestervig Sagnet være en Aflægger af det fra Tvis — ikke omvendt«.

Dermed er Flytningen foretaget.

August F. Schmidt skriver en Kronik i Thisted Amts Tidende og slutter sig ganske til Arkivar Grüner Nielsen.

Folkeviserne er ikke historiske Dokumenter, den ældgamle Tradition forkastes, skønt en saadan dog ofte rummer visse Sandheder.

Under et lille Arbejde i fjor om Klosterkirken her studerede jeg indgaaende P. L. Halds Afhandling om Liden Kirstens Grav paa Vestervig Kirkegaard i Historisk Aarvog for Thisted Amt 1913, pag. 72 o. f., hvortil henvises, samt Prof. I. B. Løfflers Afhandling i Aarvog f. nord. Oldk. og Historie for 1876: Vestervig Kloster og »Liden Kirstin«s Grav. Jeg blev her ved opmærksom paa, at den daarlige Kopi af Løfflers Tegninger af Graven syntes at vise, at Mandsskelettet manglede venstre Haand.

I den Afhandlingen ledsagende Beskrivelse af Skeletterne — foretaget af Distriktslæge Mulvad, Vestervig — staar der kun om Armene og Benene paa Mandsskelettet, »at Albuebenet og Spolebenet er rudimentære«. Intet mere! Om det er højre eller venstre Arm, nævnes ikke. Hænder og Fødder ej heller.

Denne Beskrivelse af Skeletterne forekom mig som

Læge meget mangelfuld, og med Folkevisens Omtale af den lemlæstede Buris in mente henvendte jeg mig til Nationalmusæet. Hr. Musæumsinspektør Viktor Hermansen stillede sig straks med stor Elskværdighed til min Raadighed med Raad og Daad.

Den meget omtalte Grav var i 1610 blevet aabnet af Lensmand Jørgen Lunge. Da jeg meget ønskede at studere dennes Indberetning, blev jeg henvist til Rigsarkivet, eventuelt Det kgl. Bibliotek. Fra Rigsarkivaren fik jeg ogsaa udmærket Hjælp, som jeg takker meget for. Beretningen fandtes desværre ikke mere.

Rigsarkivaren skriver, »at der foreligger en Unøjagtighed fra Prof. Løfflers Side — ved Omtalen af Jørgen Lunges Aabning af Graven, idet hans Kilde — Peder Moldrup i sit Værk om Vestervig (kgl. Bibl. Thott 1453, 4°) s. 105 anfører, at han (i et vist ikke mere eksisterende) Værk af Klevenfeld har læst et *udateret* Dokument om Jørgen Lunges Gravundersøgelse. Selv tilføjer Moldrup, at han ved, at Jørgen Lunge var Lensmand 1610. Nu var Jørgen Lunge Lensmand der baade 1608—10 og 1618 til sin død 1619 samt Lensmand paa Naboslottet Ørum 1610—13. Men alligevel er der noget, som tyder paa, at Løfflers Fejlslutning kan have været rigtig nok, idet et Kongebrev fra 20. Mai 1609 (Kancel. Brevbog S. 85) beordrer Jørgen Lunge til at foretage en gennemgribende Reparation af Kirken, i Forbindelse med hvilken Aabningen af Graven kan tænkes at have fundet Sted. Men da Lensregnskabet først begynder efter 1610, kan man heller ikke ad den Vej faa nærmere Oplysninger.«

Distriktslæge Mulvads »Dødsattest« fandtes heller

ikke blandt Prof. Løfflers Papirer paa Nationalmusæet.

Rigsarkivet meddelte mig paa en Forespørgsel, at der heller ikke i Distriktslægens Indberetninger til Sundhedsstyrelsen for 1875-77 fandtes nogen Omtale af Sagen, idet Dr. Mulvad sikkert blot har deltaget i Undersøgelsen som Privatmand.

Sognepræsten her — Hr. Pastor Fibiger-Jensen — fandt heller intet om Gravaabningen 1875 i liber daticus. Man kan sikkert heraf slutte, at Prof. Løffler har faaet Kirkeejernes Tilladelse til Aabningen — uden at ulejlige Biskop m. m.

Da Prof. Løfflers Gravundersøgelse i 1875 delvis skyldtes Artikler i »Danmarks gamle Folkeviser«, mente Musæumsinspektør Viktor Hermansen, at en Henvendelse til Dansk Folkemindesamling, adr. Det kgl. Bibliotek, muligvis kunde give Resultat, idet der kunde ligge noget der om Sagen. Det gjorde der dog ikke; men Henvendelsen bragte mig ind i en overordentlig interessant Brevveksling med Hr. Arkivar Hans Ellekilde om selve Folkevisen. Herfor er jeg Arkivaren meget taknemmelig.

Henvendelsen til Det kgl. Bibliotek medførte tilige, at jeg ved stor Hjælpsomhed og Elskværdighed fra Bibliotekets Side fik tilstillet fortræffelige Fotostater af Ny kgl. Samling 743 4to (Albert Thurah: Aalborg Stifts Beskrivelse i Nørrejylland; noget forbedret af P. Birch. 1765). Her findes i cap. XIII: Refs-Herred i Thye § 6 Westerviig og Agger Kirker — pag. 489 — 490 — 491 en Beretning om Liden Kirstins Grav.

Følgende er en saavidt mulig nøjagtig Gengivelse af Teksten.

pag. 489.

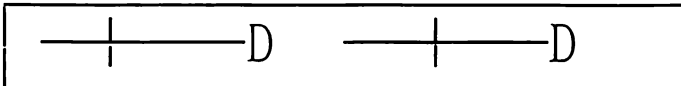
Cap: XIII. Refs-Herred i Thy.
 § 6. *Westerviig og Agger Kirker.*

(— — —)

*Ellers ved den Norderste Kircke-dør
 paa Kirckegaarden ligger begravnen
 (som man vil sige) den vidt bekiendte
 Liden Kirsten med sit Foster. Paa Liig-
 steenen findes ungefær saaledes tegnd:*

*eller, som ieg fra Mag: Wilhelm Rogert
 har det, saaledes:*

pag. 490.

*Om denne Liden Kirsten har ieg fra Magister
 Wilhelm Rogert, denne Efterrætning:
 „Hun var, som siges, Kongens Syster af Dan-
 „mark, lokket af Borris, Dronningens Broder,
 „efter Viisen, Liden Kirsten er saa ven en Viv,
 „men Borris er en Heste-Tyv. etc. og siges, at
 „Kongen skulde have ladet hende piske ihiel,
 „under hvilken Straff hun søgte Tilflugt
 „hos Dronningens Fødde, som sparkede
 „hende fra sig. Kongen lod udstinge
 „Øynene paa Borris, og lod ham binde
 „med en Læncke fra Kircken til Graven,
 „hvorved hand kunde ledes til Graven,
 „at begræde sine Synder. Der siges og*

„at Dronningen til Spot har redet over
 „Graven etc.¹⁾ *Hæc nescit, aut tacet Saxo in re-*
 „rum narnat:²⁾ *Woldemari Primi, qui tripart: Reg:*
 „*Jutiæ imperavit, dum nihil aliud de Burisio*
 „*refert, quam quod Majestatis reum Regni affec-*
 „*tatorem inter vincula asservari Rex jusserit.*
 „*Libr: 14. p: m: 314. Saa viidt sees, at Borris,*
 „*Buris eller Børe har været til, og Vidner*
 „*Jonas Coldingensis in Descript. Daniæ.*

pag. 491.

„om Liden Kirstens Grav ved Vesterviig,
 „saa og Eric: Pom:³⁾ og Albert: Stadens: siger,
 „at Borris blev blinded; kand saa aldt vel
 „hænge sammen efter de bekiendte
 „Gamle Viuser, vid Peder Syv part: 4. p: 591.

Sogne Præsten Hr. Anders Albertsen Vin-
 ding, skriver om Liden Kirsten dette, at,
 endskiøndt hand ey kand eller vil nægte,
 at hun jo er der begravet, saa dog
 tvivler hand paa, at lilde Kirsten just
 paa det Stæd ligger, hvor man fore-
 giver paa Kirckegaarden. Jeg vil
 ey være Dommer, og meget mindre
 decidere, i saa Mørck og gammel en Sag.

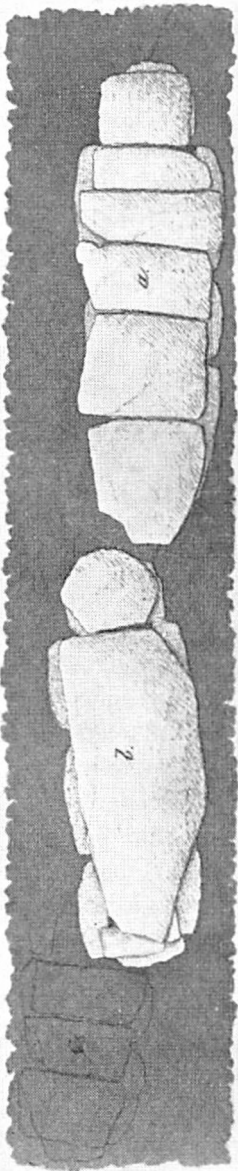
I Vester Enden af Taarnet, sidder en
 Steen med 2de Ansigter, som skal være
 en Munk og Nonne, begge kipedelige
 Spøskende; Derpaa kunde for nogle Aar
 siden kiændeligen læses disse ord:

F r a t e r c u m S o r o r e .

1) Oversættelse følger som Slutning paa Artiklen.

2) Fejl for *narrat*:

3) Fejl for *Pont*: (Pontoppidan)?

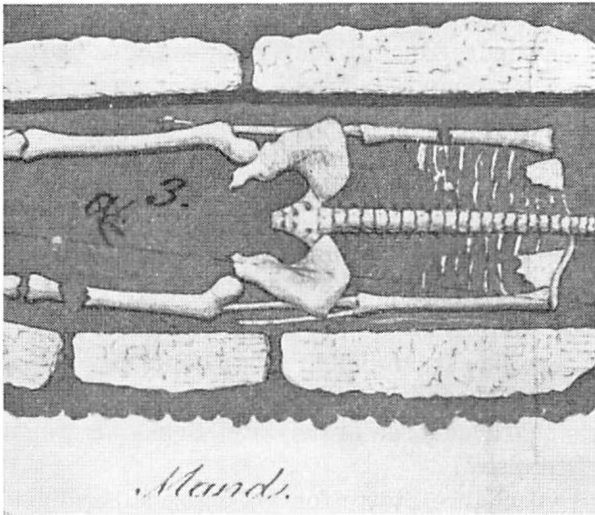
Museo

Museo

Blandt Prof. Løfflers efterladte Papirer fandtes — heldigvis — hans originale Tegninger af Gravene fra 1875 samt hans Dagbog, som dog ikke indeholdt noget af Betydning. Som tidligere omtalt fandt jeg Reproduktionen af Tegningen i Aarb. f. Oldk. daarlig. Jeg bad derfor Musæumsinspektør Hermansen om at faa et godt Fotografi af de originale Tegninger — hvad jeg ogsaa fik, og paa det mig tilstillede Aftryk er det ganske klart, at Mandsskelettets venstre Haand og lidt af Underarmen er fjernet ved en »amputation«, et skraat Hug faa Centimeter ovenfor Haandleddet. Højre Haand og begge Fødder findes. Begge Underben synes naturlige \ominus : man ser ingen Fortykkelser ovenfor Fodleddene, hvad man kunde vente som Følge af en Fodlænkes Tryk paa Knoglerne.

Dr. med. Vilhelm Møller-Christensen, Karlslunde, vor førende Specialist paa dette Omraade, har med stor Interesse og Hjælpsomhed undersøgt Fotografiet. Han meddeler mig, at min Iagttagelse af den manglende venstre Haand paa Mandsskelettet er rigtig, og denne »Opdagelse« er saa betydningsfuld, at den bør efterprøves ved fornyet Undersøgelse af Graven, for at faa det fuldt videnskabeligt bevist. Ikke nok med dette, men Dr. Møller-Christensen tilbyder yderligere med stor Glæde at ville tage herop og bistaa med sin specielle Viden paa dette Punkt ved en videnskabelig Undersøgelse af begge Grave. Han tilføjer yderligere, at en Gravaabning af »Liden Kirstin«s Grav vil give Genlyd Landet over og skaffe mange Turister til Byen og Kirken. Jeg bringer ved denne Lejlighed Dr. Møller-Christensen en hjertelig Tak for Hjælpsomhed og Interesse for mit Arbejde.

Da jeg imidlertid ikke er ganske overbevist om, at en fornyet Undersøgelse — paa Grund af de tidligere Gravninger — vil bringe Sikkerhed, og rent bortset fra det betydelige Arbejde — paa flere Fronter —

som en Undersøgelse vil kræve, har jeg foreløbig udsendt dette Spørgsmaal. Dr. Møller-Christensen skriver, at det staar fast, at jeg er den første, der ud fra Løfflers Tegninger har erkendt, at den venstre Haand mangler paa Mandsskelettet.

Det er mig en uløselig Gaade, at Prof. Løffler i Artiklen i Aarb. f. Oldk. ikke med et eneste Ord omtaler dette Fund — trods hans fine detaillerede Tegning af den overhuggede Arm og trods Dr. Mulvads »Dødsattest« om de rudimentære Underarmsben.

Paa Fotografiet ser man venstre Underarm liggende med begge Underarmsben anbragt parallelle

som for tydeligt at vise, at Armen er amputeret. Højre Underarm ligger derimod drejet saaledes om Længdeaksen, at man kun synes at se een Knogle, idet den anden Knogle formentlig er dækket helt af den øverstliggende. Hænderne er drejet saaledes, at Haandfladen paa venstre Arm vilde ligge vandret med den indre Haandflade synlig, medens højre Underarm og Haand staar paa Højkant med den indre Haandflade vendt ind mod Kroppen. Paa Kvinde-skelettet ligger begge Underarme lejret som Mandens amputerede venstre Underarm.

Det var dog endnu et Argument for, at Graven virkelig kunde være Liden Kirstins — hvad hele hans Afhandling gaar ud paa at bevise.

Kan det forklares ved, at Prof. Løffler var i den Grad overbevist om Sandheden i Folkevisen, at netop her paa Kirkegaarden blev »Liden Kirstin« og Prins Buris begravede, saa at der intet Behov var for mere Bevisførelse??

Til yderligere Støtte for Folkevisens Sandhed kan jeg meddele, at ældre Folk her har fortalt mig, at der for mange Aar siden — 75—100 Aar — fandtes Rester af noget gammelt oprustet Jærn — lignende en tidligere Øsken — paa Nordsiden af Sideskibet — vest for Nordportalen — lige overfor Graven. Hertil skulde Prins Buris' Lænker have været fæstnet.

En af Mogens Clemmensens Medarbejdere ved Reparationen 1917—21 har meddelt mig, at man fandt Rester af en svær, rusten »Jærnpig«, der naaede langt ind i Muren paa omtalte Sted i Nordmuren, c. 2 Al. fra det nordvestlige Hjørne af nordre Side-skib, c. 1—2 Alen over Jordoverfladen — ganske sva-rende til Stedet for den omtalte Øsken.

Maaske atter et Bevis paa Sandheden i Folkevisen!
Som yderligere Støtte for denne Sandhed tilføjer
jeg følgende:

I mange Aar har det gamle Testamentes Omtaler af Patriarkernes Meddelelser m. m. været anset for fromme Legender o. l. — ikke historiske Sandheder. Men nu har de moderne arkæologiske Undersøgelser i de Egne, som omtales i det gamle Testamente, klart bevist, at disse Skildringer bygger paa Begivenheder, som nu er nøjagtigt kontrollerede og undersøgte, og disse Undersøgelser har klart bevist Bibelens Sandheder. De nyeste Fund af Tavlerne i Hulerne siger det samme. Overfør ogsaa dette til Folkeviserne! Disse, der nævner Vestervig som Begravelsesstedet, er vist ikke saa historisk urigtige, som man vil gøre dem til. Det vil sikkert vise sig, at de arkæologiske Undersøgelser paa flere Felter vil bevirke, at en Del af det, som i de senere Aar er anset for Digt, Sagn, Opspind og lignende vil blive vurderede paa en anden Maade.

Til sidst en Oversigt over Løfflers Bevisførelse med supplerende Tilføjelser:

1) Vestervig er det eneste Sted, hvor Traditionen i Aarhundreder har paapeget »Liden Kirstin«s Grav.

I Agnes Slott-Møllers Bog: Folkevisebilleder pag. 108 findes følgende: »Graven er første Gang omtalt i Literaturen som Liden Kirstins af en historisk Forfatter Jonas Colding i 1594; han beraaber sig Visens Vidnesbyrd (omtrent 100 Aar før denne er trykt), senere omtales den 1618 af Anna Krabbe og af Resen i hans Atlas 7 Aar før Visen trykkes i Peder Syvs Visebog. Det er altsaa Visen, der først og længst har betegnet Graven som Liden Kirstins.«

2) Den ejendommelige Dobbeltgrav, dækket med den store Gravsten — maa rumme Personer af høj Byrd. Der er ingen Diskussion om Gravens Alder, fra c. 1150. Mindestenen svarer nøje til Buris' Dødsaar, c. 1178.

3) Stedet: Udenfor Kirkemuren begravedes store Syndere — uværdige.

4) Manden begravet senere end Kvinden — er fastslaaet.

5) Gravens indbyrdes Stilling — i Forlængelse af hinanden, ♂: sammenhængende i Livet, adskilte i Døden og dog dækkede med en fælles Gravsten — i Stedet for ved Siden af hinanden.

6) Diskussionen om »Vartegnet«s Betydning staar stadig uopklaret.

Hertil føjes nu:

7) Mandsliget var lemlæstet.

8) Jærnpiggen i Kirkemuren vis à vis Graven.

9) Kan Resultaterne af Udgravningerne i Palæstina ikke ogsaa støtte Teorien? Mig forekommer det, at der stadig er overvejende Sandsynlighed for, at Folkevisen kan gøre Fordring paa fuld Tiltro — noget styrket ved mine supplerende Oplysninger.

Hermed følger den latinske Oversættelse:

Dette ved Saxo ikke, eller ogsaa fortier han det i Beretningen om Valdemar I, der i det tredelte Kongedømme regerede over Jylland, mens han ikke meddeler andet om Buris, end at Kongen havde befalet, at han skulde forvares i Lænker, fordi han var skyldig i Majestætsforbrydelse og stræbte efter Kongemagten. Bog 14. p. m. 314.

Kroforhold ved Vilsund og Sallingsund i 1840'erne

Af F. ELLE JENSEN

DET ER ALMINDELIG BEKENDT, at den, der i ældre Tid skulde foretage en længere Rejse, maatte være væbnet med megen Taalmodighed og ikke stille for store Krav hverken til Vejenes Beskaffenhed, til Befordringsmidlernes Art eller til de Kroer, det af og til var nødvendigt at standse ved. I Købstædernes Gæstgivergaarde var Forholdene vel taalelige, men paa Landet toges der kun ringe Hensyn til de rejsendes Bekvemmelighed, særlig hvad Lokalerne angik, saa de, der paa nogen Maade var i Stand til det, søgte at forkorte Opholdet dér mest muligt og navnlig undgik at overnatte i Kroerne. Nogle Steder var der dog, hvor man let kunde blive holdt fast, nemlig ved Færgstederne, naar Storm og Isgang lammede Overfarten, og man var da nødt til at tage til Takke med de ved Sundene liggende Herberger. At Tilstandene i dem imidlertid heller ikke altid var, som den burde, og som det kunde ventes af kongelige privilegerede Kroer, faar man et godt Indblik i gennem Øvrighedens Bestræbelser i 1840'erne for at hidføre bedre Forhold ved Vilsund og Sallingsund¹).

De paa Morssiden liggende Færgekroer hørte — med Bevilling fra 1810 — under Højris. Og det samme gjorde selve Færgerierne, hvortil der var knyttet en Indtægt paa c. 300 Tdr. »Sundkorn« i Afgifter fra Øen, saa man skulde synes, at Ejerne nok kunde overkomme at holde Lokaliteterne i ordentlig Stand, især da Stederne passeredes af mange rejssende. 1842 befordredes der over Sallingsund 4270 Personer, 709 Vogne, 2043 Heste og 2627 Kreaturer, over Vilsund 384 Personer, 554 Vogne, 490 Heste og 502 Kreaturer, men der blev, som det vil fremgaa af det følgende, ikke taget meget Hensyn hverken til Folk eller Fæ.

Det var ogsaa den almindelige Mening paa Øen. Bedst stod det til ved Vilsund, hvor der paa Kroen foruden to Stuer — den ene Skænkestue for alle, den anden for Passagerer — fandtes to Gæstekamre med to Dobbeltsenge i hver; desuden var der Staldplads til 4 Heste, derimod intet Vognskur. Ved Sallingsund med den langt stærkere Trafik skulde man have ventet, at Forholdene var noget bedre, men de var, naar alt tages i Betragtning, helt utilfredsstillende. Inde var her ogsaa kun en »Fiskerstue« og en Opholdstue for rejsende, men der var kun eet lille Gæstekammer med to Dobbeltsenge for »honette« Personer, mens de »simple« var henvist til et Par Rum, om hvis Luksus man næppe skal gøre sig for høje Forestillinger. I Stalden kunde staa 6 Heste i to Rækker, men med en saa smal Gang mellem Rækkerne, at Dyrene kunde sparke hinanden. Vognport manglede. Disse Tilstande var til megen Ulempe for Hestehandlerne, som efter Markederne tit kom med store Kobler og nu kunde blive nødt til at lade dem over-

natte under aaben Himmel, hvis det ikke lykkedes at faa dem færget over straks, hvad enten Grunden saa var, at Baaden allerede var optaget eller bestilt til tidligere ankomne Flokke, eller det var Vejret, som hindrede Overfarten. De mange Stude, tidt i Drifter paa 100 Stk. eller mere, kom aldrig i Husly.

I Marts 1843 indsendte Proprietær Buchwald, Nandrup, en Klage til Thisted Amt over Forholdene ved Sallingsund. Ved lange Ophold, som kan komme til at strække sig over flere Dage, kan Dyrenes Værdi forringes, skriver han, og han foreslaar derfor, at der bygges en Stald til 24 Heste, hvad Ejeren ifølge sit Privilegium maa være forpligtet til at gøre. Vil han ikke, kunde en anden nok paatage sig det ved at opføre et helt nyt Krosted, om han blot derefter maatte faa Ret til at tage Betaling for de rejsendes og Dyrenes Ophold. En Maaned senere var det Ø. Jølby-Galtrup Sogneforstanderskab, der klagede, ikke blot over den daarlige Staldplads og de manglende Vognskure, der tvang Folk til at søge til Nykøbing, men ogsaa Værelserne. Flere Gæstekamre og en Udvidelse af Opholdsstuen for Passagerer var nødvendig, da en skikkelig og sædelig Bondemand ellers maatte ty til Fiskerstuen med dens oftest ubehagelige Selskab eller til »den lille Stue«, som de fleste undser sig for at betræde »for ikke at genere hverken sig selv eller andre, som ogsaa er upasselige«. Ja, nogle foretrakker at blive udenfor, hvis Vejret er til det. Amtet opfordres derfor til at tage Affære, saa baade de rejsende og »Landet«s Beboere kan blive tjent med Forholdene. Ejeren har saa gode Indtægter af Færgestederne, at han nok kan overkomme Udgifterne.

Samme Toner lyder fra Sogneforstanderskabet i

Alsted-Bjergby: Øens rigeste Mand har nok Raad til at skaffe mere Staldplads, saa Dyrene ikke staar i Fare for at fryse ihjel, og at indrette flere Gæstekamre, da det er ubehageligt for enhver dannet Familie at skulle blandes sammen med Kredi og Pleti, saadan som det nu er Tilfældet.

Uroen om Sundkroerne, navnlig Sallingsund, og de indkomne Klager førte til, at Amtet lod Herredsfoged Rummelhoff i Nykøbing²) foretage en Besigtigelse af dem. Det Resultat, han kom til (Skr. af 6. Februar 1844) var, at mens Forholdene ved Vilsund var nogenlunde, var de uanstændige ved Sallingsund. Han krævede derfor Krolokalerne udvidet og forøget, Vognport opført og Staldplads til 16 Heste, da nogle ikke taalte at staa ude i Kulde, og der var Handelsfolk, som efter sigende af den Grund ikke vilde foretage Opkøb paa Eggen. Hvad Kreaturerne, Studene, der især tidligt paa Foraaret i store Drifter passerede Sundet paa deres Vej til Husum Marked, angik, erkendte han vel, at de kuldske Dyr, der kom lige fra deres Stalde, maatte lide ved at ligge ude om Natten, ofte i Frost og Sne, men han mente, at det paa Grund af deres Mængde vilde være umuligt at gøre noget for dem. At bygge for deres Skyld vilde blive alt for dyrt. — Krav i saa Henseende kom da heller ikke til at præge de følgende Forhandlinger.

Ligeledes havde Amtet rettet en Henstilling til Proprietær Gjedde paa Højris om en Forbedring af Færgkroerne. Det troede nemlig som de fleste — jævnfør Klagerne —, at det var ham, der var Ejeren, men de tilhørte i Virkeligheden hans Moder, Enkemadame Gjedde, der havde faaet Papirerne paa dem 1841 efter sin Mands Død; hun boede nu paa

Glomstrup. Det varede en rum Tid, inden dette Forhold gik op for Amtet, skønt det var hende, der underskrev de Svar, hendes Søn affattede, og som var kategoriske Afslag.

Efter at have modtaget det første af dem, indsendte Amtet et Referat af Sagen til Rentekammeret, hvorunder Krovæsenet sorterede. Det gav heri ogsaa nogle Oplysninger om Kroen paa Vilsunds Thy-side, »Bakkegaarden«, som ejedes af Lars Vilhelm Yde. Den manglede baade Stald og Vognskjul, og Værelser og Kamre trængte til en Oppudsning, men Yde var vist ikke utilbøjelig til at foretage det fornødne. Især efter at der nu var kommet til at gaa Dagvogn mellem Thisted og Nykøbing, vilde det være hensigtsmæssigt, om der gennem Generalpostdirektionen kunde sluttes en Aftale med Kromændene paa begge Sider af Sundet om at være rede til at modtage rejsende ved Diligencens Ankomst. Men paa Øst-siden maatte der ogsaa ske noget — her var man uenig med Rummelhoff — idet man ikke burde se gennem Fingre med den daarlige Hestestald og det manglende Vognskur. Derimod tiltraadte det Herredsfogdens Bedømmelse af Sallingsund, idet man dog mente, der maatte skaffes Rum til 20 Heste i en Rejselade med Gennemkørsel og Plads til Vogne. Proprietær Gjedde vil imidlertid intet foretage sig, men hvem skal man ellers henvende sig til?

Paa Rentekammerets Anmodning foretog Amtet en ny Henvendelse til Gjedde, som nu truedes med sit Privilegiums Fortabelse eller dog Ikke-Fornyelse uden Hensyn til den eventuelle Nedgang, han derved led i sine Indtægter, om han vægrede sig ved at foretage de nødvendige Byggerier, men med samme Re-

sultat. Kroerne var, svarede han, lige saa gode som andetsteds, ogsaa i mere trafikerede Egne, og ingen havde klaget i Ankeprotokollerne. Yderligere Staldplads var aldeles unødvendig, da Hestehandlerne kun kom med deres Dyr, naar der var Mulighed for Overfart, saa det kunde ikke betale sig at foretage sig noget. Forpagteren kunde heller ikke paalægges Forpligtelser af det offentlige.

Korrespondancen med Gjedde gik gennem Herredsfogden, og i sin Følgeerklæring til dette Svar udtaler Rummelhoff, at Ejeren maa være pligtig til at holde Bygninger i Stand, men man kan vanskeligt fratage ham Privilegiet og give det til andre, da Grunden tilhører ham i saa vid Omkreds, at der ikke kan faas en passende Byggeplads til en ny Kro, og han tvivler paa, at Ekspropriation er lovlig. I Stedet anbefaler han, at Gjedde tvinges gennem et Sagsanlæg. (Skr. 3. Maj 1844).

Dette tiltraadte Amtet, da det den følgende Maa-
ned (29. Juni) refererede Udfaldet af Forhandlin-
gerne med Kroejerne til København. Yde paa Bakke-
gaarden var rede til at udvide sin Stald, saa den
kunde tage 12 Heste, hvilket var tilstrækkeligt paa
dette Sted, selv om det vilde være bedre, om der op-
førtes en ny Rejsestald med Gennemkørsel. Derimod
nægtede Gjedde »med den ham egne Uvilje« at fore-
tage sig noget. At hans Kroer skulde være lige saa
gode som andre, sagde imidlertid ikke stort, for i
dem kunde ingen blive tvunget til at overnatte. Alle
Sogneforstanderskaber paa Mors havde paatænkt en
Klage over Forholdene ved Sallingsund til Kongen,
idet Prangerne skulde have erklæret ikke at ville
finde sig i, at deres Heste dér kunde blive udsat for

at staa ude om Natten, naar de kom med dem fra de store Markeder. Privilegiet medførte Forpligtelser, og det maatte ikke overses, at de var større nu efter de ved Aggerkanalens Gennembrud skabte Vanskeligheder end før den Tid. Og det var det offentlige, der havde Paataleret; derfor henstilledes det, at der rejstes Sag imod Gjedde.

Rentekammeret var enigt i disse Betragtninger og gav derefter Ordre til Aktion mod Proprietæren — hvad dog snart ændredes til Enkemadame Gjedde, efter at Amtet var kommet til Klarhed over, at det var hende, som havde Papirerne paa Kroerne, og havde indberettet dette, og Kammeradvokaten anmodede som Følge heraf sin lokale Fuldmægtig, Prokurator Sørensen, Winthersminde³), om at indlede Sagen, der nu gik sin Gang.

Det første Retsmøde fandt Sted den 5. Oktbr. 1844, og Sørensen fremlagde ved det Paastand om, at Ejeren ud fra Almenvællets Krav tilpligtedes under Dagmulkt ved de to Kroer at lade opføre Rejselader, ved Sallingsund desuden at skaffe Staldplads til 20—30 Heste, samt udvide Indhuset med en Tilbygning. At Forholdene skulde være lige saa gode som andetsteds, bestred han, bl. a. under Henviſning til Kroerne i Ydby og Fjerritslev, og naar Prangerne i det hele taget overnattede i Sallingsund, var det, fordi der var langt til andre Herberger, og de helst blev ved deres Dyr, der tidt maatte staa og fryse ude. Det var jo saadan, at de Kobler, der kom først, blev først færget over; de andre maatte vente.

Der blev ialt afholdt 15 Retsmøder; desuden foretoges nogle Vidneafhøringer og en Synsforretning, uden at der egentlig fremkom noget nyt. At en af de afhørte mente, der i Sallingsund var Plads til 12

Heste, lyder mærkeligt; vedkommende maa vist have haft en daarlig Hukommelse.

Md. Gjeddens Interesser varetoges af Prokurator Calundan, »Mariesminde«⁴), som sin Modpart en habil Sagfører, og han gjorde da ogsaa alt, hvad muligt var, for at afvise de generende Klager over hendes Krosteder. En Sejr vandt han straks, da han forlangte, at Dommeren, Herredsfoged Rummelhoff, skulde vige sit Sæde, fordi han ved tidligere at have afgivet sit Skøn over Forholdene ikke kunde antages at være upartisk i Sagen, thi heri gav Rummelhoff ham Medhold, og Prokurator Nyegaard, Thisted⁵), beskikkedes derefter som Sættedommer.

Derimod faldt det Calundan betydeligt vanskeligere, naar han vilde godtgøre, at Kroerne var i forsvarlig Stand, fordi de opfyldte Privilegiets Krav om for en billig Betaling at være de rejsende »til Nødtørftighed«. De kunde, hævdede han, i det hele taale Sammenligning med de bedste Værtshuse ved Limfjorden — for Almuen, og han troede ikke, at »et Kollegium (d. e. Rentekammeret), der sikkert er gennemtrængt af Følelsen for Nationalitet, vil til den til det yderste Grænse stigende og for Folket saa ødelæggende Yppighed finde et Motiv til end mere at være denne Ødelæggelses Moder(!!!)«, og han syntes, man maatte tage større Hensyn til »den egentlige Kærne af Folket« end til »de parfumerede Københavnerne«, der ikke kan taale »Berørelse med andre« og ikke kan rejse »uden paa Fjedre!« Var man ikke tilfreds med Forholdene, som de var, kunde man søge til Byerne, og han mente ikke, at Hestehandlerne behøvede at vente ved Færgstederne, da de i Reglen skønnede, naar de kunde blive færget over, og kom til den Tid. Kjørelader fandtes ikke her paa Vesteregnet, de var

heller ikke nødvendige, lige saa lidt som Vognskur var det, da Befordringerne godt kunde staa ude. Staldpladsen fandt han ogsaa tilstrækkelig, og skulde der komme for mange Heste, kunde de faa Husly i de omliggende Landsbyer eller paa Højris.

Sørensen fandt ingen Grund til at ynke den rige Sund- og Kroejer. Han tvivlede paa, at der kunde skaffes Plads til Heste hos Bønderne, og paa Højris kunde det maaske skorte paa god Vilje til at tage imod dem. Ligeledes hævdede han, at Værelser og Senge — han tænkte vel her nærmest paa Sallingsund — ikke kunde kaldes »anstændige«.

Calundan derimod mente, at Ejeren havde gjort alt, hvad der kunde forlanges med Hensyn til Kroernes Udstyr, og han troede ikke, Hestene vilde blive afvist paa Højris. Om de to Sogneforstanderskabers Klage erklærede han, at Haanden nok var Esaus, men Røsten Jakobs, idet nemlig Proprietær Buchwald var Ophavsmand til dem, men han var Gjeddernes Avindsmand. Det var forøvrigt hans Opfattelse, at heller ikke Amtmanden⁶⁾ var dem gunstigt stemt.

Dommen faldt den 21. Juni (1845), og den gik Md. Gjedde haardt imod. Efter at have nævnt, at Gæstehjælper og Stalde i Kroerne ikke svarer til den meget betydelige Trafik, der er ved Færgestederne, og at det maa antages at være i almindelig Interesse, at disse Ting er i Orden, hedder det, at da det i Bevillingen paabydes, at Værtshusene skal være i forsvarlig Stand, er det Øvrigheden, der afgør, hvorvidt dette er Tilfældet. Derfor dømmes Md. Gjedde til inden 4 Maaneder efter Dommens Forkyndelse, om Aarstiden tillader det, under en Mulkt paa 5 Rbd. Sølv pr. overskydende Dag ved Vilsund at opføre en Rejselade og en Stald, ved Sallingsund ligeledes

en Rejselade og en Stald til 20—30 Heste samt udvide Gæstelejligheden med en Tilbygning til Kroen, saadan som Øvrigheden maa anse det for forsvarligt. Endvidere skal hun betale Prokurator Sørensen i Salær 40 Rbd. Sølv og for foretagne Rejser ifølge Regning 107 Rbd. 5 Sk., ligeledes i Sølv, samt (i samme Møntværdi) refundere Sættedommeren (Nye-gaard) hans Udgifter (Rejser og Diæter) med 135 Rbd. 4 Mk. 8 Sk.

Sagen er ikke blevet appelleret, og man kan derfor gaa ud fra, at man paa Højris og Glomstrup om end utvivlsomt meget modvilligt har bøjet sig for den afsagte Dom, og at Byggearbejderne paa Færgetroerne er blevet paabegyndt⁷).

¹) Justitsprot. f. Morsø Herreder 1845 og Dokum. t. samme.
²) Justitsraad I. C. H. Rummelhoff (1821—53). ³) Jens Sørensen, Prokurator ved Underretterne i Aalborg Stift 1819, Bopæl »Winthers Minde«, Hunstrup. Konstitueret Herredsfoged i Han Herrederne i 1820, Stænderdeputeret 1838 og 40 (Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1860—69, S. 324). ⁴) J. M. B. Calundan, Prokurator f. Aalborg Stift 1829, Bopæl »Mariesminde«, N. Assels. En kort Tid Folketingsmand 1854 (Hjorth-Nielsen, S. 68). ⁵) T. J. Nyegaard, 1841 Prokurator f. Aalborg Stift, 1843 Bopæl Thisted (Hjorth-Nielsen, S. 256). ⁶) G. E. F. Rosenkrantz, Baron, Amtmand i Thisted 1843—60. Derefter Stiftamtmand i Viborg. ⁷) Over Beværtning var der ikke ført nogen Klage. Desværre har jeg ikke kunnet finde nogen Prisliste fra 1840'erne, men en i Refs-Hundborg Herreders Arkiv under »Varia« henliggende Takstabel for Gæstgiverier fra 1820'erne giver, skønt den hverken er tids- eller stedfæstet, dog maaske et lille, omend usikkert, Fingerpeg om, hvad der maatte tages i Kroerne paa Mors en Snes Aar senere. F. Eks. for kold Aftenfrokost m. Skinke, Brød, Smør, Salt og Sennep 1 Mk. 12 Sk., 1 Kryddertvebak m. Ost 5 Sk., Middag paa Værelse 2 Mk. 8 Sk. (2 Retter 4 Mk.), 1 Flaske Rødvin 5 Mk., do. gl. Vin 4 Mk. 8 Sk., 1 Bolle Punch 2 Mk. 3 Sk., 1 Pægl do. 12 Sk., 1 Sopken Rom el. Cognak 8 Sk., do. bitter Brændevin 8 Sk., do. dansk Brændevin 2 Sk., The paa Maskine til fire 1 Mk., Værelse 3 Mk. (m. Varme 4 Mk.), en Hest opstaldet 24 Timer 1 Mk. 8 Sk., 1 Skp. Havre 1 Mk. 8 Sk., do. Hak-kelse 8 Sk.

GAMLE BONDESKIKKE

fra Klim sogn

Af friskolelærer JENS ROLIGHED, Klim.

I ET SELSKAB i et hjem i Klim faldt talen på »di gue gammel tiæ, te vi fæk wos nøj mjælp å nøj brø«. Det var særlig to, der var kommet i »fortælle-hjørnet«. Den ene af dem var godt 90 år, og den anden omkring ved de 80. De drog minder frem fra den tid, da de var vokset op, og der blev lyttet intenst af de yngre, således at man fik indtryk af, at de gerne ville høre noget om den svundne tid.

De fortalte træk fra tiden, før der kom mejeri. Mælken blev hældt op i store blikfade, og de kærnedede smør hver dag. Der var høkerforretning både i Thorup og Klim. Men hos købmanden på Brænderigården ved Fjerritslev kunne man levere smørret og få varer for det. Det var ikke alle, der var lige propre med smørret. Det fortælles, at en købmand i Fjerritslev klagede over det grumsede smør, en sjusket kone leverede, »Ja«, sagde så konen, »a hår endda løst mange gråner af, men der er mange endnu!«

Skulle der brygges øl, blev der sat »byg i støb«. I tre døgn var byggen i blød i et kar med tapstang for

at forvandles til malt. Derefter kom det op på loftet i en høj dyng, så det blev varmt og begyndte at spire. saa skulle det bredes ud og tørres; men skulle det rigtig blive til noget, blev det sat i en skuffe ind under bilæggeren, eller det blev ført ind i ovnen lige efter bagning. Så måtte først en ind ad ovnsmundingen og feje ovnen, det var en varm omgang. Men den, der udførte det, fik også lov at smage på det søde malt. Efter tørringen skulle det males; det foregik tit på en håndkværn, der var ca. 1 m i diameter. Så kom det atter i et kar, og man hældte koghedt vand på og tilsatte humle, og således bryggede husmoderen det herligste øl. Humle havde man kun i et par gårde i Klim; men hvert år kom der fynboer til byen med humle, som gerne opbevarede i en bestemt gård, så man til enhver tid kunne købe den. Den dag, husmoderen bryggede, fik de nærmeste lov til at smage det nye øl, fik, som det hed, lov at drikke »øwt af vor mors øse«.

Fra brygningen gemtes der gær til bagning. Der gemtes også surdej til det, og man bagte rugbrød af hjemmeavlet mel. Det blev æltet om aftenen i et »dejnkar«, en solid, firkantet kasse; om morgenen fik det igen en omgang, blev så lavet i kager og stod lidt, inden det skulle i ovnen. Ovnens blev som regel ildet varm med lyng. Og i klitegnen, hvor man ikke havde dør i ovnen, gravede man gerne nogle sandtørvtil at dække åbningen med, når brødet var sat ind.

Ved bagningen brugte man et dejtrug til dejen. Man havde en timse til at sigte det fine mel fra, der kunne anvendes til sigtebrød og til søsterkage. Ved juletid blev der bagt mange sigtebrød, de skulle lagres for at være mere drøje. En kone fortalte, at de

i en gård i Klim blev lagt op på loftet på hanebjælken. »Det var vel nok noget godt fraringet brød. Når vi skar hul på en kage, så bejsede tvestjerterne (bis-sede ørentvisterne ud derfra!) «

Der blev også bagt søsterkage; men det var kun til særlige gilder. Og det var skik, at konerne havde et stort lommelørklæde med til gildet, og så fik man lov til at tage et bitte stykke af den lækre søsterkage og svøbe i lommelørklædet for at tage det med hjem.

I nogle gårde avledes også hvede, så man havde hvedemel. Der var en kone, der pralede med, at hun havde været i besøg i Klim og havde fået »ene hvedebrød«. Dertil blev svaret, at det var da ikke så svært, at hun havde fået ene brød.

Man bagte en hel del »gode råd«, det var vafler, der gerne bagtes i vaffeljern, de blev serveret sammen med en snaps fra brændevinsflasken. Senere bagtes også småkager, der også skulle nydes sammen med en dram, derfor blev kagerne kaldt »brændevinsbrød«.

Der blev også bagt kavringer, små kager af sigtemel. Når de var bagt, blev de skåret over, og så skulle de efter endt bagning ind i ovnen for at tørres. Inden tørringen skulle ånen (arnen, ovnbunden) fejese.

Når bagningen var til ende, blev »ovnskodden«, »ildragen« og »ildstokken« gemt ved siden af husmuren, til der igen skulle bages.

I kliteggen tog man alting mere nøje med. For ca. 100 år siden var der endnu lergulv i enkelte stuer, ja, i dagligstuen var der fjælgulv, der holdtes pynteligt ved at strø sand på. I køkkenet, hvor der var det bare sand, søgte man at bøde på mangelen ved at lægge en meget stor fladtørsv med den sorte side opad.

Her blev man ogsaa længe ved at klare sig med tællelys. Når man om efteraaret slagtede får, blev der ogsaa afsat tid til at støbe lys. Så blev der fyldt varmt vand i smørkærnen, og oveni blev hældt den hvislende smeltemasse fra talggryden, deri blev så de mange hvide spiller dyppet; bordpladen blev taget af bordet, så var det et udmærket stillads til at hænge lysspillerne på.

Svovl-stikker lavede man ogsaa selv. Man tællede nogle fyrrepinde til og dyppede dem i svovl og lavede så forråd til en lang tid. Man skulle helst ikke mere end nødvendigt til købmanden. Blev man forkølet, lavede man kamillete; men det var nyserølliker, man gemte til dette, og til almindelig te brugte man den røde timian.

Man fik lavet hele byggryn af hjemmeavlet byg. Til juleaften blev de dog valset, og den aften fik man ogsaa stegt torsk. Til middagsret fik man ellers tit kogt eller saltet torsk. Og »tørfisken«, der kunne gemmes både i år og dag, havde man altid at tage til. Det skete ogsaa, at man fik fat på en »skåd« (en skade eller rokkefisk). Ved dens lange hale, der kunne minde om en kohale, blev fisken bundet til en vogn og slæbt hjem, eller nogle drenge trak fisken hen over en ruflet vej, for at den værste slim og nogle af de rivende pigge kunne gå af. Så blev »skaden« hængt op på en dør, hvor der af og til kunne tages af den til måltiderne.

Der blev ogsaa drukket kaffe i hjemmet; men det var ikke så tit. Man brændte selv de hvide bønner. Og når de skulle males, grassede man dem med en sten på en skindlap, hvis ikke man havde en morter med en støder.

Hørsvingeriet blev også drevet i Klim, og om sommeren sås ikke mindst på Kobakken de dejlige blå marker, når hørren blomstrede. Siden skulle den så bjerges, og den skulle hegles, skages, skættes og gennemgaa meget, inden den var tjenlig til at komme på væven.

Om vinteren brugte karlene de lange aftener til at sno sime af halm. Simen kunne bruges om høsten, når negene skulle bindes i tvillinger, og den anvendtes som tækkegarn, når der skulle nyt stråtag på husene.

Kvinderne var om aftenen fuldt optaget af at forarbejde fårenes tow eller uld. Den skulle kartes til tøjler, hvoraf en enkelt kaldtes draddel, og et stort knippe uldtøjler kaldtes todreng. Så blev dradlerne spundet på rokken, og for at få garnet fra tenen anvendtes tit et redskab, der kaldtes strenttræ, således fik man en klavs, og når denne skulle vindes i nøgle, benyttedes en garnvindel.

Næsten i alle hjem var der en væv. En mand ved Klim Strand forstod at lave dem, og flere steder var både mand og kone inde i vævningens kunst. De fik garnnøglerne i en »trendekiste«, derfra kom garnet om »trendborden« og så hen på »trendbommen«, og derfra skulle det gennem »søl« og »kam« frem om »brystbommen« og ned om »tøjlbommen«. »Slagbommen«, der førtes frem og tilbage, kaldtes »slaborden«, og »sølstokkene« hængte i svingler, der blev kaldt »dvæsler«. De gamle vævere beregnede, hvor mange snese af trendegarn der skulle på en alens bredde, de kendte det hele så nøje, når de, som det hedder i sangen: »vævede vadmæl, slog det sammen og lod skytten gå«.

Når tøjet var vævet, skulle det farves, det kunne ordnes hos L. Vodstrup på Klim uldspinderi. Tøjet skulle også »stjampes«, det skulle krasses for at få luven frem. Det blev udført i Vestermølle nær ved Fjerritslev eller i Thisted, og Marius Thuesen og Jens Væver har tit på en trillebør kørt tøj ud til Thisted.

Ved vævningen vævedes der også drejll, der blev brugt til duge, håndklæder og kjoler. Det almindelige tøj, der skulle »stjampes«, blev brugt til herretøj. Olmerdug, der brugtes til dynetøj, blev kaldt »avet side firskaffet«.

På gårdene gjaldt det om at komme til at side med vævningen, inden forårsarbejdet begyndte. For når møddingen blev kørt ud, hørte det til pigernes arbejde at sprede gødningen på marken. Det var en streng tid for pigerne. Når ikke de kunne se ude længere, skulle køerne malkes, smørret skulle kærnes, og der var meget at ordne, inden der kunne spises nætter, og dagen kunne sluttes.

Men karlene havde også travlt på marken med hestene; jorden skulle tilberedes godt, inden kornet, der blev hentet ned fra loftet, kunne strøes ud fra sædekurven. Kneb det at nå til ende ved et slutningsbed, hændte det, at man greb til så krabat et middel for at stramme hestene op, at man gav dem nogle skiver brød dyppet i brændevin.

Fra høslættiden.

Særlig i hede og klitegne var det forhen noget afgørende, hvordan betingelserne blev for, at høhøsten kunne lykkes. Derfor tog man varsel af vejret på bestemte dage og tider for at skønne, om det blev et

godt grødeår, og om høbjergningen kunne foretages under gode kår.

Hvis det frøs de fyrretyve ridderes dag, den 9. marts, ville det fryse fyrretyve dage derefter, når ask sprang ud før eg, gav sommeren bleg; men sprang eg ud før ask, gik sommeren i vask. Hvis det regnede den 13. juli, »Margrethe Røddenhys dag«, så blev det vanskeligt at få høet bjerget, for da ville der komme mange regnvejrsdage bagefter, så der var fare for, at høet kunne rådne. Der var også tamperdagene at gøre beregninger efter. Særlig lagde man mærke til årets første tamperdage, den første onsdag efter askeonsdag og den første onsdag efter pinse: således som vejr og vind var tamperdag og to dage efter, ville det blive de næste tre måneder; tamperdag gjaldt for den første måned, og de to følgende dage gjaldt for hver sin måned.

Høslætstiden og høbjergningstiden var en travl tid, men også en festlig tid. Høet, der bjergedes på agrene, kaldte man boorhø. Høj og tør eng kaldte man hoeng; der var der et meget tyndt lag græs og mest af katskæg; der gjaldt det om at få begyndt at slå særlig tidlig om morgenen, mens duggen var i græsset, for ellers var det ikke til at slå af, helst klokken fire måtte der tages fat. Hvor det var særlig blødt i eng eller kær, kaldte man det »bløden«, i enkelte egne kaldtes det »prampen«. Før der var tale om dræning eller brug af kunstgødning, blev der også en mager høst i disse egne; men de, der vovede at være foregangsmænd i den retning, kom gerne godt efter det og kunne endog opnå, at der skulle sættes høstak ude; så ville man have omhyggeligt strøet på stakkestedet, at intet hø skulle fordærves.

Hjemme i gården skulle man være tidlig på færde, når der skulle slås hø; pigerne skulle have malket, mens karlene fik høleerne slebne. Så fulgtes man ad til arbejdsstedet; det var ved den tid, de første fugle begyndte deres morgensang. En karls slæt var så stort et stykke, som en karl kunne slå på en dag, og fire karles slæt var et stykke, fire mand kunne ordne i løbet af en dag.

Der var forskellige måder at slå på. Almindeligvis delte man græsarealet i passende afsnit, i »dejmål«, som man kaldte det. Hvor der kun var et tyndt lag græs, huggede man inde fra græsset og udad og gik rundt om stykket, så man kunne klare sig uden afriver; når man halsede græsset af, det kaldtes også at slaa i manke, så kom huggene til at ligge side om side modsat. Når der var et tykt lag græs, gik det lettest at slå det ind mod det stående græs, og så var det nødvendigt med en afriver.

Den forreste slåkarl bestemte farten og skulle helst være øvet og dygtig til at føre leen; det var ikke godt, om han stillede sig hoven an, eller han var ukammeratlig med de bagerste karle; for så kunne de få i sinde at sætte farten op og gå så nær ind på den forreste, at han næsten ikke kunne begå sig; det kaldte man at skære ham ud.

Det var pigernes arbejde at sprede høet ud på skåret, splitte det, som det kaldtes; men ofte var der kun et tyndt lag, så det måtte rives sammen i »bredsel« og så jævnes ud, det kaldtes også at rive det i haler eller kobler eller i »reev«, det havde flere navne; var der kun lidt græs, skulle det bæres et stykke, så der kunne blive ordentlige haler, og var der en lavning, måtte det bæres op på det høje. Siden skulle

det hverves eller vendes; det blev oftest gjort med en rive, men kunne også udføres med en fork. I høslættiden lod kvinder sig også leje til arbejdet. Var der en kone, der havde et barn hjemme, skete det, at bedstemoderen kom med barnet, så moderen henne i en bunke hø kunne give det bryst. Efter dette toges der atter fat med riven.

Man havde en ordentlig madtejne og øldunk med, i dunken var der også det stærke gammeløl, og der var også en klukflaske, så de af karlene, der yndede det, kunne få sig en dram. En munter stemning herskede der gerne under stræbet med høet. Når det var spisetid: mell'maddaws, tog man ikke alene tid til at tage næring, man havde ogsaa nogle minutters leg, f. eks. »To mand frem for en enke«.

Når afstanden ikke var for lang, tog man hjem og holdt middag. Også om eftermiddagen blev der gjort et langt bed, helt til klokken ti. På sine steder var det skik, at man i høslættiden fik særlige retter til aftensmad og nætter, det hed sig så, at man i den tid fik middagsmad, onden eller øjen, to gange om dagen.

Ejerne af Klim eng ved Kovad å havde i gamle dage lang vej at drage for at bjærge hø. Omkring ved 10 km måtte der køres. Så indrettede man sig på at blive i engen tre—fire dage. Man tog madvarer og øltønde med, så man havde nok til næring så længe. Om natten indrettede man sig leje i høet; var det dårligt vejr, tog man hen og fik soveplads i den nærmeste gårds lade. Når høet skulle køres hjem, var det tit spændende, om det kunne føres igennem; den gamle kongevej, forhen Aalborg—Thisted landevej, var meget ujævn, og her kunne man nemt vælte med

det samme læs hø to gange, så det var ikke så sært, at det hed: »Når man skal læsse hø, skal man læsse efter den værste vej«.

Når høet var vejret, skulle det stakkes. Så blev halerne eller koblerne skubbet sammen med en omvendt rive. Man brugte også at spænde heste for en slæbefjæl, en glat fjæl, der omhyggelig gemtes fra år til år. Med den slæbtes høet hen til stakkestedet. Kusken kunne let holde ligevægten ved at have fat i tømme; børn, der så gerne ville med på slæbefjælen, holdt sig oprejst ved at have fat i en snor, der var gjort fast i rebet foran.

I Han herred, hvor der tit kunne være vedholdende blæst, søgte man på flere måder at gøre høstakkene modstandsdygtige. En af måderne var, at man skulle have »vreden vase«. Man tog en visk hø og snoede rundt om hånd og arm; derpå blev det gjort fast i en af en rives yderste tænder; idet så riven blev drejet og svunget rundt, dannedes der et vældigt snoet høbånd; to af disse blev lagt oven på hver stak.

Når høet skulle køres hjem, var det især godt til det viltre enghø at have en pige, der mestrede at læsse læsset godt på. Hvert lag skulle helst lægges ud efter, og både for og bag på læsset skulle være en lille forhøjning til læssetangen. Bag efter vognen slæbte en krog, en jernkrog eller en krog lavet af en træstamme med en lille gren; når rebet kom i krogen og op om læssetangen, var det muligt at få hølæsset surret godt fast på vognen. I enkelte hjem, hvor man var vant til at have særlig kort hø, brugte man at sætte et træstillads med ståltrådsnet på vognen, således undgik man, at det korte hø smuttede væk.

For godt et halvt hundrede år siden kom folk fra Han herreds hedeegne til herregården Ågårds enge for at slå hø på part; det vil sige, at de, der slog høet fik en bestemt part af det som løn for arbejdet. Der var forskel på, om høslætten var på god eller på mager engbund. Hvor der var et godt lag hø, så det snart kunne blive til noget, tilkom der ikke slåkarlen så stor en part; men hvor der kun var lidt, og bjærgningen således blev vanskeligere, tilkom der slåkarlen en større part. Når høet blev stakket, søgte man at danne lige store stakke, og når det skulle køres hjem, var der gerne to om at dele høet og to om arbejdet. For at det kunne gå redeligt til, skulle samme mand læsse begge læs, ligesom den samme skulle forke begge læssene, så mente man, at der bedst kunne komme lige meget på. Når han, der forkede, selv skulle have læsset, ville han gerne have det så stort som muligt, så kunne han opmuntrende spørge manden på læsset: »Skal du ejk ha' lidt mere?« Når han derimod ikke selv skulle have læsset, spurgte han ret forsagt: »Skal du have mere?« Drengene, der var med til høbjærgningen ved Ågård, havde en herlig oplevelse, idet de i hviletiden fiskede i mølleåen, hvor der kunne fanges både ål, skaller og ørreder.

Når høsten i hedeegnen slog fejl, bjærgede man høet på Vesløs vejle. Afstanden dertil kunne være omkring ved fem mil, og så var det nødvendigt at have levnedsmidler med til flere dage. For at få husly om natten, høstede man nogle af de høje tagrør, så boede man under dem og indrettede natteleje der. Når høet skulle køres hjem, var det meget besværligt at komme ned ad den meget stejle Bjerget bakke; for at dette kunne lykkes, var det nødvendigt at have

store jernklodser med; man kaldte dem slæbesko; når de slæbte på jorden, med et hjul ovenpå, kunne de holde noget igen på vognen.

Gamle høstskikke.

I Han herred har særegne høstskikke holdt sig til langt frem i tiden. I dag, da det går helt anderledes til med høsten end for nogle år siden, kan det være godt at lytte til, hvad de ældre har at sige om den svundne tid. Over høstens gerning har der været en egen stemning og poesi, som sikkert aldrig helt forsvinder, fordi det er af kornet, vi får brødet. Det må blive enhver ny slægts opgave at finde arbejdsglæden og poesien i den høsttid, den selv er med i. Jeg husker, Jeppe Aakjær sagde engang: »Jeg kan ikke digte om den klaprende høstmaskine; når den kommer bag ved mig med sine klaprende knive, er det, som ville den skære mine hæle af. Det må blive andre digteres opgave at synge om den!«

Her vil vi høre, hvad der fortælles fra høleernes og kratternes tid, når der høstedes i Han herred.

Høstkarlen havde en høstpind (mejered) på høleen. Var det varmt, smed han vesten. Høstpigen med kratten havde hvidt forklæde for og hvide ærmer på, for at kornet ikke skulle slide for meget på trøjeærmerne.

Ved rughøsten havde hver høster sin opbinder. Når byggen og havren skulle høstes, var der gerne en river med, en stor dreng eller pige, der blev kaldt »rivepold«. Rivepolden skulle se at få alle de løse strå med og få dem hen, så de kunne komme med i negene.

Den pige, der kom til at binde det sidste neg, skulle

for morskab have neget klædt ud som »gammelmand«; det hed sig så, at hun ville blive gift med en gammel mand. Og ved høstfesten skulle hun danse med »gammelmanden«.

Når der var ophøstet, fulgtes høstfolkene ad hjem under munter sang og skæmt. Så tog man hen til kålgården og truede med at høste hovedet af kålene, hvis ikke madmoderen kom ud med en god skænk: æbleskiver og »gammelt øl« med »en pind«, d. v. s. dram i.

Når karlene begyndte at true med høleerne mod kålene, kunne de sige: »kurnet er vi færdig med, nu er det bejst, vi ta'r kålen også, men' vi er i træk!« — Madmoderen, der gerne ventede til sidste øjeblik, kom ud ad gangdøren og sagde: »Aa nej, nej, nej, gå endda ejk vider'! I Herre Gud endda, bette søde børn! Slå ejlemål ejk hovederne af min' dejlige kål! Nu skal a komm' med en bette sød' kag te pigernes mund og en maløwtdram og en stur sukkerknald te hwer å karlene!«

Aftenen efter opskæret festedes der på forskellig vis, og så fik man »skorregrød« eller skårgrød. Inden havren og byggen skulle køres hjem, skulle begge negene bindes i »kærre«, tre neg i hver kærve, der skulle 60 neg (tyve kærre) til en trave, og et læs var tre traver.

I den sidste kærve bandt man somme tider flere neg, 5—6 stykker. Når så forkeren ikke var en hel voksen karl, kunne det nok knibe at få den store »kærre« på vognen, så lo man ad den stakkels magtesløse person. Men det kunne også ske, at karlen var så durkdreven, at han kunne jage forken i kærvebåndet, hvor det var knyttet, så det lykkedes for ham

at få det revet op, så var det bindepigerne, der var nogle sølle kludrianer, der ikke var i stand til at knytte ordentligt.

Hvis den, der lagde læsset på, tog forken fra ham, der stak negene op på vognen, kunne der gøres krav på en flaske brændevin eller en anden godtgørelse for forseelsen.

På høstvognen var der gerne »hækker« med åbning mellem fjælene på siderne. Ovenpå var der »lejetræ«. For at holde læsset fast på vognen, brugte man at lægge læssetang ovenpå, og læsset bandtes fast med et forreb og et bagreb.

I de små husmandshjem spændte man køer for høstvognen, i de noget større hjem trak studene kornlæsset af marken.

Små dyr havde også med høsten at bestille. Når frøerne hoppede over negene på marken, var det tegn på, at det var vanskeligt at faa kornet bjærget tørt ind. Hjemme i laden blev et neg sat på et bestemt sted, så skulle musene nok holde sig til det og ikke komme til det andet korn.

Der blev til tider revet på marken med en stor rive, der kaldtes »en krat« eller en tæve; skulle den have et pænt navn, blev den kaldt Mette eller Dorthi. Det sidste kornlæs kaldtes »kvæjlæsset« (kvædelæsset), et navn, der nok stod i forbindelse med, at børnene var med, og de, der var sammen på læsset, råbte hurra og kom syngende til hjemmet. Der havde man også et udklædt neg med: gammelmanden eller kællingen.

Når læsset kom hjem, måtte madmoderen også her modtage de syngende folk med skænk, ellers truede de med at rive kålene op eller køre med læsset igen, så ville de sælge det til en af naboerne.

Høstmanden eller gammelmanden, det udpyntede neg, blev gerne sendt hen til naboen, hvor man endnu ikke havde indhøstet. Der stod så »manden«, til man fik kornet bjærget i hus på dette sted, så blev gammelmanden stillet op i en anden gård, hvor man endnu ikke var nået ret vidt frem, således vandrede han videre, til høsten var endt.

Når kornet var kommet i hus, fæstedes der på lignende måde som ved opskæret. Så skulle man have »kornihusrød«, der ligesom »skårgrød« bestod af risengrød. Men kunne så naboerne eller en af husets folk se sit snit til at fjerne grøden, så ingen kunne finde den, var der udført en heltegering. Det kunne ske, at to naboer stod hinanden bi for at få fat i kornihusrøden, når den ene fjernede sig på skrømt, var den anden parat til at fjerne grøden, så blev den gemt under noget tøj på kedelen eller sat ud i laden eller hejst op i toppen af flagstangen.

Fik man ellers grøden i behold, var det festligt at komme med til gildet. En portion grød blev levnet til »snurregrød«, der kom ind, når man havde forsynet sig. Så tog man en ske og fyldte med grød og satte den i omdrejende bevægelse paa en omvendt tallerken, den, som så skaffet kom til at pege på, måtte spise dens indhold. Skeen blev gerne læsset godt, og havde man i forvejen forsynet sig vel med grød, var det ikke så rart, om skeen fik tilbøjelighed til at standse flere gange ved samme person.

Enkelte steder lavedes der kunster sådan en aften, som kunne det være en nytårsaften. Man kunne finde på at gemme det udpyntede neg i en piges seng, eller var grisen blevet slagtet ved den festlige lejlighed, fik man fat i svineblæren, fyldte den med luft

og lagde den i en seng under tøjjet. Så stod man på lur for at høre, hvad virkning det kunne have.

Det skete også, at naboerne var med til gildet. Så blev der leget og holdt fest på forskellig vis, f. eks. »klappe i hænde«: en af deltagerne sad i en stol med et klæde, en anden skulle lægge sit hoved deri og lægge sin ene hånd på ryggen eller på et andet bord, for at de andre kunne slå i hånden. Kunne han så gætte, hvem der slog, skulle den, der blev fundet, lægge sit hoved i klædet og gætte.

Sådanne fornøjelser blev man ved med under samværet. Inden man brød op, blev der serveret kaffe og æbleskiver.

Nu i nytiden høstes der på en helt anden måde, men i mange hjem i Han herred holder man endnu ved flere af de gamle skikke. De fleste af os vil vist synes, at det var en mærkelig høst, hvis ikke man fik sin »skorregrød« eller »kornihusrød«.

Jens Rolighed.

Hvorledes finder man noget om en ejendoms historie?

(Kjærgaardsminde i Torsted)

Af TORSTEN BALLE

MANGE VIL GERNE VIDE noget om den ejendom, de bor på eller stammer fra. Det skyldes ikke mangel på interesse, at der kun er få, der har rede på deres hjemms historie et par hundrede år tilbage i tiden, men hidtil har det været vanskeligt for de fleste at få oplysninger om en ejendom og dens beboere, udover hvad gamle folk kan fortælle. »Papirerne« ligger jo dels i landsarkivet i Viborg og dels i rigsarkivet i København. Det er dyrt at rejse, og det tager lang tid for folk, der ikke er vant til at arbejde på et arkiv, at finde de rigtige ting dér.

I fremtiden vil det blive meget lettere, så let, at alle interesserede her på egnen kan få gode oplysninger om deres hjem og deres slægt. Biblioteket i Thisted er, som omtalt i årbog 1953 s. 18, begyndt at anskaffe fotografier af vigtige arkivalier, og disse fotografier kan med lidt tålmodighed og øvelse læses ved hjælp af bibliotekets læseapparat. Denne samling vil efterhånden blive forøget, men den er allerede nu

af stor værdi for enhver, der har interesse for egnens historie. Disse fotografier er kilder, hvorfra man kan hente megen viden om personer og slægter, ejendomme og byer, erhvervsforhold o. m. m.

Hvordan finder man så noget om en ejendom og dens beboere? Ja, først og fremmest må man spørge gamle folk ud. I mange tilfælde vil de være i stand til at fortælle så meget, at man kan faa rede på et hjems historie omtrent 100 år tilbage i tiden. Alt hvad de kan huske, bør man skrive ned; det tager ikke så lang tid, og hvis man ikke får det gjort, vil deres viden efterhaanden blive glemt.

Man bør også se efter, om der er gamle skøder og andre papirer i ejendommen. Det sker ikke så sjældent, at sådanne dokumenter kan oplyse om, hvem der har haft ejendommen i ca. 150 år. De kan være svære at læse, for de er i regelen skrevet med gammel dansk skrift, men det er umagen værd at prøve, og ved tålmodighed og måske lidt hjælp fra en skriftkyndig går det i regelen. Derved får man også en øvelse i skriftlæsning, som senere kan komme til nytte.

Nu er man nemlig nået så langt, at man må gå til arkiverne eller biblioteket, og her kan man også godt begynde, selv om man ikke i forvejen har fået oplysninger fra de gamle eller fra skøder, man må blot have kendskab til én ting, nemlig ejendommens vigtigste matrikelnummer, som oftest er nummeret på den parcel, bygningerne står på.

Tager vi nu som eksempel den gård i *Torsted*, som nu hedder »*Kjærgaardsminde*«, får vi at vide, at dette nummer er *10 a*. Bogstavet *a* betyder her, at der er solgt parceller fra den gård, der ved matriku-

leringen først i 1800erne fik nummeret 10, og at denne parcel er hovedparcellen.

Vi får nu på biblioteket »Hartkorns Extract for Hundborg Herred« fra ca. 1839 (se årbog 1955, s. 443), og heri finder vi under *Torsted By*:

Ejer	Bruger	Gl. Hartkorn	Nr.	Nyt Hartkorn
Anders Jensen.	Ejeren.	3-7-3-2 $\frac{1}{2}$	10	6-2-3-3 $\frac{1}{4}$

Vi får saa folketællingen 1845 for *Torsted sogn*, som har Nr. 15. En Gaard.

Anders Jensen	69 år, enkem.	født her, gårdmand
Dorthe Andersd.	21 - ugift	- - husholder
Niels Andersen	25 - -	- -
Poul Andersen	18 - -	- - hans børn
Jens Andersen	13 - -	- -

(samt en karl og en pige)

Gårdens nummer i folketællingerne er ikke matrikelsnummeret.

I folketællingen 1834 finder vi samme familie:

En Gaard.

Anders Jensen	57, gift, gårdmand
Kjersten Marie Larsd.	42 - hans kone
Niels Andersen	14
Lars Andersen	13
Poul Andersen	7 ugifte
Jens Andersen	3 deres børn
Dorthe Andersd.	10

(samt en karl og en pige).

Af gamle folk har vi tidligere fået at vide, at gårdens ejer omkring 1860 var Niels Andersen Kjær-gaard, den nuværende ejers svigerfaders fader, at han var født i gården, og at hans fader hed Anders

Jensen. Han er altså den Niels Andersen, som er nævnt ovenfor i folketællingerne.

Vi kommer nu til *folketællingen 1801*. Der er 33 år mellem denne og folketællingen 1834, og vi kan derfor i denne folketælling vente at finde en ældre generation ved gårdene. Da det på den tid var almindeligt, at et af børnene fik gården efter forældrene, vil der være sandsynlighed for, at man finder manden eller konen fra 1834 hos forældrene i gården 1801. I dette tilfælde skulle Anders Jensen være ca. 24 år, og Kirsten Marie 9 år i 1801. Ved at se folketællingslisten for Torsted sogn igennem ser vi da, at Kirsten Marie ikke findes i Torsted, medens vi finder Anders Jensen i nr. 1 som ældste søn.

1. Jens Andersen Kirk, husb.	61 år, enkem. eft. 1. ægt.	
Anders Jensen	24 -	gårdmand
Anne Jensdatter	34 -	
Mette Jensdatter	30 -	
Helvig Jensdatter	27 -	
Jens Christian Jensen	17 -	
Jens Jensen	14 -	
(samt 1 karl)		

I *folketællingen 1787* kan vi vente at finde den samme familie, 14 år yngre, og de er der også:

6. familie.

Jens Andersen, mand	47 år, bonde og gårdbeboer
Dorte Jensdatter, hans kone	46 -
Anders Jensen	11 -
o. s. v.	

Helt sikre på, at denne familie bor i den gård, vi begyndte med, kan vi dog ikke være, før vi finder andre vidnesbyrd om det. Derfor tager vi *hartkorns-*

specifikationen 1778, der giver oplysning om alle landejendommers hartkorn, deres ejere og brugere. Den er sammensat af flere lister, én over strøgodsset, d. v. s. de ejendomme, som var selveje eller ikke hørte til et gods, og flere lister over herregårdenes gods. I hver liste er gårdene ordnet efter herred, sogn og by, og ser vi dem igennem, finder vi i *hartkornsspecifikation 1778 for strøgodsset i Hillerslev-Hundborg herreder* under Torsted sogn og by:

Nr. 77. Jens Andersen Kirch, hartkorn 3-4-3-1.

Hartkornet stemmer ikke helt med det, som i hartkornsekstrakten 1839 findes som gl. hartkorn under nr. 10, men forskellen er ikke stor og kan skyldes en tilkøbt parcel. Efter 1769, da en kgl. forordning tillod udstykning af selvejergårde, blev der en livlig handel med parceller, og derfor fik mange gårde deres hartkorn forandret lidt inden 1839. I Torsted beholdt dog de fleste gårde deres gamle hartkorn uforandret, og det kan derfor ses, at denne gård nr. 17 er den eneste, der kan være identisk med nr. 10 i den ny matrikel.

I nogle tilfælde er imidlertid det gamle hartkorn forandret så meget i tiden fra 1778 til 1839, at man ikke kan afgøre, hvorledes gårdene i 1839 svarer til dem i 1778. Man må da til landsarkivet i Viborg, hvor man i *skøde- og panteregisteret*, der findes fra ca. 1800 for hvert pastorat (kommune), og hvori hver ejendom har sit blad, vil kunne finde, hvor meget hartkorn der oprindeligt hørte til gården, og hvor meget der er købt eller solgt, ligesom man dér vil finde angivet, hvor i skøde- og pantebogen skøderne er indført. De skiftende ejeres navne er opført foroven på bladet. Ved dens hjælp vil vi da se,

at det forøgede hartkorn ved den her omtalte gård skyldes køb af et hus norden for gården og flere små parceller fra to udstykkede gårde, og at et par agre er solgt fra.

Det hartkorn, en ejendom har i hartkornsspecifikationen 1778, må man lægge mærke til. Det er det hartkorn, dens jord blev vurderet til ved matrikuleringen 1688, og det tal, der står foran brugerens navn (her 17), er nummeret i matrikel 1688. Dette hartkorn og ofte også nummeret vil man finde angivet, når gården nævnes i hartkornslister, skøder og fæstebreve fra 1688 til omkring 1800. På dette hartkorn kan man oftest kende en gård, da kun få ejendomme havde samme hartkorn.

Er en af de gårde, der fandtes 1688, senere delt, vil man i htksp. 1778 ved hver af parcellerne finde angivet, hvilken gård parcellen stammer fra. f. ex. under Dollerup by: *af* (nr.) 3 Jens Andersen 3-0-0-0.

På centralbiblioteket findes kopier af 3 eksemplarer af matr. 1688 for Ty, nemlig af originalmatrikel i rigsarkivet, her kaldet 1688 A, og to senere afskrifter, der findes i landsarkivet i Viborg. Den ældste af disse (1688 B) har andre ejernavne og oftest to brugernavne ved hver gård. Det første navn er oftest det samme, som findes i 1688 A, det andet er navnet på en senere bruger. Ejernavnene synes at stamme fra mellem 1702 og 1716, idet en del gårde i V. Vandet, som 1702 skødedes af Peder Bendixen til forskellige mænd, i matr. er opført som tilhørende disse, medens på den anden side ryttergods, som solgtes 1716, er opført som ryttergods. De yngste brugernavne stammer antagelig fra omtrent samme tid. Den yngste matrikelafskrift i landsarkivet (1688 C)

er skrevet efter 1734, idet hartkornsnedsettelse i Tvorup sogn fra dette år er anført. Derimod er hartkornsnedsettelse fra 1749 ikke bemærket, og afskriftens ejer- og brugernavne stammer derfor sikkert fra den mellemliggende tid, altsaa ca. 1740.

Ved hjælp af disse tre matrikler kan vi nu let finde ejer og bruger af en gård på tre tidspunkter, ca. 1740, ca. 1710 og ca. 1688, idet det dog skal bemærkes, at der af og til findes afskrivningsfejl. For den omtalte gårds vedkommende finder vi under Torsted:

1688 C (ca. 1740): Ejer: Sønner Ullerupgård, nr. 17, bruger Christen Christensen, hartkorn: 3-4-3-1.

1688 B (ca. 1710): Ejer: Chr. Lelius (til Ullerup), nr. 17, bruger: Christen Bertelsen, nu Christen Christensen, hartkorn: 3-4-3-1.

1688 A (ca. 1688): Ejer Vestervig (kloster), nr. 17, bruger: Christen Bertelsen, gl. hartkorn 3-4-0-0, nyt hartkorn 3-4-3-1.

Det, der i matr. nr. 1688 A kaldes gl. hartkorn, er normalt hartkornet fra *matrikelen 1664*, hvoraf der også findes en kopi på centralbiblioteket. Til denne matrikel blev det hartkorn, hvoraf der skulle svares skat, beregnet efter de faste afgifter, som ejendommenes brugere fra gammel tid skulle svare ejerne, og som i regelen var ansat i naturalier: byg, smør, svin, høns o. a. Men det blev hurtigt klart, at denne matrikel ikke gav et retfærdigt skattegrundlag, fordi ejendommenes gamle afgifter ikke stod i forhold til deres afkastningsevne på den tid, således at to lige gode gårde kunne svare afgifter af meget forskellig størrelse. Der blev derfor snart foretaget forskellige nedsettelse af hartkornet, og da dette ikke var til-

strækkeligt, besluttede man at foretage en ny matrikulering, bygget på opmåling og taksering af jorden. Resultatet heraf var matr. 1688.

For de gårdes vedkommende, som havde fået deres hartkorn fra 1664 nedsat, er det dette nedsatte hartkorn, der findes som gl. hartkorn i 1688. Derfor kan vi ikke altid regne med at kunne finde en ejendom i matr. 1664, når vi kender det gl. hartkorn fra 1688, især hvis den omtalte ejendom ligger i en by, som havde taget skade af sandflugt. Det havde Torsted, og vi vil ved at sammenligne matr. 1688 og matr. 1664 straks se, at de fleste gårde har fået nedsættelse, og at der ikke 1664 findes nogen gård med hartkornet 3-4-0-0 (3½ td.). Men derfor behøver vi ikke at give op. Gården hører muligvis til det samme gods som i 1688, og brugeren kunne være den samme eller hans fader, som i dette tilfælde, da brugeren 1688 hedder Christen Bertelsen, skulle hedde Bertel. Vi ser da ved en gennemgang af gårdene i matr. 1664 under Torsted by, at der kun findes én gård, som hører til Vestervig, og at brugeren netop hedder Bertel:

Ejer: Jomfru Lisbeth Rodsteen, nu Joachim Jørgens til Vestervig. Bruger: Bertel Christensen. Afgifter: 4 td. byg, 1 pd. smør og 1 svin, ialt 5 td. 2 skp. hartkorn (5-2-0-0). Hartkornet skulle altså, hvis gården er den samme som nr. 17 i matr. 1688 A, være nedsat fra 5-2-0-0 til 3-4-0-0. Denne nedsættelse finder man, hvis man vil undersøge sagen nøjere, indført i to bilag til kontributionsregnskabet for Dueholm, Ørum og Vestervig amter 1680 (rigsarkivet): »Vedkommende Afkortninger udi Dueholm, Ørum og Vestervig Amters Extract Matricul Anno 1680« og

»Commissariers Forretning over det sandføgne gods i Mors og Thye, dat. $\frac{5}{6}$ 1680«, og hermed er det bevist, at Bertel Christensens gård 1664 er den samme som nr. 17 1688.

Vi kan nu opstille en liste over ejere og fæstere af gården på forskellige tidspunkter fra 1664 til 1845, og for andre ejendommers vedkommende kan vi med de samme hjælpeklender gøre det samme. Denne liste er ikke altid udtømmende, der kan være andre ejere og fæstere i mellemtiderne, men vi har dog på en let måde fået gode oplysninger om gården, og hvis vi vil vide mere og gå til arkiverne, har vi et sikkert grundlag at bygge på, så arbejdet bliver let.

Som før omtalt kan vi i skøde- og panteregistret (senere realregisteret) finde alle gårdens ejere og hvad der er købt til eller solgt fra en ejendom siden ca. 1800.

Heri vil vi bl. a. finde, at Jens Andersen Kirk, som vi kender fra folketællingerne 1787 og 1801, købte sin gård ved auktionsskøde 1802, og at han testamenterede gården til sin datter Anne, hvis mand var Niels Pedersen Kjærgård, og at (hendes broder) Anders Jensen var den næste ejer.

Dernæst kan vi i de foregående skøde- og pante-protokoller for herrederne og i fæsteprotokollerne for hvert gods ofte finde skøder og fæstebreve. For denne gårds vedkommende kan vi se af matr. 1688 C, at gården en tid hørte til Ullerupgård. I fæsteprotokollen for Ullerupgård finder vi da f. ex.:

1. Fæstebrev af 1719 til Christen Christensen, født i Torsted, på den gård, matr. nr. 17 i Torsted, htk. 3-4-3-1, som hans fader iboede og fradøde. (Han er altså søn af Christen Bertelsen 1688 B).

2. Fæstebrev af 1741 til Jens Sørensen på Christen Christensens gård i Torsted, htk. 3-4-3-1. Han nyder aftægt og ægter datteren.
3. Fæstebrev af 1748 til Jens Moustsen på en gård i Torsted, htk. 3-4-3-1, tidligere beboet af afgangne Jens Sørensen. Han ægtede enken.

(Disse to fæstere er altså Christen Christensens svigersønner).

I kirkebogen for Torsted sogn kan vi nu finde de nævnte personer nævnt ved giftermål, barnedåb og begravelse, og vi kan blandt andet se, at den i folketællingerne 1787 og 1801 nævnte Jens Andersen Kirk 1762 blev gift med ovennævnte Jens Sørensens datter Dorte. Det var altså igen en svigersøn, som overtog gården.

Vi kan også se, at hans datter Anne, som fik gården efter hanm, døde barnløs, og at broderen, som derefter fik gården, kaldte sin ældste søn Niels Kjærgård efter hendes mand.

Når vi så medtager de ejere, som vi kender fra den mundtlige overlevering, og på den anden side i Torsted kirkes regnskaber finder Bertel Christensen, den ældste fæster, vi kender, nævnt i Torsted kirkes regnskabsbog som kirkeværge 1651, kan vi opstille en fuldstændig liste over gårdens brugere fra 1651 til nutiden, altså i over 300 år.

Bertel Christensen, nævnes 1651 og 1664.

Christen Bertelsen, f. ca. 1651, † 1712, sikkert foregåendes søn. Dennes søn Christen Christensen, f. ca. 1677, † 1743.

Dennes svigersønner Jens Sørensen, f. ca. 1707, † 1747, og Jens Mouritsen den ældre, f. 1716, † 1762, g. m. Anne Christensdatter.

Jens Sørensens svigersøn

Jens Andersen Kirk, f. 1740, † 1806, g. m. Dorte Jensdatter.

Dennes svigersøn Niels Pedersen Kjærgaard, f. 1770, † 1818,
g. m. Anne Jensdatter.

Sammes søn Anders Jensen, f. 1777.

Dennes søn Niels Andersen Kjærgaard, f. 1820, † 1871.

Dennes søn Christen Nielsen Kjærgaard, f. 1820, † 1871.

Dennes svigersøn Jens Søndergaard, f. 1894, g. m. Christiane
Kjærgaard.

Det kan altså ses, at gården har været beboet af den samme slægt i de 300 år.

I landsarkivet kan man også finde noget om gården. Undertiden er der en brandtaksation fra slutningen af 1700erne til brug for den tids brandforsikring. Her finder man gårdens bygninger, deres mål, hvilket materiale de er opført af, og hvilke rum de indeholder. Desuden kan man i skifter efter folk, der efterlod sig umyndige arvinger, finde gårdens rum, dens indbo, redskaber og besætning optegnet og vurderet. Skifterne findes i skifteprotokoller for hvert gods og i amtsskifteprotokollerne for selvejere og fæstere af strøgods. Efter ca. 1800 findes de i herredsskifteprotokollerne.

Er byens gamle udskiftningskort bevaret, kan man på det finde gårdens gamle plads. Den her omtalte gård lå på udskiftningsens tid lidt syd for det sted, hvor skolen nu ligger, men ofte ligger gårdene endnu på deres ældgamle plads, hvor slægt efter slægt har fæstet bo gennem århundreder.

Fra Hassing-Refs Herreders tingbog.

Ved H. A. RIIS-OLESEN

1. *En rekrutudskrivning.*

STÆVNING den 25. juli 1770: Laurits Høyer, Deres kongl. Maytt's herredsfoged gør vitterligt, at for mig haver andraget Mogens Christensen af Floulev, hvorledes han finder fornøden ved et lovskikket tingsvidne at oplyse den omgang og behandling, som velædle og velbyrdige hr. commerceråd Sommer til Boddum Bisgaard og Todbøl d. 4. april sidst har forøvet, idet han af Mogens Christensens gods i Refs by har borttaget en hans fæstebonde, navnlig Christen Sørensen som rekrut, skønt Mog. Chr. hverken var største lodsejer i det lægd nr. 3 af de 529 tdr. hartkorn, som er sammenlagt til en rekruts anskaffelse til Hans Mayst. gevorbene regimenters omplettering, ej heller ved lodkastning tilfalden til sidste session at afgive rekrut, men velærværdige hr. Oluf Ascanius i Boddum som største lodsejer, der desuden havde fået a parte befaling at forskaffe karl, som

jeg formener på hans gods at have været forråd af, ifald de havde været kommet for dagen, ligesom og hr. Sommer som den næststørste lodsejer formodes at have mandskab nok og kunne haft flere til majestætens tjeneste, om ikke en del af hans gods var uden beboere og således i hans tid blev øde, og hr. Sommer kan ikke være uvidende om, at den borttagne Chr. Søfrensen var fæster af den halve påboende gård, efter som han i nogle år, siden faderens død, har taget tiender på skæppen, som vel nu vil formindskes til gårdens, husbondens og tiendetagernes skade. — Thi stævnes [Sommer + Ascanius samt mange som vidner] til 16. august sagen at tilsvare o. s. v. Underskrevet: Wiisbye Westervig, d. 25. juli 1770. Laurits Høyer.

Sagen er ret interessant — dels som belysning af tidligere tiders rekrutudskrivning og de indviklede forhold, der kunne spille ind, dels oplysningen om, at sognepræst Ascanius var største lodsejer i Boddum — større endnu end Boddum Bisgårds ejer. hr. Sommer. Ifølge krigsdirektoratets skrivelse af 17. okt. 1767 til sessionens deputerede i det nordjyske distrikt og hr. Krigs- og landcommissarie Dietrichs derefter udstedte placat af 19. novbr. næstefter skal af 529 tdr. hartkorn årlig *afleveres* en rekrut til de gevorbene at tjene 5 à 6 år, hvilket hartkorn inddeles i 6 lægder, som derefter ved lodkastning imellem sig selv skal afgøre, hvilket lægd et år efter andet skal levere rekrutter.

Senere indløb skrivelse fra generalitetet i København (svarende til krigsministeriet) til de herrer sessions deputerede for Thisted amt 1770 — dateret den 2. januar: På hvis de herrer sessions deputerede

ved den udi Thisted holdte landmilice-session under 29. novbr. har hid indberettet angående en rekruts fremstilling for et lægd i bemeldte amt, meldes herved tilbage, at siden præsten i Boddum, hr. Ascanius, der ellers for dette lægd, hvorudi han participerer, havde påtaget sig at anskaffe en rekrut til det Falsterske infanterie regiment, ingen dertil tjenstdygtig karl har kunnet præsentere, det da tilfalder hr. commerceråd Sommer at levere den manglende rekrut imod regres til vedkommende. De herrer sessions deputerede ville derfor behage at føye nærmere anstalt på forommeldte måde til denne rekruts levering.

Derpå foreligger der skrivelse fra præsten, hr. Ascanius, dateret 16. aug. 1770: Kongl. Maytt's herredsfoged og herredsskriver ved Hassing-Refs herredsting, velædle Laurits Høyer!

Da jeg Oluf Ascanius, sogneprest for Boddum, Ydbye og Hurup menigheder ved en rettens stævning fra Mogens Christensen i Floulev, Hvidbjerg sogn på Thyeholm d. 2. aug. sidst er bleven besøgt og stævnet til i dag d. 16. aug. ved Hassing-Refs herr.s ting at møde, alt i henseende til hr. Sommers rettigheder at udtage af bemeldte Mogens Christensens gods i Refs bye, Hurup sogn, een karl, navnlig Christen Søfrensen til Hans Maytt's rekrut og samme besørget at levere i København. Det er vel sandt, at jeg af de 529 tdr. hartkorn, som er sammenlagt til en rekruts anskaffelse, er bleven tilfalden og anbefalet at forskaffe en rekrut, til hvilken ende jeg da og har ved sidste holdende session i Thisted ladet præsentere den bedste karl, der fandtes på mit mensal og eget gods, nemlig Gunde Chri-

stensen af Boddum sogn, i tanke samme skulle have blevet antaget som rekrut. Men som velædle hr. Sommer hans fuldmægtig, monsieur Corfitz Møller indfandt sig ved sessionen, og skønt dette var ham uvedkommende, havde dog mange ord at fremføre, måske i tanke derved at være den passerede karl behjælpelig med at blive kasseret, især han talte om for sessionen, at der var og fandtes bedre karle på mit mensal og eget gods end denne, der nu for sessionen blev fremstillet; af dette er det da, at Mogens Christensen i stævningen benytter sig.

Den fremstillede karl blev kasseret, og som høy- og velbårne herre, hr. conferentz-råd og amtmand Hauch som sessionens deputerede derover anbefalede, at alle de karle, der var og fandtes på mit mensal og eget gods, skulle møde for den gunstige herre i Thisted, hvilket og ved lægdsmanden Jens Pedersen Døsse i Tvolum blev efter kommet, men som ingen af dem fandtes dygtig til rekrut. Derover har amtmand Hauch givet hr. Sommer til kende, at det tilkom ham at udtage en, og det blev omtalte karl Christen Søfrensen i Refs bye og samme til Kjøbenhavn lade befordre. Altså bliver dette en sag mellem hr. Sommer og Mogens Christensen i Floulev og en sag mig aldeles uvedkommende. Dette beder jeg læst i retten og protocolleres. Boddum præstegård, d. 16. aug. 1770. Oluf Ascanius.

Pastor Ascanius omtaler i sit brev, at han havde ladet en karl møde for sessionen i Thisted. Det var i oktober måned 1769, og degnen Jens Madsen Yde var taget ind til Thisted med ham, men denne karl blev kasseret, og degnen måtte så love inden 12 timer »at indbringe en anden karl, som skulle befindes

tjenstdygtig, men degnen holdt ikke ord, idet han forblev i byen om aftenen »udi selskab og haver ikke den belovede karl præsenteret«. Amtmanden advarer derfor pastor Ascanius, at han inden 24 timer lader fremstille en tjenstdygtig, og at denne straks bringes hen til underofficeren, som modtog de øvrige rekrutter fra Thy, såfremt De vil vente at undgå mulkt og anden af hans Maystt.'s tjeneste flydende ulejlighed.

Der blev holdt en mængde retsmøder om denne sag, og akterne fylder 21 foliosider. Det viser sig, at Mogens Christensen havde tilstillet den udtagne karl, Christen Søfrensen, et fæstebrev, som modparten kalder et falsum — et fæstebrev skrevet for lejlighedens skyld. Fæstebrevet lyder således:

Kendes jeg, Mogens Christensen i Floulev, at jeg haver sted og fæst, som jeg og hermed steder og fæster til Christen Søfrensen den halve part af hans stiffaders, Laurids Mortensen i fæste havende gård, som han i mindelighed for ham opladt og afstået haver, hvilken halve gård er ansat i landmålingens ny matricul til 3 td. 3 sk., og skal Chr. S. selv opbygge og bekoste salshuset for ovenmeldte 3 tdr. hartk., siden ej på stedet forefindes mere salshus end til een beboer; hvorimod han i dag haver betalt til indfæstning 10 rdlr. og skal han da samme hartkorn sin livstid nyde, bruge og i fæste beholde, sålænge han deraf årlig og i rette tid alle kgl. skatter og contributioner svarer og clarerer samt til hvert års martini betaler til landgilde 7 rdl., husene bygger og forbedrer og ejendommen ej til upligt bruger eller bruge lader og i det øvrige holder sig som en fæster lov og forordninger allerunderdanigst efterretteligt. Mogens Christensen.

Modparten henviste til lovens § 5, stk. 1—9:

»Hvo som sit gods og midler, som hand ejer og ejendis vorder, vil skjøde og afhænde til en anden mand for nogen skiellig ophold til føde, klæder og al anden nødtørft hans livs tid, han skal først lavbyde sine midler til tinge til dem, som hannem arve skulle, og hvis de ikke hannem med de vilkår, som een anden vil ham antage, ville til sig tage, da må den anden mand hannem til sig annamme på fornævnte måde efter oprettede contract, som til tinge skal forkyndis.«

Dette var ikke sket, og derfor anså man fæstebrevet for ulovligt.

Modparten fik også med vidner oplyst, at gården under Christen Søfrensens fravær som soldat ikke var blevet forsømt (hans mor var enke), idet der var 4 sønner tilbage, og en del af dem tjener hos fremmede. Desuden var denne Chr. Sørensen »hende ikke til synderlig hjælp, men gik omkring og tjente folk i byen«.

Under de videre retsmøder (29 foliosider) ville amtmanden have oplyst, om nogle karle fra Boddum lægd i anledning af rekrutudskrivningen havde forstukket sig, og det vidste man bl. a. om en skrædder, som siden var kommet igen fra Hamborg.

Men Christen Søfrensen var da allerede havnet i hovedstaden, ført derover af Jesper Jensen fra Tygstrup i Vestervig sogn. 2. påskedag d. 13. april 1770 var han med denne rejst fra Todbøl til København og blev afleveret til det falsterske regiment. Han havde ikke på rejsen talt om, at han var nogen fæstebonde eller havde fæstebrev, men sagt, at Mogens Christensen havde lovet, at der ved Sallingsund skulle

møde en karl for at træde i hans sted. Da dette fejlede, og rejsen begyndte, løb han fra Jesper Jensen i Hjøberg skov (Højbjerg ved Rødkjærsbro), hvorefter J. J. dog med besværlighed fik ham fat igen.

Da man ikke kunne komme nogen vegne med sagen, blev den henlagt, og Christen Sørensen måtte blive i tjenesten. Men det viser tidligere tiders vanskelighed med at få rekrutter til de fjerne regimenter.

2. *Bryllupssjov i Stagstrup kirke.*

Stævning d. 23. marts 1774: For mig har velædle og velbyrdige hr. kammerråd Aars til Øland, Stagstrup kirkes ejer og patron, andraget, hvor beføjet han skal finde sig at få oplyst og bevisliggjort den ulovlige og uhørlig formastelige omgang og ugudelige forhold, som tid efter anden, men især løverdag d. 19. marts 1774 skal være forøvet under gudstjenestes holdelse i Stagstrup kirke af nogle slette mennesker, der dog skal være gift og ellers være kommen til skelsår og alder, ikke alene har tilsidesat den ærbødighed, de burde have for Gud og hans helige ord og hus, men og fremturet i deres onde gerning, ligesom ingen ret eller retsindighed var til. Forbrydelserne skal være disse: Der hørtes og blev mærket en latter og støjen i kirken under tjenesten som meldt, dernæst, at nogle skal have haft sand hos sig og udslaget samme blandt menigheden, andre skal have haft store båndsten på 3 à 4 lods vægt, hvoraf de skal have udkast og udkylet en del, ramt nogle af bryllupsgæsterne og kommet nogle så nær, at stenene spuredede straks forbi hovedet og dels gennem håret, noget af den smukke staffering og billed-

huggerarbejde, bl. a. af prædikestolen, nedslaget med videre, som ventes at få oplyst og bevist. Og da det berettes, at glarmester Jens Trankier tillige med Anders Worm og Jens Worm skal være ophavs- og gerningsmænd til alt dette, så indstævnes i rette at møde på Hass.-Refs herreders ting, som holdes tirsdag d. 5. april førstk. de foran nævnte alle af Stagstrup sogn vidner, beviser og documenter at påhøre. Endvidere indstævnes degnen Mads Schyt i Stagstrup og Kirsten Jensdatter ibid. for at på høre vidner og beviser, ifald noget under denne sags drift eder skulle være eller blive anrørende ellers eders navne benævnte. Samtidig indstævnes en lang række vidner fra sognet.

Ved retten d. 5. april fremlagde hr. kammerråd Aars stævнемålet, om nogen havde noget derimod at sige. Ingen meldte sig. Vidnernes navne blev derpå opråbt, og for disse blev lovens edforklaring og lov-bogen oplæst. Først blev Immer Madsen taget i ed og tilspurgt: Om vidnet var i Stagstrup kirke d. 19. marts, da Erich Hansen havde bryllup, og hvad utilbørligt vidnet så. Svar: Han var i kirken den dag og stod øverst i kirken, hvor der nede fra blev slagen sten opefter, som surrede forbi hans øre, hvorefter han hørte et slag eller skrald imod prædikestolen, hvorved der nedfaldt en udhuggen engel af prædikestolens Zirat og arbejde. Hvem der udkastede stenen, så eller véd han ikke, såsom han vendte ryggen til.

2. Om glarmester Jens Trankier, Anders og Jens Worm var i kirke, om de sad bl. bryllupsgæsterne eller bagved bedre ned i kirken, og om han ikke havde hørt sige, at disse skulle have forøvet den om-

vundne adfærd og tumult? Svar: Disse sad bag ved bryllupsgæsterne nede i kirken, og han havde hørt sige, at de var gerningsmændene. Derefter fremstod tjenestekarl Mads Pedersen, der aflagde sin ed og vidnede, at han var en af bryllupsgæsterne, og han så, at Anders Worm udsløg sand over menigheden, og han vidste, at der blev kastet sten, for en ramte hans tinding, men hvem der udkastede den, vidste han ikke. Hans Frostholt var i kirke — ikke som bryllupsgæst, men han så Anders Worm kaste sand, og at Jens Worm kastede en sten, som ramte Ole Ladefoged i siden. Efter at slaget mod prædikestolen havde lydt, så han, at Anders Worm havde sin arm og hånd i vejret, som når man kaster noget fra sig. Videre hørte han en del latter af nogen nede i kirken. Mads Nielsen hørte og så omtrent som de øvrige. Thomas Thomassen var bl. bryllupsgæsterne, en sten faldt i hans stol; han så stenen ramme prædikestolen, og en del af det udskårne faldt ned foran ham, han hørte larm, tumult, grinen og latter, da de i kirken neden stående udgik under sangen efter brudevielsen, så præsten endog så sig om efter, hvad der forårsagede denne larm. Da de tre stævnede udgik af kirken, hørtes larmen, og siden var alt roligt.

Endelig fremstod vidnerne Christen Jacobsen i Stagstrup og Søren Kjærgård i Haring, som havde været i kirke søndag d. 20. marts og hørt, at præsten gav erindring og formaning til menigheden ang. det utilbørlige forhold, som dagen før var passeret under en gudelig forretning og brudevielses holdelse; efter prædiken kom præsten ind til degnens i Stagstrup og gentog den formaning og erindring om den synd og utilbørlig forhold i Guds hus dagen tilforn; men en pige, Kirsten Jensdatter Worm, søster til de to

sigtede, søgte med ord og tale og med præsten at undskylde og forsvare det syndige og forargelige forhold dagen tilforn og brugte sådanne ord: Det var vel en stor alarm, om de kastede en liden sten i kirken; tillige havde præsten og degnen nogen samtale, men hvad det var, kunne han ikke give nogen forklaring på. Retten påråbte flere vidner, men nogle, bl. a. brudgommen, var ikke mødt og blev tilsagt til den 21. april.

Da retten blev sat d. 21. april, blev de indstævnedede påråbt. Brødrene Worm og Jens Glarmester var ikke mødt, men havde sendt følgende brev:

Vi underskrevne tilstår, at vi er indkaldt til at møde for Hass.-Refs herreders ret for at give forklaring på det skete 19. marts i Stagstrup kirke, men da vi ikke noget i denne sag kan have at sige eller erindre, uden alene at underkaste os rettens og sagsøgerens mildeste medhandling, så bede vi det ikke ilde optagen, at vi både i dag og efterfølgende tingdage bliver hjemme fra tinget. Jens Jensen Worm. Anders Jensen Worm. Jens Glarmester.

Retten påråbte vidnerne Mads Christian og Erich Hansen, videre blev og fremstillet et ustævnt vidne Niels Frostholt. Mads Christian afl. ed og forklarede, at han var en af bryllupsgæsterne og så Anders Worm udslog sand over menigheden og Jens Worm sten opad bl. bryllupsgæsterne, en af stenene ramte Ole Ladefoged og en udstafferingen på prædikestolen. Dette tildrog sig under gudstjenesten og sangen i kirken. Om Jens og Anders Worm ikke var kommet til skelsår og alder? Jo, Jens Worm har været gift i nogen år og har børn, og Anders har allerede haft troløvelse.

Degnen Mads Skytte i Stagstrup har disse Wor-

mers moster til ægte. Derefter fremstod Erich Hansen, der forklarede enslydende med forrige vidner, men tilføjede, at stenen, som ramte prædikestolen, sprang over mod ham og strøg gennem håret, som det fløj om øjnene.

Niels Frostholm, som sad nede i kirken, så det foromtalte gå for sig med sand og sten, og tilføjede, at Poul Jensen Sodborg af Stagstrup, som stod i en stol ved siden af vidnet, også udkastede et stykke mursten, men ramte ingen.

Nyt retsmøde d. 13. maj. Cammerråd Aars indleverede til rette et forseglet brev samt en medfølgende forseglet pakke, og efter at brevet var åbnet, var derudi en rekvisition fra hr. Aars til sognepræsten for Harring-Stagstrup menighed, velærv. hr. Jesper Høyer af 12. maj med sammes besvaringer, hvilket dokument blev læst i retten. Jeg skal gengive et lille uddrag: Præsten »hørte stenkasten og støjen midt under sangen, og da han ved denne alarm vendte sig om for alteret, løb en del mennesker såvel som Jens og Anders Worm ud af kirken med stor tumult og latter. Da han efter tjenesten gik ned fra alteret og spurgte, hvad det var for en tumult og larm, blev svaret, at det var nogle, som havde kastet sten og sand iblandt brude folkene, og tvende beklagede sig af sten at være ramt i ryggen og viste ham en af de afhuggede figurer fra prædikestolen samt 2 sten, som hermed sendes under forsegling.«

Dagen efter havde præsten holdt en formanings-tale til menigheden fra prædikestolen, og da han siden var kommet i degnens hus, kom Anders og Jens Worms søster Kirsten til ham og sagde: Hvor hart går det til, det er vel en stor sag at kaste med en sten efter brugefolkene, det har vel ikke meget at

sige o. s. v., og da han foreholdt hende at agte, hvad hun sagde, og betænkte, det var en skammelig gerning og helst i Guds hus under tjenestes forretning, blev hun fræk og dristig ved at maintainere den forøvede ondskab og forsvare den ugudelige opførsel i folks påhør, så han måtte bede tvende af de tilstedeværende at drage til minde på hendes mund. Degnets kone er en søster til Wormernes moder og følgelig moster til dem. Ved samtale på vejen fra kirken sagde Mads Schytt til præsten, at det var ilde, at det skulle ske, og det ville nu gå ilde til, der blev vist mord, slagsmål og hårdhed på færde mod dem, der havde røbet dem, og de ville søge at hævne sig. Hertil svarede præsten: Vi lever Gud ske lov under en retfærdig og retsindig regering, som med Guds hjælp vel skal vide at sætte grænse for ugudelighed og ondskab såvel mod Gud som næsten. Det er mig sagt, at min nabopræst, velædle hr. Hvass i Snedsted, at da han i vinter efter nytårsdag havde bryllup i lige måde i Stagstrup kirke, var samme tid under tjenestens forretning en ugudelig støjen og tumult med sneboller og det i kirken, så han efter tjenestens forretning meget måtte laste og straffe folks ugudelige opførsel. Rosholm, d. 9. maj 1774. J. Høyer.

Hvorledes retssagen sluttede, véd man desværre ikke, men at de, som forøvede tumulten, blev afstraffet — er ganske sikkert. Men hvorfor dette billede er taget med fra den tids retshistorie, skyldes selve tildragelsen. Det var nemlig en skik, at brudgommen skulle mærke modgang, inden han indgik i ægteskabet fra hans kammeraters side, og det kunne altså udarte sig til foranstående, som her havde karakter af bølgestreger.

SANDFLUGTEN I THY

1660 – 1800

Af H. STØVRING-NIELSEN

DE HER GIVNE MEDDELELSER hviler for en stor del på studier i regnskaber for Dueholm, Ørum og Vestervig amter, der indtil 1794 foruden Mors omfattede Hillerslev, Hundborg, Hassing og Refs herreder. Amtsregnskaberne og de forskellige matrikler kan betegnes som hovedkilder, og hvor andre kilder er benyttet, henvises der til disse.

De mange hartkornsnedsettelse, der på grund af sandflugt fandt sted i 1600- og 1700-årene, giver overblik over dens virkning og omfang. Behandlingen af disse nedsettelse udgør dette arbejdes største afsnit, hvorefter følger en omtale af kampen mod sandflugten og en oversigt over den sandflugtshærgede jords areal.

*

Længe før 1660 havde en del fæstebønder, såvel kronens som adelens, fået lempelse i deres ydelser, når deres jord var skadet af sandflugt. Således indeholder præsteindberetningerne fra 1625 meddelelse om, at kronens bønder i Nørhaa, Hansted, Rær og

Østerild af denne årsag havde fået afslag i deres skyld og landgilde¹).

I et kongebrev af 26. juni 1593 til Hans Lange til Brejning, Predbjørn Gyldenstjerne til Vosborg, Tyge Krabbe til Bustrup og Kjeld Juel til Stubbergaard hedder det, at da en del af kronens gods i Thy under Ørum slot er ødelagt af sand, skal de med det første besigtige og vurdere det²). Som eksempel kan nævnes, at Ørum slots bønder i Øster Vandet fik deres landgilde afkortet med 1 td. rug, 4 td. byg og 2 td. havre³).

Kronens eksempel blev fulgt af de private adelige godsejere. Præsten i Østerild beretter: »Her er nogle gårde slet øde af sandflugt, og nogle har fået drabelig skade deraf, hvorfor kgl. majest. ligesom også nogle af adelen har slået af på deres skyld og landgilde, hvilket er med tingsvidner at bevise«¹).

Ved skifte efter adelige godsejere blev nedsættelse i landgilde undertiden påbudt af kongen. Den 14. august 1626 udgik der brev til Christen Høg til Todtbøl og Hans Dyre til Boller om snarest at begive sig til afdøde Niels Krabbes gårde, Vesløgsgaard, Kjølbygaard og Nebel og takser dem for rede penge, og »hvis noget af godset er fordærvet af sand, skal de sætte det for sådan landgilde, som det kan tåle, og som kan passere i søskendeskifte«¹).

Nedsættelser i skat og landgilde var hverken fra kongens eller adelens side dikteret af medlidenhed med bønderne, men derimod af ønsket om, at de blev ved gårdene. Kunne bønderne ikke klare udgifterne, forlod de ofte gårdene, der så kunne ligge øde og udyrkede i årevis. I flere århundreder var sådanne øde gårde en lige så almindelig som sørgelig fore-

komst. Fæstebonden var jo ikke knyttet til gården med ejendomsfølelse.

1. *Hartkornsnedsettelse efter 1660.*

Syn og tingsvidner.

I matrikelen af 1664 var der af landgildens naturalieydelse udregnet hartkornstakster, hvorefter de enkelte ejendomme sattes i skat. En ejendoms takst kunne nedsættes, når synsmænd, der var udnævnt af herredstinget, afgav kendelse om, at ejendommen havde lidt skade. For at være gyldig skulle kendelsen afhjemles på tinget ved opsættelse af et højtideligt og tilstrækkeligt bevidnet dokument, et såkaldt tingsvidne.

Her skal nu gives nogle eksempler på sådanne synsforretninger, hvorefter følger en oversigt over alle de ejendomme i Thy, der indtil udgangen af 1679 fik hartkornet nedsat på grund af sandflugt.

1673 toges syn og tingsvidne over Kjærgaard i Tved sogn, hvor »husene var nedtyngt af sand og slet øde, de to parter af markjorden øde af sand og den tredje part åben for sandflugt«.

1677 synedes ved Snejstrup i Jannerup sogn »en ågang, som løber af en sø, kaldet Arsø, på hvilken ågang er en liden ålgård, hvori Ørum slot er berettiget for 1½ tønne åleskyld, og som har skattet af 9 td. hartkorn, hvilken ågang tit og ofte om året opfyldes og fordærves«. Samtidig besigtigedes en anden liden ålgård ved Sjørring, som »tilforn har ligget under Ebbe Jensens gård i Sjørring, som har skyldt 1 td. gårdål og skattet for 6 td. hartkorn, hvilken ålgård er aldeles øde, og vandgangen, som har haft sit løb dertil, er næsten eftergroet, uden en

liden rende, som der kan ses«. De 6 td. hartkorn blev slettet.

Sandflugten gik også ud over vandmøllerne. 1678 var der syn over Bromølle i Hillerslev sogn og Nedergaards mølle i Kaastrup sogn. Man gik grundigt til værks og begyndte ved vandløbenes udspring. Det hedder herom: »De vestre vildkielder i Tved sogn, hvor vandløbet til Bromølle begynder, er af sandflugt ganske overløbet og synes ikke bestandig at være til at opkaste, da samme vildkielder ligger i åbenbarlig sandflugt, hvilke vildkielder, før de blev med sand overløbet, løb først til Nedergaards mølle og derfra til Bromølle, og af samme vildkielder havde Bromølle sin største vand. Ligeledes er den å, som begynder ved Hillerslev kielde og løber til Bromølle, ganske meget med vand forringet, fordi de vandårer, som kommer af Hillerslev bakke, forhindres af bakken, der tid efter anden skrider ned. Dertil er åen meget eftergroet og ikke til at opkaste på grund af engens blødagtighed og dynd. Når vinden er sydøst eller øst, står fjorden undertiden så højt, at møllen og kværnen står i bagvand, så der ikke kan males på grund af Limfjordens opløb«.

Bromøllens hartkorn nedsattes fra 30 til 15 td. og Nedergaards mølles fra 6 til 2 td. Kaase Mølle i Hjardemaal sogn nedsattes fra 13 til 6 td., »eftersom søen og åen, hvoraf møllen skulle have sit løb, er så overløbet af sand, at han ej kan male året igennem uden om vinteren, når der er meget sne, og når der kommer stort vandløb i foråret og efter høst«. Gadbjerg Mølle i Tved sogn nedsattes fra 6 til 2 td. hartkorn. 2 vildkilder vesten for møllen havde tidligere leveret vandet, men var tilføjet med sand.

Hvidbjerg vesten Aa mølle var for lang tid siden sat ud af spillet ved sandflugt, men da der til møllen hørte noget jord og et ålefiskeri, havde ejendommen svaret af 12 td. hartkorn, der nu, da ålefiskeriet også var fordærvet af sand, nedsattes til 4 td.⁵⁾.

Antallet af klager over sandflugten voksede med rivende fart, og man gik over til at lade synet omfatte flere ejendomme, undertiden et helt sogn.

Tirsdag den 5. marts 1678 vidnede 24 synsmænd på Hillerslev herreds ting, »eftersom de dertil af tinget var udnævnt, at de i går var efter anvisning på menige Hjardemaal sognefelle, hvor de så og befandt den af den hvide og flyvende sand og sandflugt næsten at være øde og ruineret, sær på fiskevand og eng, så som for nogle år siden har ligget norden for Hjardemaal by en stor sø og en eng derhos, som hver gård i byen havde sit skifte udi, men ligger nu i åben sandflugt, som der aldrig havde været enten sø eller eng, sær på fædrift, lyngslet og tørvegrøft, eftersom samme sandflugt på få års tid dag fra dag mærkelig er forøget og forværret, at den allerede strækker sig norden omkring Hjardemaal by og sogn, en fjerdingvej i bredden, men over en mil i længden, hvilken sandflugt har gjort største skade, nu på deres gårde, de påbor, at de ikke kan have en kålgård eller et læs møddings møg ved gården, nu på deres mark og ager, som tid efter anden formedelst nordenvind, østenvind, nordvest og nordøst af samme skadelige sandflugt er så opfyldte og fordærvede, at uden de fattige folk vil så udi den bare sand, hvoraf de dog ikke kan få deres sædekorn igen, findes der få agre fri for samme fordærvelige sandflugt i det ganske sogn«. Derefter følger syns-

mændenes vurdering af skaden på hver enkelt ejendom, hvorefter hartkornet nedsattes fra 346 td. til 147 td.

Paa grund af de mange og store nedsættelser i hartkornet gav kammerkollegiet ordre til, at tingsvidnerne skulle være ledsaget af attester fra sognepræsterne. — Til ovenstående har sognepræsten i Hjardemaal afgivet følgende erklæring:

»Efter begæring har jeg ikke kunnet nægte mine fattige sognefolk denne min sandfærdige attest, såsom dette både er mig bevidst og desværre alt for sandt, at ej alene deres fædrift, lyngslæt og tørvegrøft, men også deres eng, mark og ejendom, som forskrevne tingsvidne ommelder, er af den hvide og flyvende sand næsten øde og fordærvet, hvorfor ydmygeligst formodes, at sådant på højere steder nådigst bliver anset og skatterne efter afsigt formildet, eftersom det ganske sogn ligger i en åben sandflugt, som dag for dag forøges og tiltager. Dette så i sandhed at være vidner jeg underskrevne. Hjardemaal Præstegaard, den 16. marts 1678. Peder Nielsen Sengeløs, egen hånd.«

I årene 1670—79 blev der i Hillerslev, Hundborg og Hassing herreder afholdt syn over 462 ejendomme, hvis samlede hartkorn efter matrikelen var 2788 td. På grund af sandflugt blev disse ejendommers hartkorn ved synene nedsat til 1153 td. Ødelæggelsen vurderedes således til 1635 td. hartkorn.

I nedenstående oversigt kan det ses, hvorledes skaden var fordelt på de forskellige sogne. Hartkornet er her afrundet til hele tønnder, hvilket ikke har nogen forstyrrende virkning på helhedsindtrykket.

Synsforretninger 1670—79.

<i>Hillerslev hrd.</i>	Antal ejendomme	l'd. hartk. i matrikulen	Td. hartk. efter nedsættelsen	Td. hartk. fragået
Hillerslev	13	79	34	45
Kaastrup	5	54	28	26
Sennels	3	33	18	15
Østerild	34	236	96	140
Hundstrup	7	88	39	49
Hjardemaal	51	346	145	201
Rær	40	247	76	171
Viksø	17	110	37	73
Hansted	19	78	22	56
Nors	49	321	127	194
Tved	43	235	77	158
Vester Vandet ..	25	143	61	82
Øster Vandet	18	73	32	41
	<u>324</u>	<u>2043</u>	<u>792</u>	<u>1251</u>
<i>Hundborg hrd.</i>				
Thisted lands.,				
Tinstrup	8	78	41	37
Skinerup	27	115	52	63
Sjørring	3	10	2	8
Torsted	17	114	56	58
Hundborg	3	27	13	14
Jannerup	11	67	30	37
Vang	21	101	48	53
Tvorup	21	112	52	60
	<u>111</u>	<u>624</u>	<u>294</u>	<u>330</u>
<i>Hassing hrd.</i>				
Hvidbjerg	25	114	65	49
Lodbjerg	2	7	2	5
	<u>27</u>	<u>121</u>	<u>67</u>	<u>54</u>
<i>Ialt i de 3</i>				
<i>herreder</i>	462	2788	1153	1635

Af de 3 herreders samlede hartkorn var 18 % fra-
gået.

Kommissionen af 1680.

Når amternes årlige regnskaber indsendtes til rentekammeret til revision, medfulgte en mængde bilag, herunder også de mange tingsvidner over det sandføgne gods, der nu havde nået et sådant omfang, at man på allerhøjeste sted havde opmærksomheden henvendt derpå. Lille juledag 1679 satte kongen sit navn under følgende brev:

»Vi Christian den 5. o.s.v. — Efterdi vi kommer i erfaring, hvorledes sandflugten omkring ved strand-siderne på vesterkanten i vort land Nørrejylland på nogle års tid således skal have taget overhånd, at fast hele sogne og bymarker med tilliggende ejendom deraf ganske skal være bleven ruinerede og ødelagte, hvorudover mærkelig nedgang udi vores intrader skal forårsages, så er det vor allernådigste villie og befaling, at I med allerforderligste på åstederne begiver og der i amtmanden eller amtskriverens overværelse grandgivelig syner og besigtiger, hvorvidt I befinder af sandet at være ødelagt og fordærvet, og jorden ej til nogen sæd eller avl at skulle kunne bruges, og derhos særdeles specificerer, hvor sandflugten nyligen er begyndt, og jorden formodes inden kort tid til sæd at vorde dygtig, efter hvilken beskaffenhed I hver gårds og steds tilliggende jord og ejendom haver at opsætte og om alting en udførlig og forsvarlig relation at forfatte, som I siden under eders hænder behørigen haver at give beskrevet og til vores rentekammer straks at fremsende såvelsom også genpart deraf på amtstuen at indlevere. Dersom nogle af eder formedelst lovlig forfald ej til den af eder berammede tid og sted kan møde, så skal de, som til stede kommendes vorder, hermed fuldmagt have og anbefalet være andre i de udeblivendes sted

til sig at tage og denne vores allernådigste befaling alligevel at fyldestgøre og efterkomme. Dermed sker vor villie. Befalendes eder Gud. Skrevet på vort Slot København den 24. december 1679. Under vort zignete. Christian.«

Samme dag udgik der brev til amtmanden over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, Jørgen Friis, hvori det blev ham pålagt at overvåge, at fredningen af klitternes plantevækst blev respekteret.

Den kommission, som ved kongebrevet forordnedes, kom til at bestå af Otto Skeel til Birkelse, Mathias Foss til Hvidstedgaard og Thøger Lassen til Rødslet. Den 25. april 1680 mødtes de nævnte herrer i Thisted, og næste dag indledte de i følge med amtskriver Jens Hansen deres tourne, der begyndte i Agger og sluttede i Østerild den 4. maj.

Af kommissionens næsten 300 år gamle beretning gengiver vi disse førstehånds vidners korte beskrivelse af tilstanden i de enkelte sogne.

Om Agger sogn hedder det: »Dette sogn findes af sandflugt ruineret, nogle få stakket agre ved Thyborøn og Sønder Aalum undtagen. Derforuden fattes engbund og ildebrand, og hvad drift de nyder til deres ringe fæ, har de for leje af Vestervig a). Når fiskeriet slår fejl, går de om at betle, og da dette sogn består af en stor mængde folk, som, når fiskeriet går til, er her, og ellers borte, vidste vi ikke hver i særdeleshed for nogen vis takst at kunne sætte i hartkorn, men det syntes os, at dette sogn kunne stå for 40 td. hartkorn, hvilke proprietarius, mest kyndig om hvers tilstand i sognet, bedst kan ligue.

a) Aggerboerne havde af Vestervig Kloster for 12 rdl. årligt lejet en holm i fjorden, hvorpå der kunne avles 12 læs hør.

Samme dag forføjede vi os til næste sogn, kaldes Lodbjerg. Dette sogns agre er for en stor del af sandflugt fordærvet, og ved vestenvind daglig forværres, har allerede i store dynger trængt sig ind til og omkring kirken, og det, som kan agtes i nogen måde at være konserveret, ligger østen kirken. Har ingen eng eller ildebrand. Deres uddrift er udi klitten. Udi samme sogn findes en by, kaldes Skovsted, hvor agrene er af sandflugt ødelagte, så at de ikke kan agtes bekvemme til sæd eller afgrøde. Mændene, som tilforn har boet der, er bortflyttet undtagen to.«

Skovsted bys hartkorn, der i matrikelen var sat til 29 td., blev nedsat til 3 tdr. De nævnte to mænds ejendomme blev af kommissionen sat til 7½ skæppe hartkorn. Resten af byen, 3 gårde og et boelssted, lå øde og var tildømt kongen for resterende skatter. Den nu forsvundne gård, Rotbøl, nedsattes fra 6½ til 6 td. hartkorn. For samtlige vurderede ejendomme i Lodbjerg sogn nedsattes hartkornet fra 93 til 44 td.

»Den 27. april kom vi til Ørum sogn og by, som formedelst sædens afgang i sandflugt behøver nogen afslag.« 4 ejendommers hartkorn nedsattes her fra 12 til 9 td.

»Samme dag kom vi til Hvidbjerg sogn, hvilket for en del af sandflugt er fordærvet, som sig daglig forværres, og er generaliter at berette i slet tilstand. Iblandt andre incomoditeter er Kiallerup by af søvand, hvis udløb af sand er tilstoppet, således trængt, at de besværligt kan udkomme af gårdene, og når de ved opkastning vil bortlede vandet, tilstoppes igen af sand, når det blæser. Vedkommende Hvidbjerg mølle i samme sogn, hvis ubrugelighed skal i fordums tid være kommet af sandflugt, da, skønt stedet er øde og højlig behøver afslag i matrikelen, vide vi ikke

at kunne forringe samme takst, såsom os nu ingen sandflugt der forevises.«

I Hvidbjerg sogn nedsattes 28 ejendommers hartkorn fra 115 til 67 td.

»Den 28. april kom vi til Hundborg herred, Nørhaa sogn og birk, udi hvilket sogn findes en mølle, kaldes Stochegaards mølle, ganske øde, såsom sand aldeles har tilløbet stoppet, hvorved dog fandtes nogle få stykker jord. Christen Christensens agre i Nørhaa, som ligger vest ved klitten, er mest af sand fordærvet.« De nævnte 2 ejendomme nedsattes fra 8 til 5 td. hartkorn.

»Samme dag kom vi til Hundborg sogn. Nogle gårde, kaldet Vorup og Førgaard, deres mark er af gammel sandflugt sandig, hvilken, når den bruges, og det blæser, flyver sandet over marken. Engene er af søvand og sand fordærvede.« 3 ejendomme nedsattes fra 10 til 6 td. hartkorn.

»Samme dag kom vi til Jannerup sogn, hvori ligger en by, kaldes Snestrup, hvis mark er sandig og engene og en del mark helt af sandflugt og søvand ruinerede.« 8 ejendommers hartkorn nedsattes fra 45 til 22 td.

»Samme dag kom vi til Tvorup sogn, hvis mark sønden kirken er af sand overløben og fordærvet, dog norden kirken nogenledes ved magt. Deres enge er af søvand og sandflugt fordærvede.« 21 ejendommers hartkorn nedsattes her fra 114 til 65 td.

»Den 29. april kom vi til Vang sogn, hvor marken er overalt og dybt i jorden sandig. Så vidt eragtes kan, haves aldeles ingen eng.« 19 ejendommers hartkorn nedsattes fra 76 til 44 td.

»Samme dag kom vi til Sjørring sogn, hvor efter-

skrevne boliger fandtes af den gamle sandflugt fordærvede.« Her nedsattes 2 ejendommers hartkorn fra 4 til 3 td.

»Samme dag kom vi til Torsted sogn og by, hvis nordre mark er med sand overløben, deres enge og ildebrand er af gammel sandflugt fordærvede.« 18 ejendommers hartkorn nedsattes fra 114 til 65 td.

»Samme dag kom vi til Øster Vandet sogn i Hillerslev herred. Marken er af de vester sandbakker overløben og fordærvet, engene og tørveskær er og af sandflugt ruinerede.« 18 ejendommers hartkorn nedsattes fra 76 til 42 td.

»Samme dag kom vi til Vester Vandet sogn, hvor marken vel er meget sandig, men mest i samme sogn er engene af sandflugt medtagen.« 24 ejendommers hartkorn nedsattes her fra 142 til 79 td.

»Den 30. april kom vi til Nors sogn, der ligger fra Hinding by for en åben sandflugt, som ved norden og vesten vinde forøges, har ingen eng; ildebrand og fædrift af sand medtagen.« I Nors sogn nedsattes 51 ejendommers hartkorn fra 339 til 161 td.

»Samme dag kom vi til Tved sogn, hvis mark og jord er aldeles af sand ruineret, som på trende steder fra havet indkommer, engen og uddriften er for største delen overløben af sand, så dette sogn er udi slet tilstand.« 41 ejendommers hartkorn nedsattes her fra 235 til 75 td.

»Den 1. maj kom vi til Rær sogn, hvor den nørre mark ej alene er af sand overløben, men ligger for en åben sandflugt. Den søndre ende begynder ved agerenderne også sandet på. Engene er mest af sand ruineret, har ingen ildebrand«. For 41 ejendomme nedsattes hartkornet fra 280 til 102 td.

»Samme dag kom vi til Hansted sogn, hvis marker

er af sandflugt fordærvet, ligger i klitten og åben for alle vinde, sønder undtagen.« 20 ejendommens hartkorn blev her nedsat fra 79 til 24 td.

»Samme dag kom vi til Viksø sogn, og dette sogns ager, eng og ildebrand er ikke alene åben for sandflugt, men er også allerede deraf fordærvet.« For 17 ejendomme nedsattes hartkornet her fra 110 til 37 td.

»Samme dag rejste vi til Skinnerup sogn og by, hvor marken vesten kirken af gammel sandfog er overløben og nu af et stort sandhul på denne side af marken igen overløbes, når det blæser.« 27 ejendommens hartkorn nedsattes fra 121 til 79 td.

»Den 4. maj forføjede vi os til Hjordemaal sogn, hvoraf den nordre side af Hjordemaal og Kaasø byer aldeles af sandflugt er fordærvet og i lang tid usået, som er over den halve part af marken. Den søndre side ligger for åben sandflugt og er med sand overløben. Så er også største delen af engene af sand fordærvet, det øvrige af sognet fast ruineret og ligger imellem sandklitterne. Deres tørvegrøft, lyngslet og fædrift sandig, hvilket gav os anledning til at eksaminere de førte tingsvidner om dette sogns beskaffenhed nærmere, og efter at have taget mest mulig forbehold vidste vi ikke den af mændene gjorde takst at kunne fragå, som den sig med sandhed confirmerer.«

I Hjordemaal sogn fulgte kommissionen altså synsmændenes tidligere vurderinger, hvorved samtlige ejendomme i sognet, ialt 51, der i matriklen af 1664 var sat til 346 td. hartkorn, var nedsat til 121 td.

»Samme dag kom vi til Hundstrup sogn. Udi dette sogn findes en by, kaldes Klastrup, som har lidt skade på eng og fædrift af sandflugt. En del af marken er

af sand overløben.« For 6 ejendomme nedsattes hartkornet fra 78 til 47 td.

»Samme dag kom vi til Østerild sogn. Østerild by ligger for åben sandflugt, som indtrænger sig fra norden og vesten og har aldeles fordærvet den mark og de enge, som ligger norden byen. En enestegaard, kaldet Abildhave, har nu sin ejendom øde, undtagen nogen ringe græsning. Udi samme sogn ligger en by, hedder Touse, som næsten af sandflugt er ruineret, hvor berettes at have tilforn stået 8 gårde, hvilke nu formedelst sandflugt er formindskede, så der nu ikke bor uden 3 mænd, som bruger den ringe del jord, som fra sandflugt nogenlunde er conserveret. Sognet har ingen ildebrand eller drift uden udi klitten.« I Østerild sogn nedsattes 34 ejendommers hartkorn fra 245 til 121 td.

Dermed var rejsen tilende.

I kommissionens beretning hedder det, at man efter kongens ordre havde haft til hensigt at konstatere, hvor meget af ejendommenes jord der var ødelagt af sandflugt. Dette viste sig at være umuligt, »formedelst man for sammenføjet sand og klitbakker ikke kunne se, hvor vidt ager, jord eller eng har været«. Kommissionen valgte derfor at taksere, hvad der var i behold.

Med beretningen fulgte følgende brev til kongen:

»Allernådigste konge! Denne er den takst, som vi efter eders kgl. majestæts nådigste befaling har kunnet finde at opsætte på overskrevne sogne og gårde, som ved sandflugt er fordærvede, efter hvert steds forefundne beskaffenhed, som vi ikke aleneste har taget i øjesyn, men også sonderet grunden ved opkastning med spaden, derforuden eksamineret præsternes indgivende herom samt dannemænds foreviste

syn og til tinge edelig passerede afsigter, så og an-
tegnat sæd og avling hos hver bonde, som fik nogen
afkortning, så vi allerunderdanigst ikke syntes, at de
efter højere takst kunne udrede skatterne. Og som vi
har erfaret, at de med deres kontributioners udlæg-
gelse i nogen tid har rettet sig efter den afsigt, som
er gjort til tinge, hvilken vi dog de fleste steder har
forhøjet, så lever de fattige mænd i den allerunder-
danigste forhåbning, at hvad der kunne restere hos
dem af kgl. nåde måtte efterlades, hvilket vi dog
eders kgl. majestæt i dybeste underdanighed remitte-
rer. Adskillige bønder i Thyland har for os klage-
ligen angivet, at den høje takst på deres gårde gjorde
dem incapable til at klare skatterne. Mange gårde
er derfor øde. Vi har ikke turdet understå os i nær-
mere at forhøre om deres anliggende end denne deres
nød i dybeste underdanighed eders kgl. majestæt at
andrage og særlig vores over Thyland gjorde forret-
ning til eders kgl. majestæts nådigste disposition un-
derdanigst at henstille, som vi forbliver stedse efter
vores allerunderdanigste pligt eders kongelige maje-
stæts troskyldigste undersætter og tjenere.

Aalborg, den 5. juni anno 1680.

O. Skeel. M. Foss. Thøger Lassen.

Man vil lægge mærke til, at kommissionen ikke be-
søgte Hillerslev, Kaastrup, Sennels og Thisted land-
sogn, hvor en del ejendomme tidligere ved tingsvid-
ner havde fået afslag. a) Den lette adgang til ned-
sættelse ved tingsvidne har nok været benyttet i vel
rigelig grad, og det er troligt, at der i de fire sogne
ikke har været nogen sandflugt at fremvise i 1680.

a) Den skade, der ved sandflugt var sket i disse sogne, var
ikke særlig stor, og i 1680 fandtes der måske næppe syn-
lige spor af den.

Amtsskriver Jens Hansen, der uden tvivl havde stor indflydelse på forretningens forløb, var godt kendt med forholdene. I regnskabet indførte han de i de fire sogne tidligere nedsatte ejendomme sammen med en række andre under betegnelsen »Jordegods, som formedelst ringe jord og engbund har afkortning«. De herunder indførte nedsættelser blev imidlertid strøget ved revisionen. Derimod blev der senere på året ved tingsvidner foretaget en række nedsættelser, der som en slags tillæg til kommissionens forretning fik lov til at passere, nemlig disse:

<i>Hillerslev hrd.</i>	Antal ejend.	Hartkorn i matrikelen	Hartk. efter nedsættelsen	Fragået hartkorn
Rær	1	7-7-2-2	2-0-0-0	5-7-2-2
Nors	3	30-7-0-0	7-4-0-0	23-3-0-0
Tved	3	18-6-0-0	3-0-0-0	15-6-0-0
Østerild	1	8-0-0-0	4-0-0-0	4-0-0-0
	8	65-4-2-2	16-4-0-0	49-0-2-2
<i>Hundborg hrd.</i>				
Torsted	2	12-2-0-0	4-4-0-0	7-6-0-0
<i>Hassing hrd.</i>				
Lodbjerg	1	1-3-1-1	0-1-2-0	1-1-3-1
Ialt..	11	79-2-0-0	21-1-2-0	58-0-2-0

Disse nedsættelser er indbefattet i følgende oversigt over kommissionens nedsættelser i 1680, der blev gældende, indtil matrikulen af 1688 blev taget i brug. Alle nedsættelser før 1680 var dermed annulleret.

I oversigten er alle ejendommenes hartkorn samlet sognevis, og der kan nu gøres nøjagtige beregninger over, hvor meget skaden ved sandflugt er takseret til i hartkorn.

Samtlige nedsættelser i 1680.

Herred og sogn	Antal ejend.	Hartkorn i matrikelen	Hartk. efter nedsættelsen	Fragået hartkorn
<i>Hillerslev hrd.</i>				
Hundstrup	6	78-1-1-1	46-6-0-0	31-3-1-1
Østerild	35	253-1-1-1	125-0-0-0	128-1-1-1
Hjardemaal ..	51	345-6-3-1	144-6-2-0	201-0-1-1
Rær	42	288-0-0-0	104-4-0-0	183-4-0-0
Vigsø	17	109-7-1-1	37-2-0-0	72-5-1-1
Hansted	20	79-3-0-1 ^{3/5}	23-6-0-0	55-5-0-1 ^{3/5}
Nors	54	369-4-0-0	168-2-0-0	201-2-0-0
Tved	44	253-6-2-2	77-6-0-0	176-0-2-2
V. Vandet	24	142-0-2-2	78-6-0-0	63-2-2-2
Ø. Vandet	18	76-0-0-0	42-0-0-0	34-0-0-0
Ialt..	311	1995-7-1-0 ^{3/5}	848-6-2-0	1147-0-3-0 ^{3/5}
<i>Hundborg hrd.</i>				
Skinnerup	27	120-5-0-2	79-0-0-0	41-5-0-2
Vang	19	76-3-1-1	43-6-0-0	32-5-1-1
Tvorup	21	113-4-2-2	64-7-0-0	48-5-2-2
Sjørring	2	4-0-0-0	2-5-0-0	1-3-0-0
Torsted	20	126-2-1-1	72-4-0-0	53-6-1-1
Nørhaa	2	7-6-1-1	5-0-0-0	2-6-1-1
Hundborg	3	9-4-0-0	6-0-0-0	3-4-0-0
Jannerup	8	45-0-0-0	22-2-0-0	22-6-0-0
Ialt..	102	503-1-3-1	296-0-0-0	207-1-3-1
<i>Hassing hrd.</i>				
Hvidbjerg	28	115-2-1-1	67-2-0-0	48-0-1-1
Ørum	4	12-0-0-0	9-4-0-0	2-4-0-0
Lodbjerg	20	94-7-2-2	44-5-0-1	50-2-2-1
Agger	17	93-1-0-0	40-0-0-0	53-1-0-0
Ialt..	69	315-3-0-0	161-3-0-1	153-7-3-2
<i>De 3 herreder tilsammen</i>				
	482	2814-4-0-1 ^{3/5}	1306-1-2-1	1508-2-2-0 ^{3/5}

Den herefter følgende beregning udviser sognenes fulde hartkorn, det tabte hartkorn samt tabet, omregnet i procent.

Beregning over Hillerslev herred 1680.

Sandflugtshærgede sogne	Sogdenes hartk. i matr. 1664	Fragået for sandflugt	Fragået procent
Hundstrup	342-6-1-1	31-3-1-1	9,17
Østerild	339-0-0-2 ¹ / ₅	128-1-1-1	37,80
Hjardemaal	345-6-3-1	201-0-1-1	58,13
Rær	384-0-0-0	183-4-0-0	47,79
Vigsø	114-5-1-1	72-5-1-1	63,37
Hansted	79-3-0-1 ³ / ₅	55-5-0-1 ³ / ₅	70,09
Nors	405-5-0-0	201-2-0-0	49,61
Tved	255-2-2-2	176-0-2-2	68,96
V. Vandet	170-0-2-2	63-2-2-2	37,29
V. Vandet	83-2-0-0	34-0-0-0	40,84

Hele herredets hartkorn: 3748-7-0-2²/₅

Fragået for sandflugt: 1147-0-3-0³/₅ = 30,60 %

Beregning over Hundborg herred 1680.

Sandflugtshærgede sogne	Sogdenes hartk. i matr. 1664	Fragået for sandflugt	Fragået procent
Skinnerup	120-5-0-2	41-5-0-2	34,51
Vang	116-0-2-2	32-5-1-1	28,14
Tvorup	115-4-2-2	48-5-2-2	42,14
Sjørring	374-5-2-2	1-3-0-0	0,04
Torsted	126-2-1-1	53-6-1-1	42,59
Nørhaa	161-5-1-1	2-6-1-1	1,73
Hundborg	369-6-2-2	3-4-0-0	0,95
Jannerup	120-1-2-2	22-6-0-0	18,93

Hele herredets hartkorn: 2291-4-1-0¹/₂

Fragået for sandflugt: 207-1-3-1 = 9,04 %

Beregning over Hassing herred 1680.

Sandflugtshærgede sogne	Soggenes hartk. i matr. 1664	Fragt for sandflugt	Fragt procent
Hvidbjerg	185-2-1-1	48-0-1-1	25,87
Ørum	115-0-0-0	2-4-0-0	2,17
Lodbjerg	94-7-2-2	50-2-2-1	52,99
Agger	93-1-0-0	53-1-0-0	57,00

Hele herredets hartkorn: 2989-2-1-0½

Fragt for sandflugt: 153-7-3-2 = 5,15 %

De 3 herreders hartkorn udgør tilsammen 9029-5-3-0⁷/₃₀

Heraf fragt i 1680 for sandflugt: 1508-2-2-0³/₅

hvilket er 16,7 %

En direkte sammenligning mellem resultaterne af tingsvidnernes nedsættelse indtil udgangen af 1679 og kommissionens af 1680 kan ikke anstilles, da de to kategoriers områder ikke dækker hinanden. Ved en sammenligning sognevis viser det sig, at kommissionens vurdering stort set bekræfter tingsvidnernes troværdighed. I betragtning af, at kommissionen skulle varetage kongens økonomiske interesser, afviger dens vurdering ikke særlig meget fra tingsvidnernes. I de hårdest ramte sogne stemmer de to vurderinger ret nøje overens. I Hjardemaal, Vigsø og Hansted, hvor det hele sogn fik afslag, dækker de hinanden. I Rær, Nors og Tved giver kommissionen det største afslag.

Nedsættelserne blev ikke tilført matriklen. Ved begyndelsen af hvert års regnskab gik man ud fra matrikelens fulde sum af hartkorn, hvorfra man trak det, der var fritaget for skat, herunder også, hvad

der var fragået ejendommene for sandflugt, og skatten blev da lagt på det hartkorn, der blev igen.

Da det på grund af de mange forandringer blev vanskeligt at holde rede på ejendommenes skattepligtige hartkorn, blev det af kammerkollegiet pålagt amtsskriver Jens Hansen at udarbejde en ajour ført matrikels-ekstrakt. Dette værk, der er skrevet med Jens Hansens egen hånd og underskrevet af ham i oktober 1680, såvel som hans forarbejde dertil i amtsregnskaberne for samme år er af stor værdi og bærer tydeligt præg af hans store kendskab til lokale forhold i amterne⁶).

Det er slet ikke ligetil at forklare, hvorfor tiden 1670—80 frembyder et sådant væld af sandflugtsager. Der kan nævnes flere årsager, som godt kan have virket i forening. Først skal nævnes, at krigene og de dermed følgende skattepålæg samt udskrivninger til det dyre hofhold efterhånden havde forarmet bønderne, så mange af dem kun var i stand til at beholde fæstet, hvis udgifterne blev nedsat, og til dette formål var sandflugten jo et godt argument.

Hertil kommer, at bønderne efter enevældens indførelse med mere frimodighed kunne frembære deres klager. Før 1660 var den adelige lensmand kongens repræsentant. Han skulle overvåge inddrivelse af de kgl. skatter, bekendtgørelse af love og forordninger og afstraffelse af lovovertrædere. Det er forståeligt, at bønderne over for denne strenge herre og hans ridefoged viste tilbageholdenhed. Efter 1660 trådte amtmanden i lensmandens sted, og under ham ansattes en amtsskriver, senere kaldet amtsforvalter, der administrerede amtets økonomi og førte regnskabet. Amtsskriveren for Thy fik sæde i Thisted, og

i ham fik bønderne en mand, de turde henvende sig til. Jens Hansen beklædte embedet 1671—1716. Kort tid efter hans ansættelse begyndte begæringerne om synsforretning at strømme ind. Jens Hansen var en selvstændig mand, der gerne handlede på egen hånd, og han synes at have taget venligt imod de bønder, der opsøgte ham. I den forbindelse skal det også understreges, at sandflugtssagerne først fremkom i de sogne, der ligger nærmest ved Thisted, og senere i de fjernere.

Videre må endnu en ting nævnes, som måske er den vigtigste, selve sandflugten. Adskilligt tyder på, at den omkring og efter midten af 1600-årene har gjort et stærkt fremstød. I kongebrevet af 1679 til kommissærerne hedder det, at sandflugten »på nogle års tid således skal have taget overhånd, at fast hele sogne og bymarker med tilliggende ejendom deraf ganske skal være bleven ruinerede og ødelagte«. Glimtvis kan vi følge sandets fremtrængen. Kommissionen beretter om Rær sogn, at den nordlige del er overløbet, og »den søndre ende begynder ved agerenderne også sandet på«.

I Østerild kan vi følge en enestegård, der lå uden for fællesskabet med sine marker liggende samlet omkring sig, fra den tid, da sandet er nået frem til den, og til den tid, da dens marker er fuldstændig oversandet. Præsten i Østerild beretter i 1638: »Tousø (Tovsig) i Østerild sogn er næsten fordærvet af Hjardemaal sande og har i fordums tid været en meget lystig by. I nordvest fra Tousø over sanden ligger en enestedgaard, Abildhave, hvis mark også nu fluks tager skade af sandet.« I 1676 blev gårdens hartkorn, 8 tønner, slettet ved sandflugtssyn. Den

overlevede det dog, og i matrikelen af 1844 blev dens hartkorn sat til 2-5-3-1. Denne gårds takst kan således anskueliggøres ved en ned- og opadgående kurve. Dette gælder for øvrigt for en stor del af sandflugtsgodset. Synene blev afholdt på et tidspunkt, da det så meget slemst ud, værre end det i virkeligheden var, og synsmændenes vurderinger blev derfor præget af pessimisme. En del af de marker, der var betegnet som fuldstændig fordærvede, blev senere dyrket med ret godt udbytte.

Til støtte for den antagelse, at sandflugten i den her omhandlede tid har været særlig virksom, kan til sidst forholdene i Agger sogn nævnes. Når sognet i matrikelen af 1664 var sat til 93 td. 1 skp. hartkorn, mens det ved matrikuleringen i 1680erne på grund af sandflugt slet ikke sattes i hartkorn, må der i den mellemliggende snes år være sket store ødelæggelser, hvis fuldbyrdelse også bekræftes af præstens indberetning i 1690: »Agger er et fiskerleje, som også tilforn har sået og avlet og deraf tiendet både til kongen, kirken og præsten, men som formelst sandflugt og vands opstemmelse er så forødt, at til det hele sogn nu ikke sås eller avles en håndfuld«.

Nedsættelser i matrikelen af 1688.

Efter de mange hartkorns-nedsættelser 1670—80 var der i mange år mere stille omkring sandflugten. Dette betød dog ikke, at den havde indstillet sin virksomhed. I flere sogne i Hundborg og Hassing herreder kom igen omkring 1740 en del sandflugtssager til behandling.

Den 4. august 1732 blev der i Tvorup og Vang

sogne afholdt syn over 23 ejendomme, tilhørende Iver Dalsgaard på Raastrup, og ved kgl. resolution af 6. oktober 1733 nedsattes disse ejendommers samlede hartkorn fra 38 til 24 td.

Tre husmandssteder i Tvorup og to i Vang, Rakkeby og Gurup, var helt udslettet.

Den 27. maj 1733 var der syn over 7 ejendomme i Tvorup sogn, alle tilhørende Vang præsteembede. Blandt disse var annekspræstegården i Tvorup. I beretningen herom hedder det bl. a.: »Tvende huse under store sandklitten er nu ikke mere til«. De 7 ejendommers hartkorn nedsattes ved kgl. resol. af 27. februar 1734 fra 5 td. til omkring det halve.

En landsby og en hovedgård forsvinder.

Den 17. november 1739 holdtes sandflugtssyn over resterne af Skovsted by og den tidligere hovedgård Rotbøl i Lodbjerg sogn, der begge lå øde og tilhørte junker Peder Moldrup på Vestervig Kloster. Af hver af de to steder blev der kun en skæppe hartkorn i behold.

Ved kgl. resol. af 8. oktober 1744 blev omkring 50 ejendommers hartkorn nedsat på grund af sandflugt, herunder 10 i Ørum, tilhørende Ørum Slot, som da ejedes af junker Moldrup på Vestervig Kloster, 36 i Hvidbjerg sogn, heraf de 30 under Lyngholm. 7 ejendomme var fuldstændig udslettet. Flere kendte gårde omhandles i denne sag. Af hovedgården Lyngholms hartkorn fragik 4 td., og af Lomborggaards i Hvidbjerg sogn 1½ td. Gården Svejgaard i Lodbjerg sogn havde klaret sig bedre, takket være den vig i Flade sø, der skyder sig ind vest for dens marker. Denne gård var i matrikelen sat til 7 td. hartkorn. Herfra

gik godt og vel 1 td. Men da store dele af sognet efterhånden forvandlede til sandmiler, blev også Svejgaards jord stærkt medtaget, og i 1769 blev dens hartkorn halveret.

Den 14. og 24. maj 1748 holdtes sandsyns- og taksationsforretning over major Klingenberges gods i Tvorup sogn og Hvidbjerg vesten Aa sogn, hvor $2\frac{1}{2}$ td. hartkorn nedsattes til lige så mange skæpper. Ved den lejlighed forsvandt stedet »Trolborg« i Svankjær.

Over de nævnte ejendomme, hvis hartkorn i 1700-årene blev nedsat på grund af sandflugt, meddeles her en oversigt.

Nedsættelser i matrikel 1688.

Sogn	Ansal ejend.	Hartkorn i matrikelen	Hartk. efter nedsættelsen	Fragdet hartkorn
Tvorup	22	36-4-2-0	23-3-0-2	13-1-1-1
Vang	9	7-4-2-1	3-0-1-1	4-4-1-0
Hvidbjerg	38	58-3-2-0	43-3-3-1½	14-7-2-1½
Ørum	11	27-4-3-0	21-6-0-2	5-6-2-1
Lodbjerg	4	19-5-2-1	9-6-2-2	9-6-3-2

I 1680 nedsattes Tvorup sogns hartkorn med 42,14 %. De restrende 57,86 % sattes i matrikel 1688 til 52-5-0-2. Uden nedsættelse ville hartkornet da have været 90-7-3-2, hvoraf den sidste nedsættelse på 13-1-1-1 udgør 14,47 %. Sognet har således reelt mistet $42,14 + 14,47 = 56,61$ % af sit hartkorn.

Ud fra samme beregning bliver tabet for de andre sogne:

Vang	28,14 + 4,68 = 32,82 %
Hvidbjerg	25,87 + 12,76 = 38,63 %
Ørum	2,17 + 6,49 = 8,66 %
Lodbjerg	52,99 + 13,64 = 66,63 %

Hermed er gjort rede for de hartkornsnedsettelse, der på grund af sandflugt blev foretaget i tiden 1660—1800. Da langt de fleste nedsettelse fandt sted før 1688, har vi hovedsagelig opereret med hartkornet fra matrikel 1664. Vi vil nu ved hjælp af de efterfølgende matrikler af 1688 og 1844 prøve at efterspore sandflugtens virkning længere frem i tiden. Begrebet »1 td. hartkorn« dækker jo ikke det samme indhold i de forskellige matrikler, der er udarbejdet på forskelligt grundlag. Men ved en forholdsmæssig sammenligning mellem sognene kan der dog gøres visse iagttagelser.

I efterfølgende opstilling er overalt kun brugt hele tal, og til sammenligning er også de sogne medtaget, som ikke har haft sandflugt. Udeladt er dog Stagstrup sogn, der ligger i to herreder, og Agger sogn, der 1688 ikke blev sat i hartkorn. I opstillingen er angivet:

1. Tabet af hartkorn i procent.
2. Hartkorn i matrikel 1688 i hele tønders.
3. Hartkorn i matrikel 1844 i hele tønders.
4. Den stigende eller dalende forskel, angivet ved + og ÷.
5. Denne forskels procentvise del af matrikel 1688.
6. Procenttallets beliggenhed over eller under midtallet for samtlige sogne i de 3 herreder.

<i>Hillerslev hrd.</i>	Fragdet hartk. %	1688 hartk. td.	1844 hartk. td.	+ ÷	Forskel td. + %	Over ell. under gennemsnit %
Hansted	70,09	22	20	÷	2 ÷ 9	÷ 14
Rær	47,79	147	145	÷	2 ÷ 1	÷ 6
Vigsø	63,37	34	44	+	10 + 29	+ 24
Tved	68,96	93	105	+	12 + 12	+ 7
Nors	49,61	197	261	+	64 + 32	+ 27
V. Vandet	37,29	99	128	+	29 + 29	+ 24
Ø. Vandet	40,84	62	117	+	55 + 89	+ 84

Hillerslev	395	384	÷ 11	÷ 3	÷ 8	
Kaastrup	87	79	÷ 8	÷ 9	÷ 14	
Hjardemaal ..	58,13	131	114	÷ 17	÷ 13	÷ 18
Hundstrup	9,17	194	178	÷ 16	÷ 8	÷ 13
Østerild	37,80	115	130	+ 15	+ 13	+ 8
Sennels	236	305	+ 69	+ 29	+ 24	
Hele herredet ..	1812	2010	+198	+ 11	+ 6	

Hundborg hrd.

Skinnerup.....	34,51	75	153	+ 78	+104	+ 99
Thisted		262	311	+ 49	+ 19	+ 14
Torsted	42,59	65	93	+ 28	+ 43	+ 38
Vang a)	32,82	65	77	+ 12	+ 18	+ 13
Tvorup a)	56,61	40	67	+ 27	+ 68	+ 63
Sjørring	0,04	203	249	+ 46	+ 23	+ 18
Tilsted		140	136	÷ 4	÷ 3	÷ 8
Skjoldborg		206	167	÷ 39	÷ 19	÷ 24
Kallerup		56	60	+ 4	+ 7	+ 2
Hundborg	0,95	238	221	÷ 17	÷ 7	÷ 12
Jannereup	18,93	44	47	+ 3	+ 7	+ 2
Nørhaa	1,73	120	125	+ 5	+ 4	÷ 1
Hele herredet ..	1514	1706	+192	+ 13	+ 8	

Hassing hrd.

Snedsted		254	186	÷ 68	÷ 27	÷ 32
Harring		84	79	÷ 5	÷ 6	÷ 11
Hørsted		48	50	+ 2	+ 4	÷ 1
Sønderhaa +..		180	156	÷ 24	÷ 13	÷ 18
Hørdum		164	144	÷ 20	÷ 12	÷ 17
Skym		200	177	÷ 23	÷ 12	÷ 17
Villerslev		126	142	+ 16	+ 13	+ 8
Hassing		82	85	+ 3	+ 4	÷ 1
Hvidbjerg a) ..	38,63	72	84	+ 12	+ 17	+ 12
Lodbjerg a) ..	66,63	24	28	+ 4	+ 17	+ 12
Ørum a)	8,66	82	83	+ 1	+ 1	÷ 4

a) Ved de 5 sogne, der fik nedsættelse for sandflugt i 1700-årene, er det fragåede hartkorn trukket fra i matrikel 1688.

Bedsted	242	221	÷ 21	÷ 9	÷ 14
Visby	90	67	÷ 23	÷ 26	÷ 31
Grurup	93	88	÷ 5	÷ 5	÷ 10
Hele herredet ..	1741	1590	÷ 151	÷ 9	÷ 14

De 3 herreder

<i>tilsammen</i>	5067	5306	+239	+ 5
-----------------------	------	------	------	-----

De anførte tal fra matriklerne 1688 og 1844 udviser for samtlige sogne i de 3 herreder en opgang på 239 td., hvilket er ca. 5 %. Denne opgang skyldes de 2 herreder med størst fradrag for sandflugt, nemlig Hillerslev og Hundborg med en opgang på henholdsvis ca. 11 og 13 %, mens der for Hassing herred, der har mindst fradrag for sandflugt, noteres en nedgang på ca. 9 %.

Deler man samtlige sogne i sandflugtssogne og sogne uden sandflugt, viser det sig, at sandflugtssognene tilsammen har en opgang på 347 td. eller ca. 16 %, mens sognene uden sandflugt har en nedgang på 108 td. eller ca. 4 %.

Heraf kan vi drage den slutning, at sandflugtens virkning i de hærgede sogne forårsagede en lav takst ved matrikuleringen i 1680erne. I de ca. 130 år indtil næste matrikulering svækkedes virkningen, og de hærgede sognes takst fik da et opsving frem for de andre sognes.

I sandflugtssognene Hansted, Rær og Hjardemaal er der nedgang. Her har sandet antagelig gjort en del skade i tiden mellem matriklerne. I indenlandske sogne som Nors, Ø. Vandet, Torsted og Skinnerup, hvor tallene viser en stor opgang, må sandflugten formodes at være stilnet af i det nævnte tidsrum.

Til disse overvejelser må tilføjes, at andre ting

også kan have påvirket ansættelsen af taksterne i matrikel 1844, f. eks. opstemmet vand, opdyrket hedejord og eventuelle forbedringer af en del jorder efter udskiftningen.

Af kommissionens beretning af 1680 fremgår, at sandflugten flere steder havde stoppet afløbene, så det opstemmede vand anrettede skade. Denne ulempe kan senere være afhjulpet, så jordarealer derved er indvundet⁷).

Om opdyrkning af hedejord skrev Chr. Helverskov til Irup og Øland 1691 i sin jordebog: »At mit gods en del ved landmålingen er forhøjet og resten ikke fået den tilbørlige afslag (imod andre at ligne) er deraf kommen, at efterdi de fattige folk intet har at leve af uden deres liden og ringe agerjord, har de for at søge deres næring og føde til deres høvder på alle lovlige måder opbrudt deres meste jord af heden«.

Selv om den omhandlede op- og nedgang i hartkornet således for en mindre dels vedkommende kan have andre årsager, fremgår det dog klart af foranstående udregning, at sandflugten har spillet den afgørende rolle.

2. Kampen mod sandflugten.

I 1500årene udgik en række kgl. forbud mod beskadigelse af klitternes plantevækst. Vigtigst af disse er recessen af 13. december 1558, som Christian d. 3. nåede at underskrive lige før sin død, og ifølge hvilken »den, som findes at opslå, oprykke eller i nogen måde ødelægge marehalm, hvideris, sener, klittag, hjelme, sli eller de torne, som gror på strandbakken eller klitten mod Vesterhavet, skal straffes som en tyv uden al nåde og desuden oprette den derved frem-

komne skade«. Recessens bestemmelse blev gentaget i Frederik d. 2.s forordning af 29. oktober 1570, i Christian d. 5.s åbne brev af 11. december 1679 og i samme konges danske lov af 1683.

Skønt man således tidligt havde øje for, at plantevæksten lagde en dæmper på sandflugten, gik der efter danske lov omtrent 100 år, før såning og plantning i klitterne blev påbudt. Nogle steder forsøgte bønderne at skærme deres marker ved at opføre diger og gærder, men disse virkede i regelen modsat hensigten. At klitboerne overtrådte de nævnte kgl. forbud ved at slå og oprykke marehalm og hjelme er en kendt sag. De fattige mennesker var pisket til at tage, hvad der var forhånden, når det gjaldt foder til deres dyr eller brændsel til deres ildsteder.

Det kgl. rentekammer modtog tid efter anden indberetninger om sandflugten, og der udsendtes herfra af og til kyndige mænd, som på åstederne skulle tage ødelæggelserne i øjesyn og indgive forslag til imødegåelse af dem. De kgl. resolutioner og rescripter, som det ikke skortede på, fik efterhånden en mere positiv karakter. Af særlig betydning er rescriptet af 19. april 1779, som rentekammeret foranledigede udsendt til amtmand Hauch i Thisted, og hvori der blev givet ordre om sandflugtsområdernes deling (udskiftning), om besåning med vipper af klittag, om fredning, om ansættelse af opsynsmænd og klitfogder og om bøder og straf for de uefterrettelige og belønning for de flittige og nidkære^s).

Videre bestemtes det, at de nævnte foranstaltninger i Thy skulle tjene som forsøg, så de her indhøstede erfaringer senere kunne komme alle sandflugtsområder til gode.

Det viste sig, at man havde været heldig med ordningen. Arbejdet skred rask frem, og den gode sag fik støtte fra mange sider. Professor Viborg ved landbohøjskolen studerede i 1786 alle sandflugts-egne ved Jyllands vestkyst. Især undersøgte han de forskellige sandvæksters anvendelighed. På grundlag af hans afhandling herom⁹⁾ og af det forannævnte rescript til amtmand Hauch udarbejdedes i rentekammeret forordningen af 19. september 1792 om sandflugtens dæmpning, der kom til at indeholde den endelige for hele landet gældende ordning.

Når Thisted amt, som var det hårdest ramte, fik et stort forspring med hensyn til dæmpning af sandflugten, skyldes dette først, at det omfattende system her sattes i kraft i 1779, hvorimod det først i 1792 overførtes til andre amter. Men efter de forskellige efterretningers samstemmende udsagn skal sandflugts-kommissær Lauritz Thagaards dygtighed, flid og interesse også have en stor andel deri. Han ansattes som kommissær i Thy 1799, tillige i Vester og Øster Han herred 1813. Thagaard var den første, der praktiserede udplantning af klittag og marehalm i pløjede furer. Hertil konstruerede han en speciel håndplov, ligesom han opfandt et apparat til stokplantning. Det var Thagaard, der ved sine forsøg i Agger fik sat klitboerne i gang med at dyrke kartofler i sandjorden, og da træplantningen rykkede ind i klitegnene, var han også her blandt pionererne¹⁰⁾.

Agger sogn, som i så mange forhold har indtaget en særstilling, også når det gjaldt sandflugt, blev henimod slutningen af 1700-årene genstand for særlig opmærksomhed. Der blev klaget over, at beboerne

fjernede klitternes plantevækst, så sandet føg ind over Vestervig sogns jorder. (Derved fik Refs herred også lidt sandflugt; se opgørelsen over den sandføgne jords areal). En kommission så på forholdene ved Agger og fandt, at klitterne ganske vist var ribbet for plantevækst, men samme kommissions beretning var ellers mest præget af medlidenhed med de arme beboere, der hverken havde ildebrændsel eller føde til deres dyr, hvis de ikke tyede til klitterne. Så fik amtmanden en lys ide og foreslog, at man flyttede aggerboerne til et andet sted, som deres husbonde på Vestervig Kloster kunne anvise. Husbonden, major Hans Moldrup, var af en anden mening og forklarede i en vidtløftig skrivelse, at aggerboerne var et særligt folkefærd, der kun egnede sig til fiskeri og det endda kun under de særlige forhold, der fandtes ved Agger. Så fik aggerboerne lov til at blive, hvor de var¹¹). Der kom gang i klitternes tilplantning, og truslen mod Agger sogn kom ikke mere fra sandflugten, men fra den gamle arvefjende, havet. Ved matrikuleringen i årene efter 1800 ansattes Agger sogn til 20-1-2-2 $\frac{1}{2}$. Senere blev der i matrikelen gjort denne tilføjelse: »Agger sogn er formedelst stormfloden forandret til 9-0-0- $\frac{1}{4}$.

3. Den sandflugtshærgede jords areal.

Det var først efter den geografiske opmåling i sidste halvdel af 1700-årene, at man var i stand til at beregne størrelsen af det område, der tid efter anden var beskadiget ved sandflugt. Efter opmålinger i Thy i årene 1788—90 indgav overlandmålingsinspektør Bruun beretning til rentekammeret. Denne beretning blev sammenholdt med de årlige indberetninger

fra kommissærerne for de forskellige sandflugtsdistrikter, hvorefter chefen for Jyllands landvæsens kontor, Lauritz Esmarch, udarbejdede en udførlig beregning. Da denne beregning er foretaget efter 1794, omfatter den også Vester Han herred. Arealet er angivet i td. land à 14000 kvadratalen. For Thisted amts vedkommende ser resultatet således ud:

		Sandflugtsareal
Vester Han herred.....	opmålt 1787—88	5675 td. land
Hillerslev herred	opmålt 1789	10175 td. land
Hundborg herred	opmålt 1788	7625 td. land
Hassing herred	opmålt 1789	7150 td. land
Refs herred	opmålt 1790	100 td. land
	tilsammen..	30725 td. land

Heraf var ved udgangen af året 1816 dæmpet og beplantet 30351 td. land

hvorefter det udæmpede og ubeplantede areal udgjorde 374 td. land

I Hillerslev, Hundborg og Hassing herreder udgjorde sandflugtsarealet 17,1 %.

Den skade, sandflugten har forvoldt i de 3 her omhandlede herreder, Hillerslev, Hundborg og Hassing, har altså ad forskellige veje og til forskellig tid været opgjort således:

ved tingsvidner 1670—79: 18 %,
ved kommissionen af 1680: 16,7 %,
ved opmåling omkr. 1790: 17,1 %.

Henvisninger og noter.

- 1) D. H. Wulff: Statistiske bidrag til Vendelbo stifts historie.
- 2) Jyske tegnelser 4,391 b.
- 3) Ørum slots lensregnskaber 1613.
- 4) Jyske tegnelser 8,84.
- 5) Ifølge »Ældste danske arkivregistratuer« 3, side 143, var Hvidbjerg mølle allerede 1599 ødelagt af sandflugt. Da Vestervig klostres breve dette år blev registreret, lå der »i en liden gammel messingbunden skrin nogle breve på Hvidbjerg mølle og å, som er tilhobe 27«. I registret tilføjes: »...hvilken fornævnte mølle nu er slet øde og af sand fordærvet«.
- 6) Matrikuls-Ekstrakt af 1680 over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, protokol nr. 1836c i rigsarkivet.
- 7) Den 25. juni 1790 udkom forordningen om skadeligt vands afledning fra ager-, eng- og mosejorder.
- 8) Således fik Anders Tøfting i Tvorup sølvmedalje for udvist flid.
- 9) »Efterretning om sandvæksterne og deres anvendelighed til at dæmpe sandflugten på vesterkanten af jylland«.
- 10) Lauritz Thagaard, der som sandflugts-kommissær synes at have fundet sin rette hylde, var først fuldmægtig på amtstuen i Thisted, fra 1791 amtsforvalter over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, et par gange suspenderet på grund af formodet kassemangel, 1798 afskediget af samme grund. (Henry Bruun: Danmarks amtsforvaltere).
- 11) Rentekammerets sandflugtssager ved de jyske stifters journal 1786—95.

I citaterne er nyere stavemåde brugt, mens sprogets form kun er ændret, når den rette forståelse af indholdet syntes at kræve det.

THY I FJENDEVOLD

Af P. L. HALD

1657—1660

I.

DEN 20. JUNI 1657 modtoges Danmarks Krigserklæring af Svenskekongen Karl Gustav, som da opholdt sig i Polen. Imidlertid var de danske Krigsforberedelser ikke trufne med nogen større Omhu. Soldater var der nok af, men de var meget lidt øvede, ligesom man savnede duelige Førere, og de skulde nu kæmpe mod de svenske, krigsvante Tropper under Ledelse af deres erfarne Konge. Det danske Angreb var paatænkt at skulle foregaa fra Norge mod Gøteborg, dels fra Skaane mod Halland og dels mod Sveriges tyske Besiddelser Bremen og Verden. Man havde vist nok tænkt sig, at Karl Gustav vilde have vendt hjem til Sverige for at lede Forsvaret, saa at den danske Hær uhindret kunde rykke frem mod de tyske Besiddelser under Anførsel af Rigets Marsk Anders Bille. Han havde allerede, inden Karl Gustav havde modtaget Krigserklæringen, begyndt Angrebet mod Bremen, men nødtes snart til at trække sig tilbage, da Karl Gustav mod

alle Beregninger førte sine Tropper gennem Tyskland mod den danske Grænse. Efter et mindre Sammenstød trak Anders Bille sine Tropper ud i Marskegnene, hvorfra han senere ad Søvejen kom til Fredericia. Nu laa Vejen aaben for Svenskekongen, og allerede den 23. August opslog han sit Kvarter i Kolding, hvorfra han et Par Dage efter forlagde det til Fredericias Omegn. Denne Fæstning var nylig anlagt, og Karl Gustav maatte skride til en regelmæssig Belejring, inden en Storm turde voves.

Fra denne Lejr blev der saa sendt Strejftog ud over Jylland, helt op til Vendsyssel og Thy. Efterretningen om Landets Besættelse af Fjenden har sat sig Spor i Kirkebøgerne (fra Thy er der fra denne Tid opbevaret ialt 9, som alle med Undtagelse af to indeholder Oplysninger om Svenskerne), Thingbøgerne og i Præsteindberetningerne, som blev afgivne efter Krigen; endelig afgiver de svenske Officerers Rapporter til deres Foresatte ogsaa gode Bidrag, og ud af alle disse Kilder er det muligt saa nogenlunde at give et Billede af Forholdene i disse triste Tider.

Det er en Selvfølge, at den svenske Konge, da der nu forestod en langvarig Belejring, saa sig nødsaget til at udskrive Penge og Naturalier af forskellig Slags til sine Troppers Underhold.

Den svenske Overkommisær Joh. Siltmann drog op gennem Jylland for at foretage det fornødne, og han ledsagedes af Generalmajor Bötticher i Spidsen for et Hærkorps paa ca. 1800 Mand, der kunde nedslaa den ventede Modstand med Vaabenmagt.

Den 30. August modtog Bötticher sin Instruks og var i Aalborg den 11. September; men allerede paa denne Marsch havde Siltmann sendt Thyboerne en

Hilsen, thi den 7. September modtog de nemlig en Skrivelse fra ham om, at de skulde møde i Aalborg for at akkordere om Erlæggelse af en Skat, men Thyboerne mødte ikke.

Ved Aalborg viste der sig straks Vanskeligheder for videre Fremtrængen. Vendelboerne havde ført alle Skibene og Baadene over paa Nordsiden af Limfjorden, hvor Befolkningen stod under Vaaben, parat til at kaste sig mod Fjenden. Ved Nørre Sundby fandtes en Skanse, der foruden af Landbefolkningen ogsaa skulde forsvares af 250 uddannede Ryttere under Anførsel af Niels Lykke.

Da fik Bøtticher Befaling til at forsøge en Overgang ved Agger, hvor Naturen ikke lagde saa store Hindringer i Vejen, og dersom denne skulde lykkes. hvilket der var Sandsynlighed for, kunde man komme bag paa Bønderne, der var under Vaaben ved Nørre Sundby; de, der vilde gøre Modstand, skulde nedhugges, hvorimod de straks maatte gaa hjem, der vilde underkaste sig, Skansen sløjfes og Fæstningen ved Hals besættes med Tropper.

Bøtticher drog sammen med Siltmann til Viborg, hvorfra de var færdige til at bryde op den 1. Oktober i Spidsen for en større Styrke. En Del af Tropperne var blevne tilbage i Aalborg og forskellige andre Byer; men foruden hans eget Regiments, samt Oberst Letmats, havde han faaet Forstærkning fra 4 andre Rytterregimenter, der havde Kvarter i Skanderborg- og Aarhusegnen, samt en Deling Dragoner (beredent Fodfolk), ialt en Troppestykke paa ca. 700 Mand.

II.

Lad os nu forlade Fjenden foreløbig ved hans Afrejse fra Viborg og se, hvorledes det stod til i Thy,

om man der ventede Fjenden og hvilke Forberedelser der i den Anledning var gjort.

Niels Lykke havde Overbefalingen over samtlige Tropper Nord for Limfjorden, og Meningen med Valget af ham til at lede Forsvaret her var sikkert god. Han var Thybo af Fødsel og Søn af Jakob Lykke, der ejede Torp (i Ræhr Sogn) og Tandrup, og som saadan var han altsaa kendt baade med Eggen og Befolkningen. Han havde i sin Ungdom lært Krigshaandværket i Udlandet og deltaget i Christian den 4.s sidste Svenskekrig, hvor han havde det Uheld at falde i svensk Fangenskab.

Da man kunde vente, at Fjenden vilde prøve paa at trænge ind i Landet over Aggertangen, havde Niels Lykke heller ikke forsømt at sætte denne i Forsvarsstand. Da hans faa regulære Tropper ikke ene var i Stand til at modstaa en større fjendtlig Styrke, var Befolkningen i Thy ogsaa kaldt under Vaaben, noget den dog kun efterkom med Modvillie. Endvidere havde han sendt Oberstløjtnant Ziegler og Ritmester Jørgen Lykke til Harboøre for at ordne det fornødne med Hensyn til Forsvaret, nemlig at bygge en Skanse, »hvor bedst fornøden gøres, og hvor det snærest er«.

I en Indberetning til Anders Bille gør Niels Lykke opmærksom paa, at »4 Kanoner var højlig fornødne« med Tilbehør; endvidere behøver Ziegler ogsaa Officerer, thi han havde kun 2 Kaptajner, 1 Løjtnant og 1 Kvartermester. Han havde tidligere modtaget 4 Tdr. Krudt, 10 Bundter Lunter og Kugler, hvilket altsammen var særdeles fornødent, og han tilføjer: »Her er 4000 Musketter og vel flere her i Landet, foruden lange Bøsser och her er Mandskab nok at bekomme«.

Der blev nu kastet en Skanse tværs over Agger-tangen. Stedet findes ikke mere. Den laa nemlig ved en lille By, som hed Nabe, den nordligste af Agger-tangens tre Byer, der alle forlængst er opslugt af Havet.

Adskillige har ment, at den Skanse, som man endnu finder umiddelbart Syd for Agger By, og ved hvilken man ogsaa kan spore Kanonstillinger, skulde være den, der blev anlagt til Forsvar ved den omtalte Lejlighed; dette kan imidlertid af mange Grunde ikke være Tilfældet, den maa være lavet ved en anden Lejlighed. Iøvrigt har man ved Gravninger i den fundet en Kanon og ved en anden Lejlighed en Kanonkugle.

Det er en Selvfølge, at man overensstemmende med Ordrer har gravet Skansen, hvor Landtangen var smallest. Bredden opgives, som man senere vil se, af Svenskerne til et Musketskuds Afstand mellem Fjorden og Havet. Tangen har sikkert nok paa dette Tidspunkt været gennembrudt. Nogle Aar i Forvejen havde en Stormflod dannet et større Gennembrud, men Tilsandingen, som man kender den der paa Stedet, maa efterhaanden have indsnævret og opfyldt Løbet, saa at Tangen har været passabel i stille Vejr og ved Lavvande. Dette naturlige Værn, som man havde i det smalle løb, benyttedes ogsaa ved Forsvaret, idet man lagde Skansen umiddelbart bag ved Løbet, saa at dette kom til at danne en naturlig Vandgrav foran denne.

Efter forskellige Beretninger at dømme synes der nu her at være samlet ca. 1500 Bønder foruden en Del Ryttere, og denne Styrke anførtes af Niels Lykke, Jørgen Lykke og Ziegler. Bøndernes Bevæbning har

sikkert haft sine store Mangler, ligesom man heller ikke ved Thybobønderne kunde vente nogen særlig Begejstring efter at komme i Kast med en Trop af den Tids dygtigste Soldater; det gjaldt jo imidlertid nu for dem om at værne Hjem og Arne, og særlig for de nærmestboende Thyboers Vedkommende maatte det jo være af stor Betydning at faa Fjendens Angreb afværget. Gennem Kirkebøgerne kan man spore Deltagere fra Sogne helt fra Thisted; om der har været Folk med fra Egnen Nord for Thisted og fra Han Herred, kan der ikke vindes Klarhed over, men det er dog ret sandsynligt.

Vi forlod Svenskerne ved deres Udrykning fra Viborg og skal nu følge deres videre Marsch. Da de ankom til Lemvig, blev det nødvendigt for dem at faa stedkendte Folk til at vise Vej, som de selv udtrykker det, gennem »Moradser og Vand til Fjendens Skanse, der sagdes at ligge en halv Mil paa denne Side Vestervig«. De var saa heldige i Lemvig at faa fat i et Par »gæve Borgere«, der naturligvis for god Betaling paatog sig at ledsage dem, og dermed opnaaede at spille Forrædere over for Thyboerne.

Jørgen Lykke havde imidlertid fra Skansen udsendt en Rytterpatrouille for at skaffe Efterretning om, hvor langt Fjenden var naaet, og det maa vel foregaa allerede den 2. Oktober. Det synes imidlertid at fremgaa, at man ikke saa snart ventede at se Fjenden, thi fra Vestervig havde Niels Lykke og Ziegler udsendt Befaling til Præsterne i Thy, at de hver skulde sende en »Karl med Hest og fornødne Gevær, Musketter, Bøsser eller Pistoler, som kunde bruges til Dragoner« til at møde ved Vestervig den 5. Oktober. Patrouillen mødte imidlertid Svenskerne

ved Harboøre; en Mand dræbtes og to faldt i Fangenskab, hvorimod Resten undslap og bragte Efterretning til Skansen om Fjendens Nærhed, Nu var de to Lemvigborgeres Tjeneste forbi, idet Svenskerne tvang de to fangne Ryttere til at vise dem Vej til Skansen, som det var Bøttichers Hensigt at overrumple om Natten, medens Forsvarerne, hvad man antog, endnu laa i deres sødste Søvn.

Imidlertid havde de undslupne Mænd af Patrouillen faaet Skansens Mandskab allarmet, ligesom der var gaaet Bud til Vestervig efter Overbefalingsmanden, og alle var paa deres Post Lørdagen den 3. Oktober om Morgenen, da Svenskerne angreb »halvanden Time før Dag«, vel altsaa ved 4-Tiden. Dette Angreb blev tilbageslaet, og Svenskerne maatte trække sig tilbage, som Bøtticher anfører, dels paa Grund af Bøndernes Modstand og dels paa Grund af den vandfyldte Grav. Han havde selv personlig ledet Angrebet og var kommet ned i Graven foran Skansen, ved hvilken Lejlighed hans Frakke under Brystet og hans Handske blev skudt itu.

Da dette Angreb var mislykket, vilde Bøtticher vente, til Dagen brød frem, for at han kunde overse Stillingen, inden han begyndte et nyt Angreb.

Da det blev lyst, saa han, at Skansen var anlagt paa et Sted, hvor der kun var et Musketskuds Afstand mellem de to Vande, og den temmelig stærke Vind havde drevet Vandet i Graven op til en anselig Højde. Bag Skansen stod Bønderne »i stor Mængde«, fordelt langs hele Strækningen og vedligeholdt en »lystig Ild«, og bag dem holdt Rytterne.

Nu fremkommer der imidlertid en Del Uklarhed paa Grund af de forskellige Angivelser. Svenskerne

opgiver Bøndernes Antal til 1500 Mand og fortæller, at efter det første Angreb løb mange af dem straks deres Vej. Man ved, at der ogsaa har været Vendelboer til Stede, men at de var dragne deres Vej. Imidlertid er Opgivelsen af Antallet af Bønder fra Svenskernes Side stærkt overdrevet; det var jo mere ærefuldt for dem at vinde en Sejr, naar Modstanderne var mange. Saa vidt det kan skønnes, har Skansens Forsvarere vel talt ca. 900 Mand, indbefattet Rytteriet, og deres Antal har ikke været meget større end Fjendens (700).

Da Bötticher havde faaet Overblik over Stillingen, lod han de fleste af sine Folk sidde af Hestene for til Fods at angribe samtidig fra forskellige Steder. Ifølge Svenskernes Beretning kom de over Graven uden at miste en Mand og begyndte at nedhugge Skansens Forsvarere; thi da de er komne over, synes det, som om der slet ikke har været Tale om noget egentligt Forsvar, og Bønderne gav sig straks paa Flugt. Der nedhuggedes efter Beretningerne ca. 200 Bønder og 80 Ryttere, idet de sidste jo var de egentlige kampdygtige Tropper, men for faa i Antal; dersom Fjenden havde været til Hest, var der vel nok blevet nedhugget endnu flere. Baade Niels og Jørgen Lykke samt Ziegler blev efter den svenske Beretning taget til Fange ved denne Lejlighed, hvilket Ziegler senere bekræfter, da han 1662 skrev, at da »Folkene for største Delen var løbne bort, faldt jeg og Oberst Lykke i Fangenskab«.

III.

Det var ikke noget glimrende Forsvar, der var blevet ført paa Aggertangen, og man sporer i en gammel Vise, der nok maaske er blevet til paa samme

Tid, et bittert Had mod de uheldige Officerer, et Had, der ret beset har en rummeligere Adresse, idet det var Adelen, som Folkestemningen vendte sig imod. Som bekendt fandt Enevældens Indførelse Sted umiddelbart efter Krigens Slutning.

I Visen hedder det:

Øverst Niels Lykke var skikket da
Vendsyssel og Thy at forsvare
og væрге vel for fremmede Gjæste;
da han nu saa at Svensken kom
han vendte den lange Vagen om
fandt Raad end af de bedste.

I Skansen lagde han behænd'
fire Tusinde fattige Bondemænd
som skulde mod Svensken fægte;
vel sex Mile drog han derfra,
at han kunde lyde, hvor det vild' gaa,
naar de tog til at fægte.

Svensken kom da straks paa Stand
ved Midnatstid faldt Skansen an
og slog der slet til døde
hver Bonde, de i Skansen fandt,
der myrdes mange fattige Mand,
at Hjertet derved maatte bløde.

Ad Thyland fo'r de og hen
og fanged' Niels Lykke med sine Hofmænd
her er den Væрге, han gjorde.
Saa tjener vor danske Adelsmand,
Gud give, de var i Galgen hængt,
som de med Ret vel burde.

Da Niels Lykke vendte hjem fra Krigsfangenskab, var han en ruineret Mand, der senere fristede Livet ved Salg og Pantsætning af Elvadgaard paa

Fyn, hvilken han havde faaet i Medgift med sin anden Hustru; han døde 1683.

Forsvaret blev altsaa helt oprevet, og Adgangen til Landsdelen var fri. Bøtticher drog straks til Vestervig, hvor han blev modtaget af Gaardens daværende Bestyrer, Hollænderen Jochim Irgens. Herfra sendte han straks 100 Ryttere over Thisted med Nr. Sundby som Maal for at angribe den danske Styrke dér. Største Parten af den øvrige Styrke kom bagefter, en Del af den spredtes over Thy (og Mors), ligesom Thisted fik fjendtlig Indkvartering.

At Thyland nu var prisgivet Fjenden, fik Befolkningen at mærke; men man kan jo tænke sig, at de første Dage efter Kampen har været optagne af at føre deres døde hjem og faa dem jordfæstet. Kirkebøgerne fortæller os, at der var baade unge og gamle, gifte og ugifte Mænd.

Kampen stod altsaa den 3. Oktober om Morgen, og i Kirkebogen fra Agger finder vi den første Liste over de faldne, der blev begravet dér den 6. oktober. Listen er uhyggelig lang og omfatter ialt 20 Personer, deriblandt en Kvinde. Fra denne ene at slutte, at Kvinder har deltaget i Slaget, fører sikkert for vidt, der kunde jo sagtens tænkes en eller anden Hændelse saa nær Kamppladsen, der kunde kræve en Kvinde som Offer.

De faldne Thyboers Minde er vel det værd, at deres Navne ved denne Lejlighed fremdrages. I Kirkebogen læses: Anno 1657, d. 6. Oktober blev begravne som af Fjenderne blev nedlagt d. 3. Oktober, efterskrevne: Jens Christensen, Mikkell Jacobsen, Jens Nielsen, Christen Andersen og Jeppe Thomsen, alle af Aalum, item Søren Jensen, Niels Broemand, Lars Sørensen

og Niels Madsen, Peder Poulsen, noch Christen, Niels Broemands Søn, alle af Vester Agger, item Lars Lauritsen og hans Søn Peder Lauritsen, Søren Thomsen, Niels Jensen og Peder Gravesens Kvinde og Christian Mikkelsen, alle af Øster Agger, noch Christen Madsen paa Nabe og Mikkel Terkelsen i Øster Agger.

Fra Vestervig Sogn mangler Kirkebogen, men fra anden Side kan det oplyses, at der fra Vestervig Sogn faldt 29 Mand. Af Vesterby: Peder Nielsen, Jens Pedersen, Peder Pedersen, Jens Smed, Kr. Hansen. Taabel: Christen Skomager. Trankjær: Chresten Lauritsen. Ulsted: Chr. Nielsen. Randrup: Thomas Pedersen, Lars Chrestensen. Mell Møll: Jens Jensen, Doergaard, Chr. Knudsen. Taffenberg: Niels Andersen. Vejlegaard (Willegaard): Jens Pedersen. Tøgstrup: Søren Degn, Paul Skoemager, Christen Svendsen, Christen Thøgersen, Jens Christensøn, Hans Jensen, Tomas Christensen, Chr. Thomassen, Christen Nielsen, Klæstrup: Jens Mouritsen. Skaarup: Lars Jensen. Oxenbøll: Lars Andersen. Spolum: Chr. Thomsen. Oxenbøl: Chr. Snedker. Roddenberg: Ane Mikkelsdatter. Disse to Sogne leverer det største Antal faldne, men de har sagtens ogsaa leveret det største Antal Deltagere, da de laa Kamppladsen nærmest.

Den 7. Okt. begravedes 6 Lig paa Gjettrup Kirkegaard; »de vare dræbte i det ynkelige Mord, som skete ved Vesterhavet den 3. Oktober næst tilforn, som var: Niels Jensen i Flarup og hans Broder Lars Jensen i Gundtoftegaard, Jens Mouritsen i Gjettrup, Knud Jensen ibidem, Christen Pedersen i Knudsgaard i Kobberø og Niels Christensens Søn i Kobberø, Thøger«.

Samme Dag begravnes i Skjoldborg 5 Mænd, »hvilke alle 5 blev ihjelslagne af Svenskens Folk ved den Kast ved Vestervig den 3. Oktober. Præsten skriver: Den 7. Oktober begrov jeg her i Kirkegaarden Christen Staphensens to Sønner Staphen og Anders; Staphen tjente i Nordentoft og Anders i Silstrup. Item Jens Christensens Søn Peder, som tjente i Silstrup. Item Knud Mikkelsen, født i Sønder Skjoldborg, som tjente i Thisted. Item Jens Jørgensen i Hornstrup begravet i Kallerup Kirkegaard.

Ligeledes begravnes samme Dag 4 Mandspersoner i Heltborg og 6 i Thisted; der nævnes imidlertid ikke, hvoraf de er døde, men det er dog særdeles sandsynligt, at de er faldne i Kampen; det store Antal i Tilsted er ellers meget paafaldende. Navnene er: Niels Andersen Ulgaard i Silstrup, Christen Madsens og Else Pedersdatters Søn Mads Christensen, Just Christensens og Maren Pedersdatters Søn Christen Justesen, Poul Soensen i Tilsted, Mads Andersen i Lønbierregaard, Niels Jensen i Præstegaard. Ifølge Heltborg Kirkebog begravnes den 7. Oktober 1657 Peder Christensøn i Vllerup, Olluf Andersøn i Korssgaard, Las Terkildsøn i Heltborig, Jens Pedersøn i Ginderop.

Fra den 9. til den 15. Oktober begravnes i Thisted 12 eller flere Mænd; heller ikke her anføres noget om, at de er faldne i Kampen; men rent umiddelbart kan man ved at gennemgaa Kirkebogen se, at her maa noget ualmindeligt være indtruffet; ingen af samtlige Aarets Maaneder har mere end 3 døde, medens derimod Oktober har Tallet 13 eller maaske flere endnu; der kan nemlig godt have været flere Navne, men et Hjørne af Bladet er ødelagt. Fra en

Magistratserklæring vides, at der var Borgere med i Kampen og at »en Part af Borgerskab der blev slagne«. De i disse Dage begravede er: Niels, Laurids Madsens Søn i Fortoft, Christen Pedersen, Christen Lauridsen, Michel Andersen, Peder Christensen, Peder Jensen, Mogens Thomsen, Christen Hvas, Peder Nielsen og Jens Knudsen; sidstnævnte tillige med et noget ulæseligt Navn paa en anden Mand, Jens Knudsen (II) anføres som Knud Andersens Sønner.

Saa langt hen i Oktober som den 19. finder man begravet i Haring-Stagstrup »Mads Pedersen i Gærup, som blev skudt ved Minderne«, 5: Udløbet.

IV.

Efter Thingbøgerne at skønne har den svenske Rytterstyrke ved sin Besættelse af Landet i Oktober Maaned ikke efterladt sig Spor af større Betydning i det sydlige Thy, men man tager dog næppe Fejl i, at der hist og her er forekommet Udpresninger og Voldshandlinger. Fra Nordthy er adskillige Enkeltheder overleverede, saaledes en delvis Plyndring af Thisted. Da Jens Eriksen af Stagstrup den 8. Oktober kom fra Thisted, blev han skudt ude paa Marken af Svenskerne. Præsten i Skjoldborg fortæller, at da Svenskerne havde slaaet Landfolket ved Minderne, »strejfede deres Parti paa adskillige Steder her i Landet med stor Furor, og paa denne Landevej her i Skjoldborg udspoleredes Sognefolkene, Kirken og Præstegaarden, fratog mig samme Dag 5 skønne Heste og Hopper, item Klæder og Proviant, foruden mange særlige Diskretioner, jeg maatte give af Penge, at de skulde lade mig beholde noget«.

Den 4. Oktober, altsaa Dagen efter Slaget, kom til

Nørhaa Præstegaard en Trop paa 9 Ryttere »og begærede en Foræring«; Præsten skriver: »Maatte jeg fattige Mand give dem 4 Rdlr.«. Præsten i Nors skriver: »... og efter de Svenske var Landet blevet mægtige, kom til mig et Parti Plynderryttere, hvilke jeg maatte give udi 6 Rdlr., foruden det, som de borttog, hvis Klæder og andet, der i Huset forekom«.

I Slutningen af Oktober Maaned er en Del af Svenskerne paa Tilbagetog gennem Thy. Om Bötticher naaede tilbage til Fredericia til den endelige Storm paa Fæstningen, der faldt den 24. Oktober, er muligt, men enkelte Rytterpatrouiller er bleven tilbage, og om deres Plyndringer foreligger enkelte Efterretninger. Især er den Indberetning, som Præsten i Skjoldborg, Hr. Poul Christensen, efter Krigen indsendte, særdeles oplysende. Han skriver bl. a.: »Anno 1657, den 25. Oktober, som jeg efter den svenske Kommissarius Siltmanns strænge Befaling var rejst til Aalborg at akkordere om Brandskat og nylig hjemkommen, uformodendes ankom her til Skjoldborg Præstegaard et svensk Parti, en Løjtnant, som han kaldte sig, med 11 Heste og Karle, som straks spændte deres Gevær i Stuen og begyndte at plyndre Huset, indtil jeg maatte akkordere og give dennem efter Møje en god Diskretion, og straks de droge fra mig, skød de en fattig Mand ihjel paa Marken«. — Denne Mand er maaske Laust Olufsen Skriver, som den 7. November blev begravet paa Harring Kirkegaard; i Kirkebogen oplyses nemlig, at han blev skudt ved Norindtoft, og baade Stedet og Tidspunktet kan godt passe.

I denne Maaned fik Thy forøget Indkvartering, og Plyndringen tog paany Fart. Skjoldborg-Præsten

maatte købe sig en Salvegarde (Sikkerhedsvagt) af Folk, der kommanderedes af Ritmester Rasch, hvilke dog ikke hindrede, at der den 19. November, da der til Skjoldborg Sogn kom et helt Regiment Dragoner, blev indkvarteret en højtstaaende Officer, hvis Folk plyndrede og tog baade Klæder og Husgeraad. Ritmesteren tog forøvrigt Ophold i Thisted, hvor han boede i to Maaneder og kostede tillige med Officeerne Byen 600 Rdlr. Brandskatten, som var den egentlige Anledning til Svenskernes Komme, blev betalt i December Maaned.

Aaret 1658 bragte straks ingen Forandring, der vedblev at være fjendtlige Tropper spredt ud over Landsdelen, men henimod Februar blev Compagnierne Ramsdorff indkvarteret i Thy. Rimeligvis har Ramsdorff taget Ophold i Thisted, thi han og Officerer kostede i 3 Maaneder 2000 Rdlr. Præsten i Skjoldborg maatte af med 50 Rdlr. og Præsten i Nors med 51 Rdlr. Ogsaa Kirkebøgerne indeholder Begivenheder fra den Tid, saaledes begravedes den 15. Februar i Thisted Ritmester Johan Chono; det er rimeligvis den Ritmesters Lig, som Borgmester Thomas Madsen i 1661 faar Lov til at tage op af sin Familiebegravelse og begrave et andet Sted i Kirken. Den 15. Marts begravedes paa Heltborg Kirkegaard »en Rytter af Svenskens Folk«.

Foruden Brandskatten, som forøvrigt blev udskrevet efter en bestemt Plan paa Grundlag af Jordebøgerne og ved Medvirkning af Egnens Øvrighed, synes det særligt, som om Svenskerne har lagt Vægt paa at forny deres Hestebestand. Den 10. Febr. kom en svensk Rytter til Smerupgaard (Thyholm), hvor han tog en Hest og efterlod sin egen; det er ikke

sikkert, at Manden i Smerupgaard har været saa glad ved dette Bytte. Paa samme Gaard havde iøvrigt en Ritmester været indkvarteret; han købte en Hest i Hvidbjerg for 10 Sletdaler, men glemte at betale, da han rejste bort, hvorfor Hestens Ejer senere overfor Staten gjorde Krav paa Erstatning. Paa Hvidbjerggaard rekvirerede i Marts Maaned en Kornet en Hest, som skulde leveres af de Hvidbjerg Sognemænd; dette lovede de, og Officeren vilde til Gengæld »være dem gunstig og god igen«.

Freden var egentlig blevet sluttet i Februar Maaned, men efter Refs Herreds Thingbog forlod Fjenden først Thy den 2. Maj, og fra denne Bortmarsch foreligger enkelte Efterretninger om Indkvarteringer, der nærmest grænsede til Udplyndringer. Saa kom Sommeren, og man begyndte at aande friere og tænke paa andre Ting; men da Høsten stod for Døren, var Fjenden igen kommet til Thy.

V.

Det var det »Wejmarske Regiment« under Anførsel af Adolf Wilhelm, Fyrste af Wejmaren, der til en Begyndelse slog sig ned i Thy. Straks maatte de fire thylandske Herreders Præster akkordere med ham og betale en Skat paa 500 Rdlr. Selv tog han Ophold i Thisted, men Byens Borgere fik ham til at flytte mod et kontant Udlæg paa 2500 Rdlr.; han valgte saa Kjølbysgaard til Opholdssted. Præsten i Nors maatte give 19 Rdlr. og havde samtidig indkvartering af en Ritmester med 24 Heste, »som ikke alene ødte mit Korn skammelige, men og tog saa ilde af Sted, at jeg saa godt som maatte undvige Huset«.

Paa Hindsels var Indkvarteret Ritmester Wills af det weimerske Regiment; til en af hans Løjtnanter udlagde Chr. Jensen i Boddumbisgaard 2 Kreaturer for Boddum Sogn. En anden Ritmester rekvirerede en Stud af Søndbjerg Sogn, som Mændene i Flarup maatte betale en Part af. Da Svenskerne drog bort for »sidste Gang«, maatte Mændene i Hvidbj. v. Aa sende Vogne med til »Middelfart Sund«.

Sognemændene i Gettrup betalte en Stud. Torup Sogn betalte en Skat i Efteraaret 1658 til den svenske Kvartermester; af Opgørelsen faar man at vide, at den almindelige Skat for en Helgaard var $2\frac{1}{2}$ —3 Rdlr.

I Refs Herreds Thingbog for 9. Juni 1660 er indført Restancer, som endnu mangler i Betalingen for en Sølvkande til $32\frac{1}{2}$ Rdlr., »som til det wejmarske Regiment i næstforleden Fejdetid er for de Ydby Sognemænd leveret og udlagt af hæderlig og velbaarne Mand Hr. Anders Andersen paa Boddum efter derpaa udgivet Skadesløsbrevs videre Formelding«. Denne Sølvkande har sikkert nok i ringe Grad været en Erindringsgave til det wejmarske Regiment fra de Ydby Mænd.

Men Danmark fik jo Hjælp. Allerede den 22. September overskred Brandenborgere og Polakker Danmarks Grænse; men det var for Befolkningen i Jylland at komme af Asken og i Ilden, da Hjælpetroppeperne spredte sig over Landet. Til Thy kom Polakkerne aldrig, men derimod kom Brandenborgerne her nærmest for Udskrivningernes Skyld.

Igen maatte Thisted lægge for og betale 224 Rdlr. i Penge foruden for nogle Hundrede Rigsdaler Korn for at slippe for Indkvartering. Andre Vidnesbyrd om

Brandenborgernes Plyndring findes fra Sjørring, hvor Præsten meddeler: »Nok mange andre Diskretioner, ja meget med Gewalt aftvunget og borttaget af de svenske Indkvarterede og udmarscherede Folk saa ogaf de brandenborgske omstreffende Partier«. Fra Hurup og Ydby hedder det: ». . . og desforuden var dagligen Overløben af de Kejserslige og Brandenborgske, hvilke undertiden har plyndret, og undertiden har jeg maattet give dennem Korn og Proviant, det allerbedste Huset formaaede«. Endelig melder Præsten i Nors: Herforuden, desimidlertid de brandenborgske Folk strejfede her ind i Landet, haver jeg dennem udgivet over 8 Tdr. Korn. Særlig var Foraaet 1659 slemt for Thy paa Grund af de mange omstreffende Brandenborgske Ryttere. Hertil kommer saa Indkvarteringen og Udgifter til Landets egne Tropper, hvilket beløb sig til store Summer, der maatte virke mangedobbelt trykkende oven paa de fjendtlige Udskrivninger. Særlig slemt er det gaaet ud over Præsterne. Kirkerne var jo ogsaa et godt Bytte, der var her de hellige Kar samt Blytaget. Fra Thy kendes kun to Tilfælde, hvor det er gaaet ud over Kirken; det ene Tilfælde er Skjoldborg Kirke, der efter Kampen ved Nabe blev udplyndret. Præsten i Klim, Thorup og Vust fortæller, at »paa den samme Tid er jeg nogle Gange overfaldet af Plynder-Partier, saa at, foruden hvis Penge, jeg haver givet nogle af dennem, er mit Hus ganske udplyndret, alle Døre, Kister, Skrine og Skabe opladt og opslaget og borttaget baade Penge og Sølv, endogsaa Kirkens Kalk, som jeg havde i Forvaring, item Klæder og andet, saa jeg ogsaa maatte miste nogen Klæder af Kroppen«. Den gode Hr. Anders i Klim har altsaa

ikke været saa forsigtig som hans Kollega i Munkebo paa Fyn; thi denne nedgravede ved Efterretningen om Fjendens Ankomst baade Kirkens Kar og sit eget Sølvtøj. Da Fjenderne ikke fandt de ventede Kostbarheder, druknede de Præsten i en Dam, og det nedgravede Sølvtøj laa gemt i Jorden til 1842, da det fandtes i en gammel Vandgrøft. Fundet findes paa Nationalmuseet.

Den sidste Notits om Krigen i Kirkebøgerne findes i Skjoldborg Kirkebog for 1659, nemlig om Slaget ved Nyborg den 14. November, der læses: »Nok derforuden døde ærlig og velbyrdig Mand J. Mogens Høgg til Todbøl paa den femte Dag efter at han var dødeligen skudt og saaret i Striden mod Rigens Fjender, i Odense i Fyn«. Han var Slægtens sidste Mand og blev begravet i Familiegravstedet i Viborg Domkirke.

Til de Ulykker, som Krigen førte med sig, kom ogsaa Pesten, der 1659 hærgede hele Landet. Det er et trist Billede af Tilstanden i Thy efter Krigen, der kan læses ud af de gamle Indberetninger, hvoraf hver eneste saa at sige understreger den tiltagende Armod og Fattigdom.

Præsten i Hundborg meddeler, at Sognene er saa forarmede, at de ikke formaar at udrede den sædvanlige Tiende. Præsten i Vang-Tvorup venter heller ingen Tiende, men for dette Sogn anføres ogsaa Sandflugten som en medbestemmende Aarsag til Tilbagegangen. Fra Sennels skriver Præsten Oluf Adsersen, at han har »i denne besværlige Tid« en ringe Tiende bekommet, som jeg vil kræve Gud til Vidne om. »Thi en Del af det lidet Sogn besidder Avl, af hvilke jeg i 5 Aar ej haver bekommet en Skæppe Korn, en Del af Bønderne haver ringe faaet saaet, før Rytterne

med deres Heste fortærede Kornet, og en Part ligger ganske øde og nedbrudt, saa jeg med Hustru og Børn derover Tid efter anden geraader i Armod«.

30 Aar efter Krigens Slutning fortælles om Hillerslev-Kaastrup Sogne: »Den tredje Part af Sognet og moxen det halve Sogn har været øde siden det fjendtlige Infald af de Svenske, saasom det ligger paa Alfarvej, hvorudover Præsten har lidt stor Skade paa sit Fattige og ringe Levnedsmiddel«. Fra samme Tid lyder det fra Hurup: »Udi Hurup Sogn, som over 20 Aar til min store Skade har været Halvparten øde«. I Hvidbjerg-Lyngs »ligger mange Gaarde ganske øde« og i Søndbjerg-Odby er det ikke bedre, thi »en stor Del findes ganske øde i begge Sogne, saavel som mange Gaarde besiddes nu med mindre Folk af Tal end tilforn«.

NABE

og kamppladsen 3. oktober 1657

Ved TORSTEN BALLE

1. Navnet Nabe.

FOR CA. 50 ÅR SIDEN kaldte Aggerboerne den forsvundne by, i hvis nærhed kampen stod, *e na:b* (med langt a)⁴). Det bestemte kendeord *e* foran Nabe viser, at navnet er et fællesnavn, således at man også måtte kunne tale om en nabe, men hvad er da en nabe?

Ordet er nu ikke mere i brug i folkemålet, men det findes andre steder i Ty som stednavn. I Hærens arkiv findes et kort, som man mener stammer fra ca. 1695¹). På det finder man byen Nabe ved Agger, og lige syd for Thisted ser man navnet *Selstrup Nabe* som benævnelse for det, vi nu kalder Silstrup hoved, en pynt med stejle skrænter, der rager ud i fjorden. Lige syd for Silstrup Nabe findes *Aas Nabe* som navn på en anden pynt.

Lignende navne findes andre steder i landet, f. eks. i Sønderjylland²) og på Fyn³). Den yderste spids af Grenen kaldte Skagens fiskere *Nabbe*⁴).

Fra ældre dansk sprog kender man ordet *nab*⁵),

som betyder spidst fremspring, især (den yderste spids af) odde, næs, pynt, og i den betydning indgår det bl. a. i sønderjyske stednavne²⁾). Fra svensk

Kort i Hærens arkiv c. 1695.

dialekt⁶⁾) kendes ordet *nabb*, d. e. hoved; odde, landtunge; i almindelighed: spids forhøjning; fremskydende spids af en eng, og på østsvensk⁷⁾) betyder *nabb*: odde, hvas spids, horn.

Ved siden af enstavelsesformen optræder der på

dansk en sideform *Nabbe*, samme ord som gammel-dansk *nabbe*, d. e. knold, pynt⁸), og norsk *nabbe*, som betyder spids bjergpynt⁹). Det er dette ord, der usammensat findes i Silstrup Nabe, Aas Nabe og Nabe (ved Agger). Det sidste navn staves i matriklen 1664 Nabbe og Naabbe, i kirkebogen 1648 to gange Naabe, 1651 én gang Naab og én gang Naabbe, 1652 to gange Naab, 1653 og senere stadig Nabe.

Der må altså på det sted ved Agger, hvor Nabe lå, have været naturforhold, som har givet anledning til navnet. Disse forhold kan vi af gode grunde ikke undersøge på stedet, da hele den nordlige del af den gamle tange nu er nedbrudt af havet efter de store gennembrud i 1800erne. Vi er derfor henvist til de sparsomme oplysninger, der findes om tangen før 1800.

Nogle år før 1657, sandsynligvis omkr. 1650—53, tegnede Johannes Meyer flere kort over Danmark, som findes i Det kongelige Bibliotek¹⁰). Disse kort er ikke så pålidelige som senere kort og må nærmest opfattes som skitser, men trods flere åbenlyse fejl er de dog meget værdifulde. På dem ser man syd for Agger en større landtunge, et næs, som skyder sig mod sydøst ud i fjorden og når så langt mod syd, at dens spids ligger ud for Draget mellem Ty og Tyholm. På denne tunge er der tegnet huse. Et af kortene har her to huse, hvoraf det ene synes at skulle forestille en kirke, to af kortene har tre huse, og på et fjerde findes fire. Heraf tør man vist kun slutte, at korttegneren har anset tungen for at være beboet. Fri fantasi er denne tunge på kortet sikkert ikke, men dens form og størrelse kan tænkes at være forkert angivet.

På det tidligere nævnte kort fra ca. 1695 findes tungen ikke, men hvor den skulle have været, ser man tre øer og nogle småholme, som kunne være rester af landtungen. Et senere kort over egnen, udført som

Johs. Meyers kort ca. 1650.

forarbejde til Videnskabernes Selskabs danmarks-kort¹¹), viser kun to øer, de samme som den nordligste og den sydligste af de tre øer på kortet 1695. Den nordligste kaldes her Mortensholm og den sydligste Flegbusken. På intet af disse kort er der angivet bebyggelse på øerne, men på kortet 1695 findes byen Nabe ved et lille næs sydvest for Mortensholm. (S. 278).

Da ordet *nabe* bl. a. kan betyde en odde el. en landtunge, især den yderste spids af en sådan, kan den mulighed tænkes, at Nabe har ligget på yderenden af den tunge, der findes angivet på Johs. Meyers kort, og senere er flyttet. Spørgsmålet er da, om tungen har eksisteret i den form, som Johs. Meyer angiver, og om der findes vidnesbyrd om bebyggelser på den.

I matrikelen 1664 omtales ikke direkte nogen landtunge. Derimod siges det, at Aggerboerne har fæstet en holm i fjorden, som de skal give 12 rigsdaler for om året, hvilket beregnes til 12 td. hartkorn. Man anslår høavlen på holmen til 12 læs årlig, d. v. h. næsten lige så meget som f. eks. høavlen i hele Janne-rup sogn, der opgives at være $12\frac{1}{4}$ læs. Denne holm må have været ret stor, og der kan ikke være tvivl om, at der her er tale om Johs. Meyers landtunge eller en del af den. Der nævnes ikke nogen bebyggelse på holmen, og da Nabe 1657 efter beretningerne at dømme lå på Aggertangen, må den også have ligget der 1664.

Naturligvis kan der være foregået forandringer i naturforholdene og bebyggelsen mellem 1650 og 1664, men sandsynligheden taler for, at Johs. Meyer har bedømt forholdene forkert, og det er forståeligt, om han har gjort det. På det førømtalte forarbejde fra ca. 1790 til Videnskabernes Selskabs kort bemærkes det indenfor en linie, som afgrænser den vestligste del af fjorden omkring holmen og nærmest tangen, at denne del af fjorden lå tør ved vestlige vinde, og at man da brugte fjordbunden som landevej, idet sandet var fast og hårdt. På søkortet fra ca. 1695 findes også en linie udenom dette areal, og udenfor denne linie angives vanddybden til $\frac{1}{6}$ favn, altsaa $\frac{1}{2}$

alen. Vanddybden indenfor linien må da have været ganske ringe, og linien skal sikkert angive grænsen for den del af fjorden, der lå tør ved lavvande. Da fjorden nu på den tid havde fersk vand, må det anses for sandsynligt, at der her som på andre lavvandede steder i fjorden pletvis voksede tagrør, siv, kogleaks og andre planter, der lever under sådanne forhold. Den sydligste af småøerne hed Flegbusken, og det må betyde, at der her var en bevoksning af iris eller lignende sumpplanter. Set ude fra Aggertangen eller fra Vestervigegnen kan nogle holme sammen med siv- og tagrørbevoksede arealer da let have taget sig ud som en landtunge. Ved en vis lav vandstand var der måske virkelig en tunge.

Nogen bebyggelse synes der som sagt ikke at have været i 1664, og det er ganske naturligt. Mortensholm, hvoraf en del endnu findes som den nordligste del af den nuværende Aggertange, er ganske lav og flad, bortset fra klitterne, og de øvrige holme har sikkert været af samme natur. De lave arealer ved Limfjorden oversvømmes endnu ofte ved højvande under storm, og det ville være meget risikabelt at bo på dem.

Når Johs. Meyer dog har tegnet huse på sin landtunge, kan årsagen være, at der har ligget nogle primitive boder eller hytter af lignende slags som dem, man endnu sidst i 1800erne brugte ved vestkysten som midlertidige boliger under fiskerisæsonen. Tidligere brugtes sådanne boder også af hyrder, der vogtede kvæg på marker, der lå noget borte fra landsbyen, og de blev også brugt som oplagspladser for forskellige ting. På originalen til det her gengivne kort er alle bebyggelser farvet røde, men ikke de 3 huse på tungen.

Det er da overvejende sandsynligt, at Nabe altid har ligget ved sit lille næs på Aggertangen. Dette næs er ikke større end mange andre små næs, der ifølge kortene 1695 og 1790 ragede ud fra tangen. Hvorfor skulle det så være en *nabe* og de andre ikke? Svaret får vi måske på det ældste originalkort over Agger sogn i matrikelsarkivet¹²⁾ (fra ca. 1800), hvorpå byen Nabe ikke findes, men derimod *Nab Biere* og *Nab Eng*. Et bjerg betyder i dialekten i regelen ikke en klit, men en høj bakke med ret stejle sider, dannet af mere fast materiale (Bulbjerg, Gasbjerg, Savbjerg, Hjælpebjerg m. fl.). Men kunne en sådan bakke findes i tangen? Den almindelige opfattelse er vist, at den gamle tange ligesom den nuværende var opbygget af strandvolde og klitdannelser og at Nissum Bredning engang har været en del af Vesterhavet. Undersøgelser i bunden af bredningen har imidlertid vist, at skaller og sneglehuse også i ældre lag ikke er af den samme type som de tilsvarende fra Vesterhavet, men mere tyndskallede, så man må antage, at bredningen har været skilt fra havet ved fast land eller måske snarere ved øer, som har dæmmet op for havets voldsomhed¹³⁾. Længs vestkysten af Ty har der været flere sådanne øer. I Nordty således ved Stenbjerg, Vegebjerg og Savbjerg, men disse øer, der har ret stejle sider på grund af havets angreb, ligger nu inde i landet, fordi landet her hævede sig. Ved Agger har der været en lignende ø, hvoraf det meste er skåret bort af havet. På kortet fra ca. 1790 står her »Leerberg, nautica¹⁴⁾ Blokkenberg«, og ud mod Vesterhavet er angivet en skrænt. Ved Vester Agger står der: »Her begyndes Blokkenberg«, og både Vester Agger, Sønder og Nørre Aalum ligger på dette bjerg.

Nabe Bjerg har da sikkert været et lignende bjerg, som er indgået i tangen, og det vil være ganske i overensstemmelse med den stedlige brug af ordet nabe, om man kaldte en pynt ud mod fjorden *e na:b*, ligesom det ville være naturligt at kalde bebyggelsen derved *Nabe*.

Matriklen 1664 bruger iøvrigt udtrykket »på Nabe«, og den samme benævnelse findes stadig anvendt i kirkebogen, hvor også beboerne af de øvrige byer på tangen siges at bo »på Bollum«, »på Toft« og »på Røn«. Heraf tør man måske slutte, at alle tangens byer lå på forhøjninger, hvor de i nogen grad var sikret mod oversvømmelser.

2. *Byen Nabe.*

Nabe var kun en lille by. I matriklen 1664 nævnes først tre beboere og derefter endnu én i et hus. Det samlede hartkorn var $4\frac{1}{2}$ td. Afgiften bestod af hvillinger, hvilket må betyde, at beboerne i hvert fald til dels har ernæret sig af fiskeri. Lidt landbrug har de dog sikkert også haft. Knud Aagaard fortæller i sin »Beskrivelse af Thye« 1802, at der var gode enge ind mod fjorden, og at de to byer, der dengang var tilbage på tangen, Toft og Røn, i modsætning til Agger havde nogen agerjord. Bunden var fed blåler. Forholdene har sikkert været noget lignende for Bollums og Nabes vedkommende. På det ældste originalkort over sognet ca. 1800¹²⁾ kan det ses, at de to forsvundne byers jord er opdelt i mange små lodder, hvilket må betyde, at de havde en ikke ringe værdi.

Man kunne synes, at disse byer lå meget afsides derude på tangen, men det var ikke tilfældet. De lå

jo ved den vigtige landevej, der dannede forbindelse mellem Ty på den ene side og Vest- og Sydjylland, Slesvig og Holsten på den anden. Oddesundoverfarten var så besværlig, især for transport af stude og af varer, at man foretrak vejen over tangen¹²). Langs med de gamle landeveje lå der ofte uden for de egentlige landsbyers område små bebyggelser, bestående af enkelte eller nogle få huse og gårde. Nabe må sikkert opfattes som en sådan vejbebyggelse.

Beboerne på Nabe nævnes i kirkebogen 1648 og endnu 1766. Kort derefter må byen være opgivet. Trap nævner, at byens sidste gård forsvandt 1775¹⁶). Hvad var da grunden til, at byen forsvandt? Det kan ikke direkte have været havet, der har taget den, for på det nævnte kort fra omkring 1800 finder man endnu det sted, hvor byen ifølge kortet fra 1695 skulle have ligget. Men hav og fjord brød under storm og højvande ofte gennem tangen på de laveste steder og dannede åbninger, hvorigennem der kunne gå rivende strømme. Når hullet i tangen igen lukkedes, var det sand og grus, der fyldte hullet, og et stykke god jord var da for bestandig ødelagt, samtidig med, at dele af engene var blevet dækket af sand og grus. Hertil kom, at vinden stadig førte sand fra stranden og klitterne ind over enge og marker, således at deres værdi forringedes år for år. Også fjorden kunne være en slem nabo. Om vinteren hændte det, at storme fra øst skruede fjordisen ind mod tangen i sådanne masser og med en sådan kraft, at engene blev opskåret og underskåret og overlagt med sand¹⁵). Det gik derfor stadig tilbage for beboerne, og det var at forudse, at forholdene ville blive værre og værre, så at fiskeriet ville blive deres

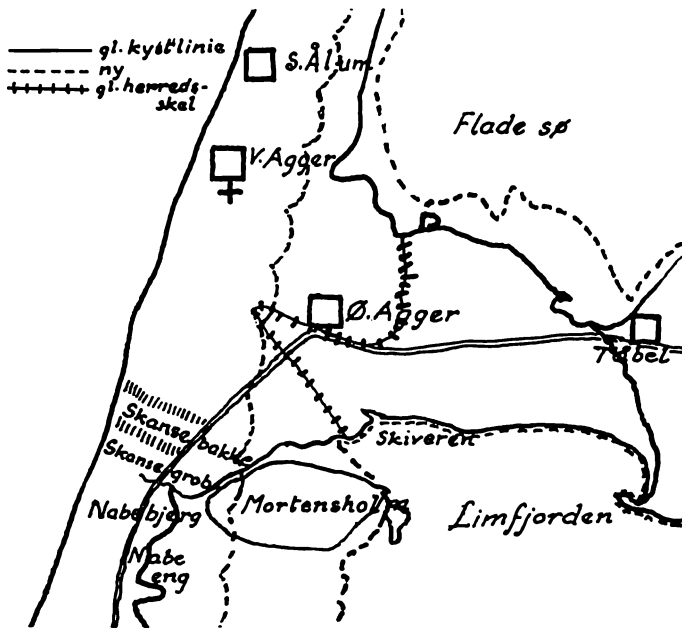
eneste næringsvej. Men for fiskeriet var forholdene ikke så gode her som i Agger. Bådene var i fare for at blive skyllet bort af fjord eller hav¹⁷⁾, og der var langt ud i fjorden så ringe vanddybde, at det har været besværligt at få bådene ud. Ved Agger var fjorden derimod ret dyb. Kortet 1695 angiver ved åens udløb en dybde på 1 favn, og dybden stiger derefter jævnt. Ved Randrup er den 2 favn, syd for Helligsø 3 favn. Det er derfor forståeligt, at unge mennesker flyttede til Agger, så der kun var gamle folk tilbage i Nabe. I de sidste år, før byen blev nedlagt, er der ikke født børn i byen. 1766 døde to gamle mennesker 85 og 80 år. Byens saga var ude.

3. Kamppladsen ved Nabe.

Beretningerne om kampen fortæller, at svenskerne først i oktober 1657 trængte frem over Aggertangen for at nå ind i Ty og nåede Nabe. Norden for denne by havde bønder og borgere taget opstilling i en skanse, og foran denne skanse var der gravet en forsvarsgrøft, som dannede forbindelse mellem fjorden og havet. På kortet fra ca. 1790 finder man på tangen lige vest for Mortensholm navnet *Skandse Grob* (skansegrøft), og på kortet fra ca. 1800 finder man desuden norden for Skandse Grob tværs over tangen *Skandse Bakke*. Der kan ikke være tvivl om, at denne skanse og grønne er dem, der stammer fra kampen den 3. oktober 1657. Om de lave diger, som nu ligger nær Agger bådehavn, og som efter mundtlig beretning strækker sig mod vest ind under klitterne ud til havet, har noget med kampen at gøre, véd man ikke, men det er meget sandsynligt. Da den militære ledelse blev klar over, at svenskerne ville søge over

Aggertangen, var det naturligt, om man forsøgte at standse dem på det sted, hvor de lave diger ligger. Her kunne skanserne støtte sig til havet på den ene flanke og til fjorden på den anden, idet fjorden her var så dyb, at svenskerne ikke kunne vade over den. Imidlertid ville det tage nogen tid at gøre et skanseanlæg her færdigt, da det ville blive ca. 1 km i udstrækning. Det ville derfor være nødvendigt foreløbig at standse de hastigt fremrykkende svenskere et sted på tangen. Denne var smallest nord for Nabe, så her kunne man hurtigst grave en skanse, som man kunne forsvare med forholdsvis få folk, medens resten arbejdede på hovedforsvarsværket. Det nævnes i beretningerne, at der var kommet mange vendelboer til stedet, men da ingen af dem er nævnt i kirkebøgernes fortegnelser over de faldne, har man ment, at de var løbet deres vej før kampen. Det er dog ikke sikkert. De kunne jo have været beskæftiget med skansearbejdet, mens nogle af landets egne lå i forreste linie ved Nabe-skansen. At svenskerne kunne omgå denne skanse ved at vade over den lavvandede fjord, har ledelsen sikkert vidst, men den risiko måtte man løbe. Svenskerne var jo ikke stedkendt, så der var en mulighed for, at det kunne gå. At forsvarsforberedelserne ikke var tilendebragt, kan man se deraf, at præsterne havde fået besked om at lade deres ryttere møde den 5. oktober, andre har rimeligvis fået samme besked. Svenskernes angreb på Nabe-skansen og deres hurtige sejr er da sikkert kommet bag på den militære ledelse, og deri skal man måske søge forklaringen på, at de kampdagen var flere mil borte fra kamppladsen, måske for at organisere mobiliseringen og forsyningerne.

Kampens udfald er kendt. Havde vore folk fået tid til at opbygge et bedre forsvarsanlæg, ville resultatet måske være blevet et andet. Det sted, hvor kampen stod, skansen og grøften, såvel som stedet, hvor Nabe engang lå, er forsvundet. En sammenligning mellem kortet af 1790, der er udført i målestok 1:20.000, og et målebordsblad i samme målestok fra nutiden, viser, at hele dette område nu er taget af havet.

Det var derfor ikke muligt at sætte den sten, der nu er rejst i 300-året for kampen, på selve åstedet. Man valgte da at anbringe stenen på et sted, som de flygtende forsvarere og de efterfølgende svenskere

må have passeret, et sted, hvor stenen kan blive set af mange og bidrage til at holde mindet om kampen og vore fædres forsvarsvilje levende.

Henvisninger og noter.

- 1) Johs. Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen, s. 96.
 - 2) Sønderjyske Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget.
 - 3) F. eks. Nabbe ved Fåborg.
 - 4) H. F. Feilberg: Bidrag til en ordbog over jyske almuemål. Andet bind, s. 663, nabbe.
 - 5) Ordbog over det danske Sprog.
 - 6) J. E. Rietz: Svenskt Dialekt-Lexikon.
 - 7) Herman Vendell: Ordbok över de östsvenska dialekterna.
 - 8) O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog.
 - 9) Ivar Aasen: Norsk Ordbog. 2. udg.
 - 10) Det kongelige Bibliotek, G.K.S. 713², III, 32, 39, IV 2, 10.
 - 11) I Geodætisk Institut. Målestok 1:20.000.
 - 12) Copie Carte over Thyebye Røn, Toftum, Øster Ager, Vester Ager, Sønder Aalum og Nørre Aalum Byers Eiendom udi Thisted Amt. Copieret af Joh. Schuchardt.
 - 13) Danmarks geologiske Undersøgelser. II Række, nr. 35, s. 61.
 - 14) d. e. på søfartssprog.
 - 15) Historisk Aarvog for Thisted Amt. 1926, s. 163.
 - 16) Se også C. Andresen: Om Klitformationen, s. 234.
 - 17) Historisk Aarvog for Thisted Amt. 1926. s. 156 og 163.
-

Mindestensafsløringen ved Agger

DET HAR LÆNGE været under overvejelse at søge rejst en mindesten ved Agger, hvorved de faldne fra slaget ved Nabe kunne blive hædret og mindet. På initiativ af Thyboforeningen i København blev dette til virkelighed den 1. september i år, da det er 300-året for denne tragiske begivenhed, der kostede en mængde thyboeres liv.

Den smukke sten, der blev afsløret, stammer fra sognet, idet den er fra Kjærgaard strand og skænket »Hist. Samf.« af ejeren Chr. Kjærgaard. Med besvær blev den slæbt op af de bratte bringer ved hjælp af kraftige wirer — et arbejde Falck påtog sig og udførte med vanlig dygtighed. Inskriptionen på stenen er smukt udført af stenhuggerfirmaet brødrene Jensen, Thisted. Murermester Ejnar Larsen, Vestervig, forarbejdede sokkelen, som beklædtes med græstørv. Stenen er anbragt lige uden for Agger med den skønneste udsigt til Lodbjerg fyr, Vestervig kirke, bakkerne ved Kobberød strand og ned til fjordhavnen.

Festligheden berammedes til søndag den 1. septbr., idet den dermed blev et led i den årlige udflugt, som Hist. Samf. arrangerer i forbindelse med turistforeningen. Da indvielsen tog sin begyndelse kl. 16, var der samlet 6—700 mennesker fra nær og fjern. Adskillige medlemmer fra Thyboforeningen i København var kommet til stede.

Formanden for Historisk Samfund, læge E. Toft, Vestervig, indledte højtideligheden med at takke Thyboforeningen for initiativet og hjælpen til rejsningen af stenen, Chr. Kjærgaard for overdragelsen af den skønne sten, stenhuggeren for arbejdet og takkede enhver, som havde bidraget til, at den festlige dag nu var en virkelighed. Dr. Toft gav derpå en kort historisk redegørelse for de tragiske begivenheder på Aggertangen, hvor svenskerne trængte ind fra syd og overmandede den lille skare thyboere, der helt modigt forsvarede deres fædrenejord. De faldt, men deres dåd bør mindes til fjerne tider. Derfor er denne sten rejst.

Museumsinspektør P. L. Hald, Thisted, afslørede stenen og udtrykte et æret være de faldnes minde.

Historisk Samfunds formand, læge E. Toft, Vestervig, og museumsinsp. Hald, Thisted, ved afsløringen af mindesmærket. Under Thyboforeningens fane skimtes formanden, red. Hans Mathiassen.

Et medlem af bestyrelsen for Thyboforeningen i København nedlagde en buket ved stenen, og formanden, red. Hans Mathiassen, udtalte sin glæde over opgaven, som de havde været med til at løse og som alle i foreningen var enige om burde løses. Hans Mathiassen glædede sig over det skønne sted, stenen var rejst, og var glad for, at den nu stod og fortalte efterslægten om de tapre, der var gået bort for hjemstavnens sag.

Pens. lærer Aggerstrøm, tidl. Gettrup, takkede på Aggerboernes vegne for stenen og for den interesse, der dermed vistest hans fødeby. Jeg er sikker på, alle herude vil værne om den og vise den ære og respekt.

Også fra Thyboforeningen i Aarhus nedlagdes der en buket foruden private.

Festligheden afsluttedes med det kendte vers:
Kæmp for alt, hvad du har kært.

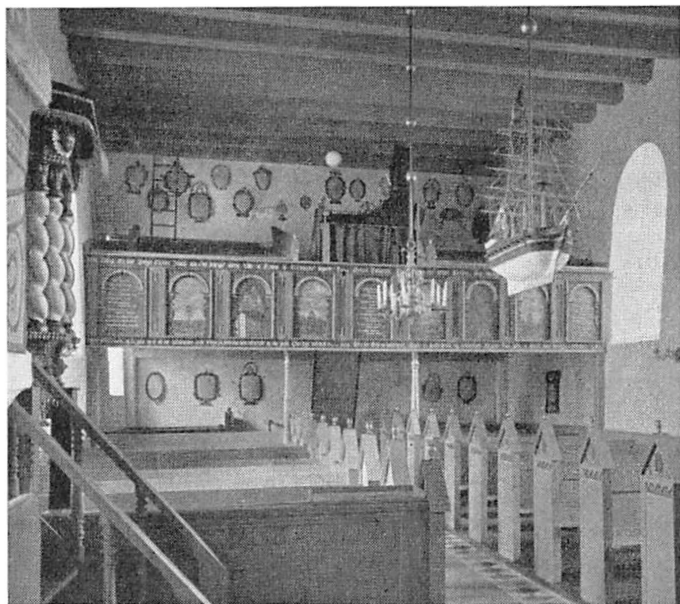
H. A. Riis-Olesen.

— Om Historisk Samfunds virksomhed gav formanden, læge *E. Toft*, Vestervig, beretning paa generalforsamlingen paa museet 28. juni 1957. Formanden udtrykte glæde over det smukke medlemstal, men betonedede, at endnu mange flere bør være medlemmer af Historisk Samfund.

Kassereren redaktør *J. J. Lustrup* oplæste regnskabet, der godkendtes. Han oplyste, at samtlige kommuner: amtskommunen, Thisted by og sognekommunerne i Thy og V. Hanherred nu støtter Historisk Samfund med aarlige bidrag, hvad man er særlig taknemlig for, da denne tilkendegivelse har sin store betydning.

— Det vedtoges at foretage den foran omtalte udflugt til mindstensafsløringen i Agger sammen med turistforeningen søndag 1. september.

L.

Interiør fra Vester Vandet kirke, set mod vestgavlen.

Fot. Nationalmuseet.

MINDEPLADER FRA VESTER VANDET KIRKE

Ved HENNING JENSEN og G. KROGH-JENSEN

PÅ OVENSTÅENDE FOTOGRAFI, taget 1935, kan man i baggrunden se de fleste af de mindeplader, denne artikel handler om. Nu — i 1957 — er der kun få stykker tilbage. Resten, blev der sagt, var lagt op paa kirkens loft. En eftersøgning, vi foretog i som-

meren 1957, viste imidlertid, at dette ikke var tilfældet, men efter nogen søgen fandt vi dem henlagt i et rum under bænken på pulpituret. Herfra blev de med tilladelse af sognepræst I. P. Christensen hentet frem og med forsigtighed underkastet en tiltrængt renselsesproces. Derefter blev de alle omhyggeligt aflæst og afskrevet. Opgaven var ikke altid let, for flere af pladerne var så medtaget af rust og ælde, at inskriptionerne var næsten ulæselige. Dette gjaldt naturligvis i særlig grad de ældste af dem, hvorimod de nyere i flere tilfælde var forbavsende velbevaret og lette at læse.

Vi har i alt fundet 27 mindeplader med tilknytning til Vester Vandet kirke, og heraf fandtes de 23 i kirken, medens 2 var indgået i Thisted Museum og 2 i Nationalmuseet. Noget kunne tyde på, at Vester Vandet kirke har besiddet en særlig smuk samling af disse mindeplader.

Den ældste af mindepladerne er fra 1826, den yngste fra 1874. De spænder således over en periode på et halvt hundrede år midt i forrige århundrede. Når der ikke er kommet flere til efter det sidstnævnte årstal, skyldes det, at kirkens styrelse bestemte, at der ikke måtte hænges flere op i kirken. Man indså, at man alene af pladshensyn ikke kunne fortsætte, så meget mindre som mindepladerne i de senere år havde vist tendens til at vokse i størrelse samtidig med, at deres æstetiske kvalitet i flere tilfælde viste en uforuroligende tilbagegang. Pladerne fordeler sig iøvrigt med kun 10 fra 1826 til 1856 og 17 i resten af perioden. I 1860'erne synes denne skik at have kulmineret, idet der alene i tiden fra 1862 til 1868 har været ophængt 8 mindeplader.

Af selve mindepladerne kan man se, at de har været anbragt på kisterne. »I denne Kiste er nedlagt . . .«, således indledes flere af dem, og på nogle kan man ligefrem se små beslag med sømhuller til fastgørelse af pladerne. Før jordfæstelsen er mindepladerne blevet taget af kisterne og er derefter blevet ophængt i kirken. Om nogle er blevet siddende på kisten og fulgt med i graven, vides ikke, men det er ikke sandsynligt. Ophængningen i kirken har utvivlsomt været det væsentlige.

Teksten på mindepladerne indledes med den afdødes navn. Derefter følger nekrologen med de vigtigste data i vedkommendes liv: Fødsel, ægteskab, børn, død. Til sidst et kortere eller længere vers.

Hvem har affattet disse tekster? Utvivlsomt den stedlige skolelærer, dengang endnu populært kaldet degnen. Man genkender hans stil fra mindeplade til mindeplade, og undertiden bruges næsten ord til andet det samme vers ved flere lejligheder, sammenlign f. eks. mindepladerne 8, 12 og 13. At skrive disse tekster og vers har været en af skolelærerens halv-officielle opgaver, og det var nok ingen let opgave. Sandsynligvis har han paa et eller andet tidspunkt af begravelsesceremonien, antagelig når kisten skulle føres fra hjemmet, læst mindepladens tekst højt for følget.

De biografiske oplysninger på de 27 mindeplader er blevet omhyggeligt gennemgået og sammenholdt med de pågældende kirkebøger. Det har derved vist sig, at disse oplysninger på ganske få undtagelser nær er fuldstændig rigtige, og det forhøjer naturligvis mindepladernes personalhistoriske værdi. Om versene kan man jo nok sige, at de er naive og har

meget lidt med kunst at gøre, men alligevel er de ikke uden interesse. De er i al deres primitivitet rørende, og i adskillige af dem forekommer der glimt, som belyser den afdødes personlighed og giver et nærbillede af situationen omkring dødsfaldet. Det almindelige er, at de efterlevende gennem disse vers taler til den afdøde, men det omvendte kan også forekomme, i enkelte tilfælde endog både det ene og det andet, se f. eks. mindepladerne 12 og 16.

Af de 27 mindeplader stammer de 11 fra Klitmøller, og det er, som man kunne vente det, først og fremmest de velhavende skudeejerslægter, der er repræsenteret. Fra det øvrige sogn er det de største gårde: Vandetgaard, Skaarupgaard og Tøfting, der dominerer, men de mindre, som Strubesig og Brunbjerg, er også med, ja selv et af husmandshusene i Blegehule. Dertil kommer så en sognedegn og en kirkesanger og skolelærer. Mindepladerne omfatter flere kvinder end mænd, men iøvrigt er alle aldersklasser repræsenteret ligefra spædbarnet (9, 19) til oldingen (1, 11). I forhold til antallet af døde i sognet var det kun et meget lille mindretal, hvis minde blev hædret med en mindeplade.

Både hvad størrelse og udstyr angår adskiller disse beskedne, borgerlige epitafier sig meget væsentligt fra det vældige epitafium over provst Peder Knudsen Riber, der hænger i den østre ende af samme kirke. Deres former varierer, men der er alligevel en bestemt type, der går igen i de fleste af dem. Alle på een nær er fremstillet af tynd metalplade, det, man i dag ville kalde blik. Den almindeligste type består af en oval, hvælvet plade omkr. 20 × 30 cm, nogle lidt større, andre lidt mindre, og næsten alle

er hvidmalet. Her på er indskriften malet med sort skriveskrift, og man forbavses over, så smukt og dekorativt dette i mange tilfælde er udført. En enkelt plade (21) er sortmalet med hvid skrift, men dette synes at have været uholdbart. Pladen er i hvert fald stærkt forvitret og skriften næsten ulæselig, hvorimod de hvidmalede plader gennemgående har holdt sig langt bedre. Udenom den ovale plade er der så på adskillige af dem fæstet en egeløvsranke, små malede blade af blik med kunstige agern ind imellem, enten loddet på en omløbende ståltråd eller på selve pladen. Dette er den ældste og enkleste form, men efterhånden opstår der mere sammensatte afledede former, den skjoldformede og senere den rektangulære med afrundede hjørner. Desuden prydes mindepladerne efterhånden med påsatte fodstykker og foroven med kors, lyrer og andre dekorationer. På en enkelt af dem ses endog øverst en 7-takket krone (27). Den allerældste af mindepladerne (1) er også af metal, men er iøvrigt helt forskellig fra de andre, idet den er formet som en udfoldet dokumentrulle med en tynd spiralkant (se side 302).

Disse mindeplader er ikke fuserarbejde. De er smukt og fagmæssigt forarbejdet og kan næppe være fremstillet på stedet. Hvor de er kommet fra, giver en enkelt af mindepladerne (22) et fingerpeg om. På dens bagside ses nemlig et fabrikantstempel med: P. A. Halse, Thisted. Gennem folketællingslisten for Thisted 1860 er det lykkedes at konstatere, at denne P. A. Halse boede i Nørregade i Thisted og var blikkenslager. Han har nok været specialist i at lave den slags plader og har vel haft et passende lager af dem, så man hurtigt kunne få fat i en, når der indtraf et

dødsfald. Men hvem har så udført de smukke inskriptioner? Måske har skolelæreren også leveret dette krævende bidrag til mindepladen, eller også, og det er vel det sandsynligste, har blikkenslageren fået arbejdet udført hos en dygtig maler.

Foruden disse fagmæssigt og gennemgående smukt forarbejdede mindeplader forekommer der nogle få, som i høj grad bærer præg af at være hjemmegjorte, skåret ud af en blikplade og dekoreret på enfoldig vis. Kun skriveskriften er her som på de andre plader udført af en øvet hånd. En af dem (19) måler ikke mindre end 48×50 cm, og man kan godt forestille sig, at det har været mindeplader af denne art, der har gjort kirkens styrelse betænkelig ved den fortsatte ophængning af plader. Endnu større er forøvrigt mindeplade 14 fra Blegehule, som måler ca. 60×67 cm, og den er desuden mærkelig derved, at det er den eneste af mindepladerne, som er lavet af træ. Den er stor og klodset, men rørende og ejendommelig i al sin hjemmegjorthed. De fine mindeplader fra Thisted har nok været dyre, og når dertil kom, at der skulle betales både for at få teksten affattet og for at få den malet på pladen, løb det jo op. Kunne man selv lave pladen, blev det jo noget billigere, men desværre ikke kønnere.

Nu ligger altså de fleste af disse mindeplader igen under bænkene på pulpituret i Vester Vandet kirke, medens nogle få endnu hænger i kirken og 4 er velbevaret i museer. Med undtagelse af disse 4 går de alle deres undergang imøde, og om nogle år vil de være helt ødelagt.

For at bevare det, disse gamle mindeplader endnu kan fortælle eftertiden både om mennesker og om en

længst forsvunden skik, gengives i det følgende teksterne på alle 27 plader i den skikkelse, i hvilken de er forefundet. Den ofte besynderlige og mangelfulde retskrivning og tegnsætning er naturligvis gengivet, ganske som den foreligger, og der er ikke gjort forsøg på ved gætning at udfylde de huller, der fremkommer ved ulæselige ord.

Mindepladerne følger efter hinanden i kronologisk orden, og i en note til hver plade er der givet en ganske kort beskrivelse af selve pladen. Desuden er der tilføjet nogle supplerende oplysninger om de omhandlede personer, i hvilken forbindelse der er gjort opmærksom på de tilfælde, hvor mindepladernes oplysninger ikke er i overensstemmelse med kirkebøgerne.

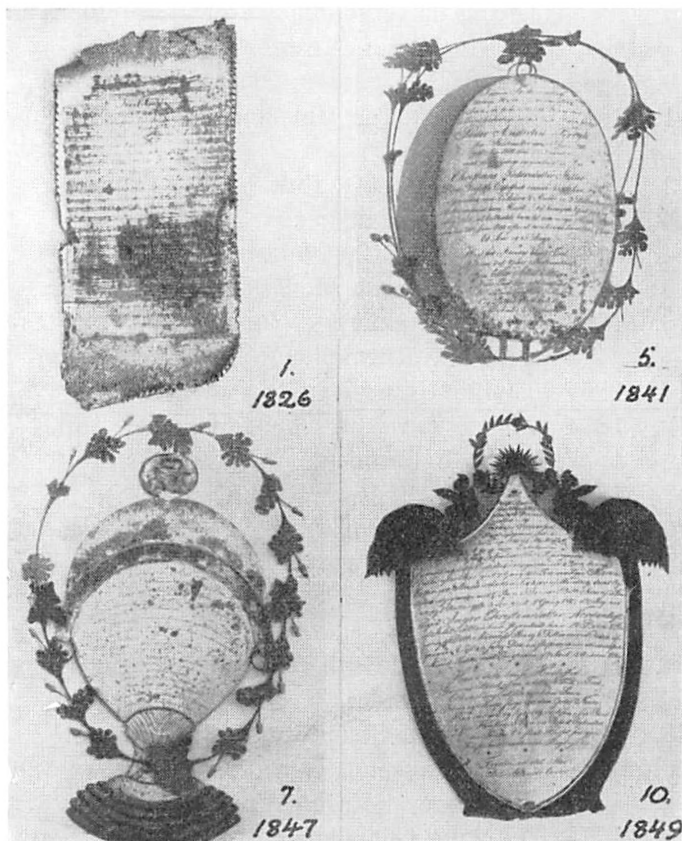
Også i andre kirker ligger der mindeplader og rufter op. Det ville være glædeligt, om nogen, medens tid er, ville fortsætte det arbejde, der her er påbegyndt.

Mindepladerne i kronologisk orden.

1. 1826 Jacob Orslef, sognedegn i Vester og Øster Vandet.
2. 1834 Mette Kirstine Christensdatter, Klitmøller.
3. 1836 Maren Nielsdatter Nordentoft, født Møller, Klitmøller.
4. 1838 Sophie Marie Jensdatter Krogh, født Broe, Klitmøller.
5. 1841 Peder Andersen Krogh, Klitmøller.
6. 1841 Maren Cathrine Thomsen, Skaarupgaard.
7. 1847 Anders Christensen Brandi, Klitmøller.

8. 1848 Dorthe Jørgensdatter Nørgaard, f. Hausgaard (Holm), Klitmøller.
9. 1849 Petronelle Ambrosia Schmidt, født Orslef, og dattersønnen Peter Jensenius Andersen Møller, Vester Vandet.
10. 1849 Thomas Jespersen, Skaarupgaard.
11. 1857 Jørgen Larsen Hausgaard (Holm), Klitmøller.
12. 1857 Ellen Steentoft, født Brandi, Tøfting.
13. 1859 Christian Hausgaard, Klitmøller.
14. 1862 Else Marie Christensen, Blegehule.
15. 1862 Peter Hausgaard, Klitmøller.
16. 1862 Mette Frost, født Christensdatter (Jespersen), Klitmøller.
17. 1864 Elvine Hausgaard, Klitmøller.
18. 1864 Maren Kirstine Christensdatter Tandrup, Brunbjerg.
19. 1864 Christen Jensen, Brunbjerg.
20. 1864 Margrethe Dorothea Eeg, Strubesig.
21. 1868 Christen Steentoft, Tøfting.
22. 1870 Jesper Heegaard, Vandetgaard.
23. 1870 Samme.
24. 1870 Michaeline Bach, f. Michelsdatter Kløv, Vester Vandet.
25. 1870 Christiane Steentoft, Tøfting.
26. 1872 Jens Madsen Schmidt, kirkesanger og skolelærer i Vester Vandet.
27. 1874 Mariane Christensdatter, Vandetgaard.

Af disse mindeplader fandtes (1957) 11 og 24 i Nationalmuseet, 13 og 26 i Thisted Museum, resten i Vester Vandet kirke.

*Fire af mindepladerne fra Vester Vandet kirke.
Numrene henviser til teksten. Fot. Torsten Balle.*

1.

1826

I denne Kiste er nedlagt Det Forgjængelige af den Ædle Olding

JACOB ORSLEF

Han var født i Helsingør den 16de Juni 1740. Blev demitteret fra Helsingørs Latinske Skole 1759. Kaldet til Klokker i Thisted den 15de Octbr 1767. Derefter forflyttet til Sognedegn for disse Menigheder den 7de Octbr 1771; og resignerede efter 44 aars Tjeneste i Aaret 1815. Hans første Ægteskab var Jfr. *Kjerstine Hind* 1767, i 17 Aar, uden Livsarvinger. Andet Ægteskab med Jfr. *Magrethe Dorothea Juhl* 1785, i 29 Aar, i hvilket Ægteskab De bleve velsignede med 7 Børn, 3 sønner og hvoraf 1 Søn og 1 datter sørgelig efterlever.

Efter 16 Dages Sygdom, kaldede Gud ham til den evige Glæde, ved en blid og rolig Død den 17de October 1826, i Hans Alders 86 Aar og 4 Maaneder.

Derefter et vers, som på grund af pladens stærkt medtagne tilstand er ulæseligt.

En metalplade, ca. 22 × 46 cm, formet som en udfoldet dokumentrulle med spiralkant. Hvidmalet med sort skriveskrift. Meget medtaget af rust. Fotografi, se s. 302.

Jacob Orslef blev døbt i St. Olai kirke i Helsingør 1740 ^{20/6} og var søn af sognepræst Peder Mikkelsen Orslef og hustru Ambrosia Fischer Han blev 1. gang gift 1767 med Kirstine (Kirsten) Pedersdatter Hind, datter af kordegn og klokker i Thisted Peder Henriksen Hind og 1. hustru Margareta Catrine Thye (datter af oberstløjtnant Mathias Thye), se Historisk Aarvog for Thisted Amt 1949, s. 291 og 298. Kirstine Pedersdatter Hind døde i Vester Vandet 1784, 50 år gl. Hans 2. hustru Margrethe Dorothea Juhl døde sst. 1814, 56 år gl. En datter af 2. ægteskab var Petronelle Ambrosia Orslef (se mindeplade 9). Jacob Orslef var den sidste sognedegn der på stedet. Hans efterfølger, svigersønnen Roel Eeg, tituleredes kirkesanger og skolelærer.

Om Jacob Orslef, se iøvrigt Severin Christensen: Om de gamle Degne, i Historisk Aarbog for Thisted Amt 1911, s. 95 ff.

2. 1834

Aar 1834 bortkaldte Herren Hvile den agtbare og dydige Kone

METTE KIERSTINE CHRISTENSDATTER

født i Amtoft, Aarup Sogn i Hanherred den 1ste Octbr 1772 af Forældre velagte Gaardmand *Christen Pallesen* og *Sophie Christensdatter*, død i Klitmøller den 8de April 1834.

Gift 1ste gang med Skipper *Jens Andersen Broe*, den 14de Febr 1795, og i samme kjerlige Ægteskab blev velsignet med 5 Børn, hvoraf 2 Sønner modtager hende i Evigheden, og 3 Døttre sørgeligst efterlever.

Gift 2den Gang med Skipper *Christen Brandt Hausgaard* den 5te August 1820, med hvem hun levede et kjerligt Ægteskab i 13 Aar 8 Maaneder 3 dage. —

O Salige, som nu har Løn i Evigheden
Du æret, elsket var af hver som kjendte Dig,
At tænke, handle vel var al din lyst hernede
Og i Dit Hjerte blev ej funden mindste Svig.

Oval, hvælvet metalplade, ca. 22 × 32 cm, omgivet af en egeløvsranke. Foroven en lille oval plade med en påsat sommerfugl. Hvidmalet med sort skriveskrift. (Her og i det følgende gælder de angivne mål selve den ovale plade og ikke de omgivende dekorationer).

Mette Kirstine Christensdatters 1. mand, Jens Andersen Broe (1745—1820) var søn af Anders Jensen Broe (1694—1760) og hustru Anne Pedersdatter Bach (1704—1794) i Klitmøller. Han var en dygtig og velhavende skipper og havde tidligere været gift med Anne Cathrine Christensdatter

Brandi (1753—1788), men hun døde knap 35 år gammel, og børnene i dette ægteskab døde alle som spæde. Efter at have levet som enkemand i 7 år giftede han sig 2. gang 1795 med Mette Kirstine Christensdatter, som overlevede ham, og som 1820 giftede sig 2. gang med den 23 år yngre Christen Christensen Brandi Hausgaard (1795—1876), som derved blev ejer af en af Klitmøllers betydeligste ejendomme. Dette ægteskab var barnløst. Efter Mette Kirstine Christensdatters død giftede Christen Brandi Hausgaard sig 2. gang 1835 med Marie Neergaard (1808—1901) fra Momtoft og fik med hende 11 børn, hvoraf sønnerne Christian og Peter og datteren Elvine døde i en ung alder, se mindepladerne 13, 15 og 17. Christen Brandi Hausgaard, der var søn af Christen Pedersen Møller Hausgaard (1768—1840) og hustru Anne Marie Christensdatter Brandi (1765—1850) i Klitmøller, var skipper og en af de sidste store skudeejere i Klitmøller.

3. 1836

I denne Kiste hviler den jordiske Deel af

MAREN NIELSDATTER NORDENTOFT,
fød MØLLER

i Klitmøller den 18de August 1779 af Forældrene *Niels Andersen Møller* og *Johanne Poulsdatter Brandi*, død sammesteds den 31de Martz 1836. blev gift med Skipper *Christen Pedersen Nordentoft* den 22de September 1798. Hendes Mand døde den 1ste Februar 1827, i dette Ægteskab bleve de af Gud velsignede med 8 Børn 4re Piger og 4re Sønner. — Faderen, 2 Piger og 2 Sønner modtage hende i de evige Boliger. —

Hav Tak, O gode Moder,
Du vilde kun vort Vel,
Du os nu her forlader,
Gud glæde hist din Sjel!

Fred med hendes Støv!

Oval, hvælvet metalplade, ca. 22 × 32 cm, omgivet af en egeløvsranke. Foroven en lille oval plade med en påsat sommerfugl. Hvidmalet med sort skriveskrift.

Maren Nielsdatter Møllers forældre, skudeejere og skipper Niels Andersen Møller (1743—1807) og Johanne Poulsdatter Brandi (1751—1805) var begge udgået af gamle Klitmøller-slægter, men hendes mand, skudeejere og skipper Christen Pedersen Nordentoft (1776—1827) var født i Nors sogn, og med ham kom navnet Nordentoft til Klitmøller. Han var søn af Peder Larsen Vestergaard og hustru Karen Nielsdatter i Nors og var ikke af Nordentoftslægten, men opkaldt efter en Nordentoft. Fra Christen Pedersen Nordentoft og Maren Nielsdatter Møller nedstammer Nordentoftslægten fra Klitmøller. En af deres sønner var Peder Christensen Nordentoft (1799—1874), der flyttede fra Klitmøller og blev købmand i Thisted. En datter, Inger Christensdatter Nordentoft (1803—1884), blev gift med Thomas Jespersen i Skaarupgaard, se mindetavle 10.

4.

1838

Her gjemmes den gere Deel af en meget
brav og ærværdig Kone

SOPHIE MARIE JENSDATTER KROGH,
født BROE

Livets den første Morgen oprandt i Klitmøller Aar 1809 den 16. April, gift den 15. December Aar 1836 med den Hæderlige og Agtværdige Ungkarl og Skipper *Christen Brandi Pedersen Krogh*. Hun skjenkede ham 1 søn den 30. Decembr og vandrede derpaa efter megen haard Sygdom over i Evigheden den 4de Januar 1838. Hendes korte Levedage her var 28 Aar 8 Maaneder 18 Dage.

Som en ædel Danneqvind boede Fromhed og Blidhed i hendes Sjel — Retsind i hendes Hjerte, Derfor skal hendes Minde stedse være hædret, men hendes

Bortgang saarer haardt en dybt nedbøjet Ægtefælle
— Paarørende og Venner.

Fred hvile med den Ædles Støv i Graven,
Hendes Aand er hos Gud!
I de evige Glædes Boliger. —

Oval hvælvet metalplade, ca. 22 × 32 cm. Hvidmalet med sort skriveskrift. Har oprindeligt været omkranset af en ege-løvsranke.

Sophie Marie Jensdatter Broe var datter af skipper Jens Andersen Broe og hustru Mette Kirstine Christensdatter, se mindeplade 2. Hun døde efter sin første fødsel, og sønnen, hun fødte 1837 ³⁰/₁₂, døde 1838 ¹⁰/₁, 11 dage gammel. Hendes mand, Christen Brandi Krogh (1807—1853), var søn af skude-ejer og skipper Peder Andersen Krogh i Klitmøller, se mindeplade 5. Christen Brandi Krogh blev 1840 gift 2. gang med Kirsten Thomsen, en datter af Thomas Jespersen, Skaarupgaard, se mindeplade 10. Han flyttede til Thisted, da skudehandelen i Klitmøller efter Aggertangens gennembrud gik i stå, men døde kort efter af kolera under et ophold i Hull i England.

5.

1841

I denne Kiste er nedlagt til evig Hvile i Gravens stille Favn, de forkrænkelige Dele af den i Livet hæderlige nu hos Gud i Døden Sal: Skppr.

PEDER ANDERSEN KROGH

fød i Klitmøller den 5te Juni 1780, gift Aar 1800 den 1ste November med den dydige og gudfrygtige Pige *Christiane Pedersdatter Møller*.

Deres trofaste Ægteskab varede i 23½ Aar og velsignedes med 5 Børn 2 Sønner og 3 Døttre hvoraf 1 Datter omfavne ham Hisset. — Det behagede Gud ved en rolig Død, at bortkalde ham til den evige

Hvile Søndag den 20de Juni 1841, efterat han havde levet her i Verden 61 Aar og 15 Dage.

Hvil sødt i Herrens blide Fred,
Vi ære vil Guds Miskundhed,
Som letter Alles Møie;
Naar Livet blier os byrdefuld
O! da nedlægges det i Muld
Og Sjelen frelst kan stige
Til Fred i Himmerige. —

Oval, hvælvet metalplade, ca. 22 × 32 cm. Omkranset af ege løvsranke. Hvidmalet med sort skriveskrift. Fotografi, se s. 302.

Peder Andersen Krogh var skudeejer, skipper og handelsmand i Klitmøller og var udgået af en af Klitmøllers ældste skudeejer-slægter. Han var søn af skipper og skudeejer Anders Pedersen Krogh, født i Klitmøller 1759, forlist 1782 ved Madsbøl strand, og hustru Kirsten Christensdatter Brandi (1757—1825). Se G. Krogh-Jensen: Sandskuden »Jomfru Marie« af Klitmøller, i Hist. Aar bog for Thisted Amt, 1956. Under Englandskrigen udførte Peder Andersen Krogh et stort og farefuldt arbejde som leder af statens korntransporter fra Klitmøller til Norge. Hans hustru, Christiane Pedersdatter Møller (1773—1824) var datter af den rige skudeejer Peder Andersen Møller af Hausgaard i Klitmøller (1736—1800) og hustru Dorthe Christensdatter Bach (1736—1800), fra hvem Hausgaard-slægten nedstammer. Peder Andersen Krogh beklædte en række offentlige tillidsposter og stiftede et par mindre legater. Hans og hans hustrus gravsted på Vester Vandet kirkegård er endnu bevaret og er fredet af kirken. En søn Christen Brandi Krogh, se mindeplade 4.

6.

1841

Herunder gjemmes Det forgjængelige af den ædle og Dydige her i Livet, nu hos Gud salige Pige:

MAREN CATHRINE THOMSEN

Fød i Wester-Wandet Sogn i store Skaarupgaard

den 25de Decembr 1825 af de hæderlige Forældre *Thomas Jespersen* og *Inger Christensdatter Nordentoft*. Død samme Sted den 2den Novbr 1841, i hendes 16de Aar. —

Den deilige Blomst, som var skjøn og rart, —
 Forsvandt med sin Yndighed meget snart,
 Dens Eiere bære den dybeste Sorg,
 i denne vel ellers saa glade Borg.

Resten af verset næsten ulæseligt.

Oval, hvælvet metalplade, ca. 20 × 22 cm. Hvidmalet med sort skriveskrift. Foroven en lille oval plade med en påsat sommerfugl. Har antagelig været omgivet af en egeløvsranke. Defekt.

Se mindeplade 10.

7. 1847

. Yngling

ANDERS CHRISTENSEN BRANDI

. [søn af] *Christen L: Brandi* og Hustru *Johanne Maria Brandi*.

I en alder af 19 Aar 5 Maaneder 10 dage forlod han denne Verden den 23de marts 1847 og indgik til det Bedre.

Denne Ynglings fromme Vandel gjorde ham elsket. — men hans Tab smertefuldt for hans nedbøiede Fader Slægt og Venner. —

Du har fuldendt Din haarde Strid,
 Og er hos Dine Kjære
 Som forudgangne ginge Did
 Hvor Døden er ei mere,
 Udi en salig Evighed

Hvor efterladte Elskede
med Dig igjen skal samles

Fred hvile med Dit Støv i Graven
Din Aand er hos Gud. —

Ægformet, hvælvet metalplade, ca. 25 × 30 cm. Hvidmalet med sort skriveskrift. Påsat fodstykke, foroven en lille plade med en sommerfugl. Omgivet af egeløvsvranke. Temmelig medtaget. Fotografi, se s. 302.

Anders Christensen Brandi blev født i Klitmøller 1827 ¹³/₁₀ og døde ugift sst. 1847 ²³/₃. Kirkebogen angiver, at han døde af »Forkjølelsesfeber«. Han var søn af møller og møllebygger i Vester Mølle i Klitmøller, Christian Larsen Brandi, født i Hundborg sogn 1790, død i Klitmøller 1870, og hustru Johanne Marie Andersdatter Dahl, født i Thisted 1791, død i Klitmøller 1846. Denne Christen Larsen Brandi's far hed Lars Salmonsens og var ikke af Brandi-slægten, men moderen hed Birgitte Christensdatter Brandi. Hun var født 1763 i Klitmøller, og det var efter hende, han fik navnet Brandi.

8.

1848

Til det bedre bortkaldtes den ædle Dannekone

DORTHE JØRGENSEN: NØRGAARD
født HAUSGAARD

Livets den første Morgen oprandt i Klitmøller 1802 den 26de Juli, givt 1838 den 15. Juni med Hæderlige og Agtværdige Ungkarl Skippr. *Otto Nørgaard*. Deres kjærlige Ægteskab varede 9½ Aar og velsignes med 5 Børn, 4re Sønner og 1 Datter hvoraf kun 1 Søn og Datteren sørgende efterleve. Efter en 19 Ugers haard Sygdom behagede det Gud Søndag den 9de Januar 1848 at lade denne almeenelskede Kone, ved en blid og rolig Død omskifte Tiden med Evigheden i en Alder af 45½ Aar. Hendes paa stille Dyder exemplariske Liv gav hende almindelig Agtelse

i Livet og gjorde hende til en christelig Heltinde i Døden — men efterlod i en dybt saaret Ægtefælles, Faders og Paarørendes Hjerte, et uforglemmeligt Minde.

Farvel til Verden jeg maa sige,
Til Mage, Fader, Børn og Ven.
I sørge ei, i Himlens Rige
De Gode samles skal igjen.
Mit Haab er vist jeg eengang der
skal see dem, jeg har elsket her.

Fred med den Ædles Støv.

Oval, hvælvet metalplade, ca. 22 × 30 cm. Hvidmalet med sort skriveskrift. Forsynet med fodstykke og omkranset af egeløvsranke.

Dorthe Jørgensdatter var datter af skudeejers og skipper Jørgen Larsen Holm, kaldet Hausgaard, se mindeplade 11, og hustru Bodil Pedersdatter Møller i Klitmøller. Hendes mand, skipper Otto Graversen Nørgaard, blev født 1814 i Stenbjerg, Nørhaa sogn, og var søn af Gravers Jensen Nørgaard og hustru Mette Marie Jensdatter. Han flyttede 1838 til Klitmøller, hvor han bosatte sig i Hausgaard, som han overtog efter svigerfaderen. Han giftede sig 2. gang 1849 med Dorthe Christensdatter Møller Hausgaard (1818—1890), med hvem han fik 8 børn. 7 af hans 13 børn fra de to ægteskaber døde som små. Selv døde han i Klitmøller 1883.

9.

1849

Fra det jordiske til det evige Liv bortkaldtes den ædle

PETRONELLE AMBROSIA SCHMIDT,
født ORSLEF

samt Datter Søn

PETER JENSENIUS ANDERSEN MØLLER
Hendes Livs Morgen oprandt i Westervandet

Degnebolig den 8de August 1788 og var en Ægte-skabsfrugt af Faderen Sogne Degn *Jacob Orslef* og Moderen *Margrethe Dorthæa Juuhl*. Gift 1ste gang 1816 med Kirkes: og Skolel: *R. Eeg*, 2den Gang 1829 med Kirkes: og Skolel: *J. Schmidt*. Efter 4 Dages Sygdom, behagede det den alvise Gud at lade hende indgaae til det evige Liv ved en blid og rolig Død, i hendes Alders 61 Aar og 3 Maaneder den 3die Novembr. 1849.

Hendes paa stille bramfrie Dyder førte Liv, gjorde hende agtet i Livet, men hendes Bortgang har dybt saaret hendes ægtefælle og 2de Børns 1 Søn og 1 Datters Hjerter og efterlader et uforglemmeligt Minde. Det salige Barns Levetid var 18 Uger.

O! Du forklarte Aand o kom!
 Og blid omsvæv din Helligdom,
 Din Ægtemages Bryst sig hæver
 Blandt stille Weemod sig,
 Og dybt nedbøiet ved Tanken bæver.
 Du lever ikke meer for mig,
 I Pligt, i Dyd og i dit Minde
 Jeg ene Ro og Trøst vil finde.

Vi tabte, men du vandt, befried fra al Møie!
 I Evighedens Land, hos Faderen i det Høie,
 Der lever Du saa trygt, i evig Fred og Ro,
 Vi haabe det forvist vi ogsaa der skal bo,
 Ja, samles meget snart men dog som Gud det vil.
 O! Gud du seer vor Graad, dan Du os selv dertil,
 At Fader, Moder, Børn, engang maae favnes
 I Salighedens Land hvor Intet da skal savnes.

Skjoldformet, hvælvet metalplade, ca. 24 × 43 cm. Hvidmalet med sort skriveskrift. Omkranset af laurbærkrans.

Sogndegnen Jacob Orslef, se mindeplade 1, havde fire døtre, og den ældste af dem var Petronelle Ambrosia Orslef. Hun blev gift 1. gang 1816 ¹³/₁₂ med kirkesanger og skolelærer i Vester Vandet Roel Eeg, født 1774, søn af sogndegnen for Hundstrup-Østerild Peder Pedersen Agerholm, død i Vester Vandet 1829. I dette ægteskab var der ingen børn. Roel Eeg nævnes i folketællingen for Vester Vandet 1787 som »en fattig Degnesøn« i huset hos den barnløse sognepræst Nicolai Eeg, og det var som dennes plejesøn, han fik navnet Eeg. Et halvt år efter Roel Eegs død blev enken gift med efterfølgeren, kirkesanger og skolelærer Jens Madsen Schmidt, se mindeplade 26, med hvem hun fik en søn. Petronelle Ambrosia Orslef, der således kom til at leve hele sit liv i Vester Vandet gamle degnebolig, havde før sit første ægteskab en datter, Margrethe Dorothea, som efter moderens ægteskab med Roel Eeg fik navnet Eeg, se mindeplade 20. Denne datter blev gift med Anders Møller Christensen (Rask), og deres søn, Peter Jensenius Andersen Møller, død 1849 ³⁰/₁₀, 18 uger gammel, blev den ¹³/₁₁ begravet sammen med mormoderen, hvorfor han nævnes sammen med hende på mindepladen.

10.

1849

Til det Bedre bortkaldtes den ædle Dannemand

THOMAS JESPERSEN

af Skaarupgaard fød i Kaastrup 1780 d. 5. Marts, givt 1ste gang med Enkekonen *Kirsten Nielsdatter Bjerggaard* i Hinding, dette Ægteskab velsignedes med 2 børn hvoraf 1 Datter efterlever, givt 2den gang 1811 i Febr. med pigen *Maren Cathrine Andersdatter Frøkjær* af Wording, deres Ægteskab velsignedes med 6 Børn: 5 Sønner 1 Datter, hvoraf 3 Sønner og 1 Datter efterlever, givt 3die Gang 1823 d. 23. Aug. med Pigen *Inger Christensdatter Norden-toft* af Klitmøller, hun skjænkede ham 12 Børn, 8

Sønner og 4 Døttre hvoraf 1 Søn og 2 Døttre ere ved Døden afgangne. Ved en salig Død omskiftede denne almeenelskede Mand Tiden med Evigheden d: 9 Novbr 1849 i hans 70de Aar.

Her i dette tause Hvilested
 Slumrer Støvet af en ædel Mand i Fred,
 O! hvor tungt at føle her hans Savn
 Børn og Mage sørge ved den Godes Navn.
 Han var god og kjærlig, virksom i sin Stand
 Og sin Hustru, Børn en trofast Ægtemand,
 O! den Tanke: Vi skal Hisset sees igjen
 Trøste hans nedbøiede Slægt og Ven
 Fred med dit Støv,
 Dit Minde lever!

Skjoldformet, hvælvet metalplade, ca. 25 × 35 cm. Hvidmalet med sort skriveskrift. Foroven prydet med palmegrene, en opgående sol og to engle. Fotografi, se s. 302.

Thomas Jespersen var født i Kaastrup, hvor han blev døbt (ikke født) 1780 ^{5/3}. Han var søn af Jesper Thomsen og hustru Kirsten Oddershede. Han blev gift 1. gang 1807 ^{23/11} med enken Kirsten Nielsdatter Bjerregaard i Hinding, Nors sogn, der døde 1811, 37 år gl. 1812 (ikke 1811) ^{22/2} giftede Thomas Jespersen sig 2. gang i Nors med Maren Cathrine Andersdatter Frøkjær af Vorring. Hun døde 1822, 34 år gl., og 1823 ^{30/8} (ikke ^{23/8}) giftede han sig så 43 år gl. 3. gang med den 20-årige Inger Christensdatter Nordentoft (1803—1884), datter af skudeejer og skipper i Klitmøller Christen Pedersen Nordentoft (1776—1827) og hustru Maren Nielsdatter Møller (1779—1836), se mindeplade 3. Samtidig købte han Skaarupgaard i Vester Vandet og flyttede dertil 1824. Efter mandens død sad Inger Christensdatter Nordentoft en række år på gården. Hun levede som enke i 35 år og døde 81 år gl. hos en datter ved Torup Strand. Thomas Jespersen havde i de tre ægteskaber tilsammen 20 børn og blev stamfader til en stor efterslægt.

Mindeplade 11 1857. Findes i Nationalmuseet (Dansk Folkemuseum). Fot. Nationalmuseet.

11. 1857

Her hviler Støvet af den Sal. Skipper og Handelsmand

JØRGEN LARSEN HAUSGAARD

født i Hansted den 7. Februar 1773. I Aaret 1800 den 8de November ægtede han Pigen *Bodil Pedersdatter Møller*, af Klitmøller, hvilket Ægteskab Gud velsignede med 3 Børn: 1 Søn og 2 Døttre, som alle med Moder modtog den Afdøde hisset.

Efter 16 Ugers Sygeleie indgik han ved en blid og rolig Død til den evige Hvile den 30te Juli 1857 i hans Alders 85 aar.

Far Gamle hen til dine Fædre
 Din Færd er endt din Sjæl har Fred
 Ei nogen Vandringspord er bedre
 end den til Himlens Herlighed. —
 Nu er fuldendt din Nød og Strid,
 Og er hos Dine Kjære,
 som forudgangne ginge did,
 Hvor Døden er ei mere,
 Udi en salig Evighed,
 Hvor efterladte Elskede,
 med Dig igjen skal samles. —

Fred med hans Støv!

Oval, hvælvet metalplade ca. 30 × 39 cm. Hvidmalet med sort skriveskrift. Påsat Fodstykke i hvidt, grønt og guld. Foroven et forgyldt rigsæble med et kors. Omgivet af Egeløvsranke med forgyldte agern. Findes i Nationalmuseet. Fotograf, se s. 315.

Jørgen Larsen Holm kom til Klitmøller fra Hansted, hvor han blev født 27. februar 1774 (ikke 7. Febr. 1773). Han var

søn af Lars Jensen og hustru Maren Jørgensdatter i Hansted. Fra 1796 nævnes han som skipper og lidt senere også som skudeejer i Klitmøller, hvor han 1800 ^{8/11} blev gift med Bodil Pedersdatter Møller (1776—1830), en Datter af skudeejer Peder Andersen Møller af Hausgaard i Klitmøller (1736—1800) og hustru Dorthe Christensdatter Bach (1736—1800).

I dette ægteskab var der tre børn, en datter, der døde som spæd, en søn, der var skipper, men døde 23 år gl., og en datter Dorthe Jørgensdatter, som blev gift med skipper Otto Graversen Nørsgaard, se mindeplade 8. Jørgen Larsen Holm overtog svigerfaderens ejendom Hausgaard i Klitmøller og blev derefter selv kaldt Hausgaard.

Fortsættes i årbog 1958

Historisk Samfunds Regnskabs- oversigt 1956—57.

INDTÆGT:

1. Kassebeholdning	Kr.	5000 16
2. Statstilskud	„	850 00
3. Thisted Amtsfond	„	300 00
4. Thisted Byraad	„	100 00
5. Bidrag fra 36 Sogneraad	„	445 00
6. Anonym Gave	„	200 00
7. Kontingentrestancer	„	66 00
8. Solgte Aarbøger	„	73 34
9. Indvundne Renter	„	168 43
10. Refunderet Papirafgift	„	90 90
11. Medlemsbidrag	„	5060 00
Ialt Kr...		12353 83

UDGIFT:

1. Aarbogen, Trykning & Heftning	Kr.	4007 00
2. Honorar for Bidrag til Aarbogen	„	1000 00
3. Tilskud til Museet	„	500 00
4. Aarsmødet og Udflugten	„	62 65
5. Medhjælp	„	175 00
6. Klicheer & Tryksager	„	641 60
7. Dansk-historisk Fællesforening	„	162 00
8. Porto og Telefon	„	205 00
9. Andre Udgifter	„	73 34
10. Kassebeholdning til næste Aar	„	5527 24
Ialt Kr...		12353 83

Thisted, 20. Maj 1957.

J. J. LUSTRUP

MUSEETS ERHVERVELSER

1. Juli 1956—30. Juni 1957

Oldsagssamlingen.

Tre Tværpile og Økse fra Boplads ved Visbyaa modtaget ved Anders Pedersen, Heltborg. Sten med Fordybninger, tre Økser ved Laurits Skriver, Bedsted. Fund af Lerkar ved Udgravning paa Thomas Oddershedes Mark, Nørtorp. Lerkar fra Udgravning i Hjortdal Sogn ved Fru Thorlacius-Ussing, Fjerritslev. To Flintepøkser, Marius Tinggaard, Skyum. Skaar af Lerkar Otto Salomonsen, Villerslev.

Forskellige genstande.

Signet (K. L. Larsson), Taske, Barnekjole, Dukkekaffestel, Bæltestativ (Fru Bjerregaard), Kommode (Fru K. Stenbryggen, Australiasminde), Gimpenaal, Snoregaffel, Vinde m. m. (Skrædder Selmer), Ritmester Clausens Uniform (Skovfoged Madsen Leerskov), Vindepind (Fru S. Christiansen), kinesisk Lampe (Ib Christensen), Pilkløver (Andrea Jensen), Guldørenringe, lille Daase, (Fru M. Voetmann, Nykøbing), 8 Sjaler, 2 Forklæder, Stol, Dunk, Lyseslukker (A. Pedersen, Heltborg), Smørskaal, Romflaske, Lampe, Saltkar (L. Skriver, Bedsted), Kisteplade (Holger Foged), Piberenser (Plantør Østergaard), Lysestage, Vindepind, Syskrue, Smørtrug m. m. (Frk. M. Frøkjær, Torp), »Munkegriffel«, Bronzeknap (Kr.

Andersen, Vedbæk), Model af Stubmølle (M. Odgaard, Haring), Dragt fra Klitmøller (K. Larsen, Flensborg), Alentræ, Fane, Selde (R. Smidt), Stol (C. P. Mølgaard, Sundby), Karbidlygte (Frugthdl. Bisgaard), Broche (V. A. Larsen), Hængeskab, Vedhæng til Urkæde (Guldsmed Henningsen), Mantille (Fru Spanggaard), Hængeskab (P. B. Christensen), Kappebaand (Fru Bjerre Nielsen, Aalborg), Kyse (Fru K. Jensen, Hunstrup), Sænkesten (Chr. D. Holmfeld, Horsens).

Mønter og Medaljer

er modtaget fra: S. Schellerup, P. Vestergaard Pedersen, Torp, Skrædder Lynge, Møller Pedersen, Sennels, og Maler A. Larsen.

Billeder og Fotografier

er modtaget fra: Skræddermester Selmer, Ole Madsen, Fru A. Andersen, Fru Kristiansen, A. Jensen, Vagner Jensen, Snedsted, N. K. Nielsen, Kbh., Fru Sund, Fru Bjerregaard, J. Sloth Odgaard, Frands Winther, Øsløs, P. Skovgaard, Viborg, H. Jensen, Kgs. Lyngby, J. Kold Pedersen, Odense, Fru I. Ottesen, Togfører Svalgaard, og Skovrider C. F. Jensen, Hurup.

Bøger og Dokumenter

fra Skrædder Selmer, Kaj Schütt, Togfører Svalgaard, Skrædder Lynge, Fru M. Christoffersen, Østerild, Fru M. Voetmann, L. Skriver, Bedsted, Fru Yde-Poulsen, Tranberg Poulsen, Struer, P. Christensen, Nykøbing, Viceinspektør H. P. Nielsen, P. Mag-nussen, Ballerum, C. P. Mølgaard, Sundby, og Pastor Jessen.

